

08

► GUNGA PÅ JOBBET

LEK DIG KREATIV ALEXANDRA MOORES RECEPT

► NYA VÄGAR FÖR ARKITEKTER

SERVO RATTAR RÄTT I RYMDEN

► LURENDREJERI SOM METOD

UNDERSKATTADE KOSTNADER I MEGAPROJEKT

FÅ ELLER TA

Det brukar i arkitektvärlden heta att man får ett uppdrag. Därigenom skiljer man sig från dem som inte varit lika lyckosamma. Att få ett uppdrag är en vedertagen benämning för att ha jobb helt enkelt. När man uttrycker sig på det sättet utgår man från beställaren/uppdragsgivaren/kunden som varit generös nog att dela ut ett uppdrag. Att börja tänka i termer av tacksamhet ligger därmed nära till hands.

Det normala borde kanske i stället vara att utgå från sig själv, sin egen kompetens och förmåga och det erbjudande man har till sin marknad. Utgår man från sitt eget erbjudande blir det egna tänkandet mindre defensivt.

LEDAREN SID 70

augusti 2005

ARKITEKTE

SEMESTERN ÄR SLUT

Glömde du eftersända tidningarna i sommar? Det är lugnt. Arkitekten surfar på debattvägorna.

DEBATT SID 48

ARKITEKTEN 08/05

OMSLAGET: Inredningsarkitekten Alexandra Moore forskar om hur våra arbetsplatser kan bli mänskligare. Foto: Björn Abelin.

Läs mer på sidan **14**

Välkommen tillbaka till jobbet.

Är bedrägeri och önsketänkande en förutsättning för att de riktigt stora projekten ska bli av? I detta nummer av Arkitekten skriver professor Bent Flyvbjerg om hur megaprojekten i nio fall av tio drivs igenom med hjälp av kraftiga kostnadsunderskattningar, överdrivna vinstförhoppningar och underskattade miljöeffekter. Som exempel tar han Utzons operahus i Sydney, där kostnadsöverskridandet blev 1.400 procent och där den därav orsakade kontroversen, enligt Flyvbjerg, ledde till att Utzon inte maktade med att åstadkomma fler mästerverk. Som kontrast lyfter Flyvbjerg fram Gehrys Bilbao-museum, som uppfördes enligt tidplan och budget. Flyvjergs recept är böter, yrkesförbud och till och med fängelse för dem som konsekvent och oförsvarligt ensidigt underskattar kostnader och överskattar vinster. Läs och begrunda.

Stora projekt – med svenska mått mätt – handlar det också om på Sveriges Arkitekters seminarium på Business Arena. En av dem som föreläser där är Göteborgs nya stadsbyggnadsdirektör Lars Ivarson. Honom kan du läsa om i det inledande reportaget i detta nummer.

Vi hälsar också välkommen tillbaka efter semestern, och frågar Alexandra Moore – inredningsarkitekt, civilekonom och forskare – vad det är som gör en arbetsplats inspirerande.

ARKITEKTEN

Medlemstidning för Sveriges Arkitekter

ISSN 0347-058X

Medlem i

ADRESS

Ansgariégatan 5
Box 9225, 102 73 Stockholm
Telefon 08-5055 7700
Telefax 08-5055 7705
E-post: kansli@arkitekt.se
Webb: www.arkitekt.se

REDAKTION

08-5055 7700, arkitekten@arkitekt.se
Per Lander (ansv utgivare) per.lander@arkitekt.se
Dan Hallemar dan.hallemar@arkitekt.se
Nina Gunne nina.gunne@arkitekt.se
Kerstin Persson kerstin.persson@arkitekt.se
Tomas Lauri tomas.lauri@arkitekt.se
Bengt Samuelsson bengt.samuelsson@arkitekt.se
Ina Flygare (tjl)
Annika Jensfelt (tjl)

PUBLICERINGSPOLICY

Åsikter som framförs i signerade artiklar står för författaren. Redaktionen tar inte ansvar för insänt ej beställt material. Allt redaktionellt material i Arkitekten publiceras på Sveriges Arkitekters webbplats www.arkitekt.se. Medarbetare som inte accepterar detta måste meddela förbehåll. I princip publiceras inget material med sådant förbehåll.

ANNONSPRISER 2005

Fullständig annonsprislsta finns på www.arkitekten.se.

Produktannonser, exempel:

1/1-sida sv/v 17.000 kr, 4-färg 24.000 kr

Platsannonser, exempel:

1/1-sida sv/v 11.200 kr, 4-färg 14.000 kr

1/2-sida sv/v 7.500 kr, 4-färg 9.500 kr

1/4-sida sv/v 5.000 kr, 4-färg 6.400 kr

Sättning/originalframställning debiteras extra.

Moms och reklamskatt tillkommer ej.

Alla Arkitektens platsannonser införs kostnadsfritt på Sveriges Arkitekters webbplats www.arkitekt.se. Annonsering enbart på webben kostar 3100 kr + moms.

ANNONSBOKNING

Margareta Karlsson, 08-50 55 77 00

margareta.karlsson@arkitekt.se

Eller på www.arkitekt.se/arkitekten/annonsera

PRENUMERATION

Helår 450 kr + moms

UPPLAGA

TS-upplaga 2004: 10.000

TRYCK

Intellecta Tryckindustri, Solna 2005.

UTGIVNINGSPLAN

Nummer	Annons- och manusstopp	Utgivningsdatum
9/2005	2/9	22/9
10/2005	30/9	20/10
11/2005	4/11	24/11
12/2005	2/12	22/12

”Det här med ekonomin har nått en smärtgräns, det kommer inte att gå att hålla uppe kvaliteten.”

Tomas Tägil, LTH **sid 8**

Välkommen tillbaka till jobbet.
Fotografen Björn Abelin dokumenterade tre arbetsplatser. **Sid 18**

Gränslöst servo.
Ulrika Karlsson ingår i det internationella nätverkskontoret Servo. **sid 36**

Arkitektur som bedrägeri.
Om Sydneyoperan och Guggenheim-museet i Bilbao. **Sid 42**

MER I DETTA NUMMER

- 4 Strateg blir ny stadsbyggnadsdirektör i Göteborg.
- 8 **Nyheter:** Lund på knä. Perssons bondgård. "Arkitektritad" utan arkitekt. Svårbegripligt bullerkrav.
- 24 Arkitektritad festival i Roskilde.
- 26 **Sett, läst, hört:** Västsverige visar upp sig. Redaktören på Operakällaren. Henning darrar. Skogen susar.
- 48 Sommarens debattvågor.
- 50 **Tävlingar:** Visans Hus i Västervik.
- 52 **Information från Sveriges Arkitekter:** Ekotripp till Tyskland. Bli ännu proffsigare. Hänt första halvåret.
- 70 **Ledare:** Våga vara avvikare.
- 72 Bengt och fulheten.

Arkitekt i hetluften

Hasse Johansson, arkitekt SAR/MSA och tidigare stadsbyggnadsdirektör i Borås, har varit initiativtagare till Bo i Göteborg som öppnar den 25 augusti. Han ansvarar där för utställningens seminarier.

Varför en boutställning i Göteborg?

– Göteborg har tidigare positionerat sig främst som evenemangs- och idrottsstad. Jag tyckte det var dags att lyfta fram bostads- och stadsbyggnadsfrågor och bredda bilden av Göteborg och Västsverige. Jag hade med erfarenheter från Stockholms senaste utställningar en idé om samverkan

mellan bransch och stad.

Vad har debatten i medierna betytt för stadsplaneringen i Göteborg?

– Utspelet i GP för ett år sedan om Södra Älvstranden blev bränsle i planeringsdebatten. Det har lett till att stadsbyggnadskontoret och den politiska ledningen har öppnat sig mot allmänhet och intresseorganisationer. **Men du har också varit kritisk till hur det har gått till?**

– Ja, GP tenderade att lyfta fram olika projekt på löpande band. Kortsiktigt är det bra att uppmuntra debatten men vi måste också koppla enskilda utspel till helhet och sammanhang.

Hur kan man skapa en bred och bra debatt om stadsbyggande?

– Vi behöver utveckla arbetsformer för

att på ett aktivt sätt diskutera planeringens visioner. I den pågående Dialog Södra Älvstranden prövar man ett nytt förhållningssätt. Och temat för ett av seminarierna är just Visioner som planeringsverktyg eller debattinlägg.

Vilka är de heta stadsbyggnadsfrågorna i Göteborg idag?

– De stora förändringarna som har gjorts i Norra Älvstranden ska fullföljas och nu friläggas även stora kajområden när trafiken grävs ner på Södra Älvstranden. Men den stora frågan är om Göteborg ska fortsätta att utvecklas glest och perifert eller om staden ska förtätas. Göteborgs innerstad kan egentligen byggas en gång till genom förtätning om man tar medvetna stadsbyggnadsgrepp.

Nina Gunne

Affärsstrateg blir

Norra Älvstranden AB är det kommunalägda bolaget som gav Göteborg en helt ny stadsdel för kaffepengar. Lars Ivarson har varit VD för bolaget. Nu blir han stadsbyggnadsdirektör.

Text: Dan Hallemar

Den första september blir civilingenjören Lars Ivarson ny stadsbyggnadsdirektör i Göteborg. Efter åtta år som VD i Norra Älvstranden AB, ett helägt kommunalt bolag som byggt på Norra Älvstranden. Genom att äga marken, bygga på den och sedan sälja det byggda vidare har man

lätit bygga ut Göteborg utan att det kostat kommunen många kronor. Fastighetsförsäljningen har bekostat infrastrukturen.

– Det har blivit oerhört billigt för staden, säger Lars Ivarson.

– Att sälja icke planlagd mark ger inga pengar,

stadsbyggare

planlagd mark kan ge mer, men kan vi sälja färdiga hus med långa kontrakt och bra hyresgäster hamnar mer pengar hos oss.

Bolagets till stora delar politiskt sammansatta styrelse har inneburit en politisk förankring och den självständiga konstruktionen har skapat förtroende hos marknaden.

Idén uppstod av en slump. Lars Ivarsons uppdrag var att sälja ut aktiemajoriteten i bolaget, så att kommunen bara hade kvar en liten post. Men det här var 1998, bolaget gick dåligt, det var fastighetskris, ingen ville köpa några aktier i ett bolag

som läckte och behövde rekonstrueras för ett antal hundra miljoner kronor.

– Metoden att sälja för att finansiera föddes ur den nödvändigheten. Vi sålde våra mest attraktiva hus och kunde fortsätta. Det var inget som någon tänkt ut.

Nu multipliceras konceptet vid det stora projektet Södra Älvstranden och vid Backaplan.

I bolagets styrelse är de flesta politiker, men med en opolitisk ordförande i arkitekten Mats Karlsson.

– En fråga jag ställde när jag tillträdde var:

Foto: Hans Wretling

"Jag tror att vi måste få in fler kompetenser i planskedet, inte bara arkitekter."

styrts det här bolaget av politiska värderingar eller inte, säger Lars Ivarson.

– Jag fick svaret att det här bolaget är ingen arena för politiska diskussioner.

Kan man ha ett helägt kommunalt bolag som sköter stadens största utbyggnad utan att det blir politik?

– De olika stadsbyggnadsfrågorna ska passera de politiska nämnderna. Vår styrelse tar ställning ur företagets synvinkel.

Men när ni till exempel bygger bostäder i Sandegården och väljer att låta 25 procent bli hyresrätter, är inte det ett politiskt övervägande?

– Vi tror inte det, vi tror på långsiktighet och en blandad upplåtelseform ger det. Det är inte bra på sikt att ett område hängs ut som gräddhylla.

Sammanfaller alltid allmännyttig hänsyn och affärsmässighet?

– Vi läser fullmäktiges budget varje år. Dem följer vi i de avseenden som brör oss.

Men stadsbyggandet kräver investeringar i saker som aldrig kommer att ge vinst? Om en hel kommun gör övervägandet kan man låta det kosta på en plats men tjäna in det på en annan. Det blir en större överblick.

– Så agerar vi också, men inom det här Norra Älvstrandsområdet. Det är inte allt som är strålande investeringar. Vi har också investerar mycket i park och infrastruktur. Enskilda projekt som inte är direkt lönsamma.

Är det affärsmässigt lönsamma och det goda detsamma?

– Det tror jag. Det är klart att vårt ägande har betydelse. Det skulle vara svårt för en renodlad privat ägare med kortsiktiga kvartalsrapporter för ögonen att göra samma sak. Det vi lägger ner i infrastruktur kan det ta tio år innan vi får tillbaka.

Kan ni ta större risker med staden som ägare?

– Nej, vi får inte ta in några kommunala pengar i bolaget. Det får inte uppfattas av det privata näringslivet som att vi har en bättre konkurrenssituation.

– Men det är klart, skulle vi driva en riktning som var helt galen för staden och som inte var

politiskt önskvärd så skulle vår styrelse säga till.

– Det kanske är därför det är viktigt att det offentliga äger marken när det gäller så stora planområden. Den nödbromsen kan de dra i. Så nu är det nog inte aktuellt att sälja ut aktierna.

En stor finess har varit den politiska enigheten, menar Lars Ivarson. Vänsterblocket har fått gehör för att staden har koll på den övergripande planeringen genom markägandet och det borgerliga blocket är nöjda med att det slutligen sker en privatisering av husägandet.

Och nu ska du bli stadsbyggnadsdirektör?

– Det blir en väldig skillnad. Jag får släppa hela den kommersiella delen. Men vad som kan vara bra att ha med sig är ett synsätt att det någonstans över tid måste finnas en ekonomi i det vi gör.

Ett av stadsbyggandets viktigaste uppdrag idag är att "sälja in" staden. Kan man tala om en stad som ett varumärke?

– Varje stad vill bli förknippad med något med positiva värden. Inte som ett företag som kanske är smalare, men en känsla att det ska vara trevligt att bo, att det finns utbildat folk, bra utbildningar, rikt kulturliv, fritidsaktiviteter, bra skola. Att få ut en sådan bild är viktigt.

Vad kan stadsbyggandet göra för att förstärka det goda varumärket?

– Se till att det blir en bra blandning. Att det inte är för många segregerade öar. Jag tror att vi måste få in fler kompetenser i planskedet, inte bara arkitekter. Vi måste få in till exempel sociala aspekter på ett tydligare sätt.

– Jag var på en redovisning av ett medborgargarbete som gjorts kring Södra Älvstranden. När man ville beskriva vilken stad man önskade så var det många adjektiv som "mänskligt", "varmt" eller ord som "mötesplats". Det handlade mycket lite om höga eller låga hus eller om skejtboardramper.

– Vi måste vi bli bättre på att tolka det och göra om det till en stadsmiljö. Jag vet inte hur, men vill lägga mer kraft på att ta reda på det.

Har det i Göteborg varit för stort fokus på staden som en evenemangsplats?

– Det har nog delvis varit så. Vi måste bli bättre på våra medborgare och det mänskliga. Ta reda på vad det är som gör att pulsen går ner i vissa stadsmiljöer, varför andra upplevs som stressiga, platser som vid en ytlig anblick kanske inte ser så

Södra Älvstranden, nästa område som man ska utveckla med samma metod.

olika ut. Det ser jag som en stor utmaning.

Jag har talat med flera tjänstemän i Göteborg, många talar om den starka politiska styrningen, klåfingrigheten och bristen på tillit till tjänstemännen. Vilken är din bild av det?

– Jag har hört detta. Jag vet att den uppfattningen finns på vissa håll. Det blir en av mina viktiga uppgifter att ta reda på och hantera. Det är klart man ska vara lyhörd för politikerna men också ge arbetsro åt tjänstemännen.

Om jag säger Göran Johansson vad säger du då?

– Göteborgs starke man. Han har suttit i Norra Älvstrandens styrelse i åtta år. Jag har positiva erfarenheter av hans sätt att vara. Jag vet att han har gott anseende i näringslivskretsar. Vissa säger att det inte går att diskutera med honom. Jag tycker inte att det stämmer. Men man behöver bra argument.

Hur är Göran Johanssons relation till tjänstemännen, stadsbyggarna, som du nu ska bli chef för?

– Det påstås att det är ansträngt på vissa håll. Det får inte finnas tillstymmelse till brist på tillit mellan politiker och tjänstemän. Det är omöjligt om det ska bli bra jobb. ■

Lars Ivarson på Business Arena

Den 15 september föreläser Lars Ivarson på Sveriges Arkitekters seminarium "Arkitektur som vision och attraktion". Business Arena, Clarion Hotel, Stockholm.

Medverkar gör också stadsbyggnadsdirektörerna Christer Larsson (Malmö) och Ingela Lindh (Stockholm) samt Klas Brunberg, Olof Hultin. Ola Andersson, Gert Wingårh, Mikael Söderlund med flera. Programblad medföljer som bilaga i detta nummer av Arkitekten.

Anmälan på www.arkitekt.se eller www.businessarena.nu.

► Byggt utbildning bör ses över

Byggkommittén, under ledning av byggsamordnaren Sony Modig, har avgett sin första delrapport. Det behöver utvecklas helt nya yrkesroller inom byggsektorn och högskolornas A-, V- och M-utbildningar bör närma sig varandra, skriver kommittén. Den anser att det behövs en fullständig översyn av utbildningarna vid de tekniska högskolorna och universiteten.

Byggkommittén ska ta fram ett utvecklingsprogram för samhällsbyggnadssektorn som ska kallas "Utmärkt! Samhällsbyggnad". I början fokuserar kommittén på tre områden: Tidiga skeden, industriella processer och livscykeleekonomi. Omsorgsfull planering och projektering, en genomtänkt industrialiserad process och nya rutiner ingår i det arbetet.

Sony Modigs slutrapport till regeringen kommer senast i december 2007.

► Landskab blir Landskap

Den danska landskapsarkitektidskriften Landskab vill bli en nordisk tidskrift, med projektpresentationer från alla nordiska länder. Det första steget blir att byta namn till Landskap.

Redaktören Anmarie Lund menar att varje nordiskt land för sig är för litet för att skapa en intressant tidskrift om landskapsarkitektur. En gemensam tidskrift skulle ge mer inspiration. Det finns dessutom gott om samarbeten som man skulle kunna presentera, menar hon.

► Massivt lyft för trähus

Enligt Dagens Industri ökade den svenska trähusindustrin sin försäljning med 15 procent förra året. Det är framför allt småhusbyggandet som lyfter trähusindustrin.

Ekologibyggnaderna levererar massivträelement för husbyggande. Svensk Byggtjänst ger nu ut boken "Trälyftet – ett byggsystem i massivträ för flervåningshus" om företaget. På KTH-campus i Stockholm kan man också beskåda det senaste färdigställda projektet – 72 studentbostäder i tre trevåningshus ritade av Rolf Bergsten. Allt i massivt trä.

► Medalj för trädgårdar

Landskapsarkitekt Ture Holgersson från Kalmar har fått Kungliga Patriotiska Sällskapets medalj "För förtjänster om trädgårdsodling", som delades ut vid Riksförbundet Svensk Trädgårds sommarmöte i Linköping i augusti.

Ture Holgersson har under många år arbetat som landskapsarkitekt och trädgårdsrådgivare bland annat i Sveriges Radio Kalmar. Han har arbetat kommunalt med inriktning på planfrågor, stadsmiljöer, parker och kyrkogårdar.

Lund på knä

Arkitekturprogrammet hotat efter nedskärningar

– Idag har inte Lunds Arkitekturprogram kompetens för att driva arkitektundervisning. Det säger Finn Werne, professor vid arkitektskolan, sedan den har tvingats banta sin verksamhet.

Arkitektutbildningen vid LTH håller sig inte inom de ekonomiska ramarna. I en utvärdering i vintras skrev Christer Malmström och Sven Tönsager att om den här ekonomiska bristsituationen "skulle leda till omedelbara och radikalt förändrade villkor kommer Arkitekturprogrammet vid LTH snabbt att drabbas av en kännbar och allvarlig kvalitetssänkning vilket skulle äventyra dess framtid".

Nu görs ändå vissa förändringar på arkitekturskolan för att få budgeten i balans.

– Vi gör så små förändringar som vi kan, säger prefekten Kerstin Barup.

– Institutionen har skulder på fjorton miljoner och gick förra året ytterligare sex miljoner back. Jag tycker att man måste ha lite respekt för skattepengar, säger hon.

Bland annat försvinner fyra av sex lärare i ateljéprogrammet för årskurs ett och två. Ateljéundervisningen är en av följderna av de ökade kvalitetskrav som blev svaret på Högskoleverkets utvärdering av arkitekturskolorna 1998.

– Det här med ekonomin har nått en smärtgräns, det kommer inte att gå att hålla uppe kvaliteten, säger Tomas Tägil, en av de kvarvarande lärarna inom ateljéprogrammet.

Han ser framför sig en rationaliserad utbildning, som är något annat än den man förutsatt sig att erbjuda studenterna. Edvin Bylander, ordförande för ArkitektStudenterna, konstaterar att "en rimlig slutsats att dra av situationen i Lund borde vara att det är 1998 års kvalitativa nivå som är normen för svensk arkitektutbildning".

Ingrid Järnefelt, en av de lärare som arbetat med ateljéprogrammet, för de två första årskurserna fick i mitten på maj veta att hennes visstidsförordnande inte skulle förlängas:

– Vi har jobbat hårt i snart två års

Thomas Hellquist och Tomas Tägil, lärare, är kritiska till nedskärningarna vid Lunds arkitekturutbildning.

tid med att bygga upp det här ateljéprogrammet, med en särskild pedagogik men också med budgetarbete. Nu slås allt det sönder när fem av sju lärare plötsligen fotas, säger hon.

Många pekar på att administrationen förblir lika stor trots de stora nedskärningarna ute ibland studenterna.

– Det vore en sak om man sa upp personal på grund

av bristande kvalitet, men nu är det en total slakt av utbildningen, säger Marcus Andäng, en av de fast anställda lärarna som hotas av uppsägning.

I Christer Malmströms och Sven Tönsagers utvärdering får ateljéprogrammet mycket goda vitsord: "Den nyligen genomförda utbildningsreformen, och särskilt de två inledande åren, tycks i allt väsentligt innebära en påtaglig kvalitetshöjning inom Arkitekturprogrammet."

– Under de här åren har man använt så mycket pengar man har velat, säger Kerstin Barup.

Det håller inte Tomas Tägil med om.

– Möjligen i uppbyggnadsfasen, säger han, men inte det senaste året.

Kerstin Barup kan se att det kanske var nödvändigt att investera under ett uppbyggnadsskede, men nu måste det gå att driva det vidare med mindre personal. Dessutom, påpekar hon, kommer de lärare som är kvar nu att få ett mycket större stöd med administration och ekonomi, något som var belastande förut.

– Det är särskilt tråkigt att ateljéundervisningen som vi har byggt upp nu backar tillbaka till ett magert stadium. Det är olyckligt och irriterande, säger Thomas Hellquist, som heller inte förväntar sig en förlängning av

Arkitekturskolan i Lund tvingas spara. Fem lärare har fått gå under sommaren. Nu hotas kvalitén, säger flera lärare.

sitt förordnande efter vintern. Vi har en pedagogik som bygger på en dialog mellan lärare och student, det minskar nu, det är ofrånkomligt.

– Vi skulle hemskt gärna värna allt om det fanns pengar. Men staten har inte givit oss pengar till ett sådant utbildningssystem, säger Kerstin Barup

– Kvaliteten på utbildningen är en underordnad fråga för närvarande. Man säger att det görs för att det ska bli bättre sedan, men jag ser ingen vändning i detta, jag ser ingen framtid riktigt, menar Thomas Hellquist.

Finn Werne menar att det är en fråga om olika arkitektursyn:

– Det är en mycket förenklad arkitektursyn som ligger i botten, där man

tror att man kan göra en ingenjörarkitektutbildning.

– De ekonomiska åtgärderna har inget att göra med arkitektursyn, säger Kerstin Barup.

– Alla är överens. Utbildningen ska också i fortsättningen omfatta konst, teknik och funktion, menar hon.

Enligt Marcus Andäng har det funnits mycket lite utrymme för diskussion kring hur nedskärningar och förändringar skulle göras:

– Vi blev tillsagda av prefekten att ”nu får ni allt börja arbeta så vi kan hålla den här skutan flytande och de som inte accepterar mina villkor bör hoppa av redan imorgon.”

Dan Hallemar

”En mycket förenklad arkitektursyn ligger i botten.”

Finn Werne,
professor

Uppsagda under sommaren

Lärarna som får sluta vid LTH Arkitekturskola är missnöjda med den information som de fått från prefekterna.

– Det jag har varit mest förbannad på är att man säger upp personal precis innan semestern. Det är inte snyggt gjort, vi fick ingen möjlighet att söka nya arbeten, säger Ingrid Järnefelt.

– Det har varit rena Vilda Västern, menar hon.

Marcus Andäng fick besked under sommaren om att han troligen sägs upp från sin fasta anställning i början av hösten:

– Jag tror att de flesta är överens om att det har inte gått snyggt till någonstans. Problemet är det att ingen får någon information och de som till slut kommer ut ger upphov till spekulationer.

– En månad innan förordnandet går ut får man besked. Vi har haft fem informationsmöten. Jag har kommit in i en situation där ekonomin har varit i en skokartong. Det har varit ett drygt arbete att förstå den, säger prefekten Kerstin Barup och fortsätter.

– Vilda Västern har det varit tidigare, med ekonomin, nu är det inte det. Det är det slut med nu. Det kommer att bli ordning och reda framöver, avslutar Kerstin Barup.

Det håller inte Ingrid Järnefelt, som har varit budgetansvarig för ateljéundervisningen, med om:

– Vi har arbetat stenhårt hela institutionen med att få styr på ekonomin och vi var på god väg att anpassa oss till kostymen redan innan förändringarna som kommer nu.

Dan Hallemar

”Det har varit rena Vilda Västern”

Ingrid Järnefelt,
fd lärare

Perssons ansökan ljuger

Göran Persson bygger tre nya hus på sin gård i Södermanland. Huvudbyggnaden är ett 350 kvadratmeter stort bostadshus. Men på den formella bygglovsansökan står det att bygglovet söks för 178 kvadrat.

Vad beror det på?

– Det är arkitekten som har skrivit fel, han har bara angivit knappt ett helt plan, huset är två. Det är ovanligt klantigt vid ett sådant här ärende, men vi har rättat till det, säger Anders Solberg, som handlägger ärendet på Flens Kommun.

Arkitekten bakom statsministerns privatbostad heter Björn Olof Köllner. Köllner är inte utbildad arkitekt utan konstnär, med till exempel Västra Skolan i Katrineholm som arkitektmerit.

Hur ska man tolka det faktum att statsministern inte väljer en utbildad arkitekt till sitt husbygge?

– Björn Olof Köllner är en mycket kompetent person med bred konstnärlig talang och stor erfarenhet. Jag har aldrig reflekterat över hans formella utbildning, säger Göran Persson.

Förutom huvudbyggnaden blir det också ett garage och en gäststuga. I gäststugan med 2,20 i takhöjd ska enligt uppgift bland annat Säkerhetspolisen hålla till.

Säpo ville hemligstämpla bygglovet av hänsyn till rikets säkerhet. På Flens kommun hade man inget emot hemligstämplingen, men en journalist på Eskilstunakuriren överklagade den och Kammarrätten upphävde hemligstämpeln.

Angående husets stil, en sorts 1700-tals bondherrgårdsarkitektur säger Göran Persson till Eskilstunakuriren:

– Det är ett hus som knyter an till sömländsk lantbygd. Vi kommer att välja en färgsättning som är sömländsk, rött med grå dekorer och gula fönsterbågar och portar.

Behov av stora ytor har styrt valet av byggnadsstil, uppger Göran Persson.

Dan Hallemar

SVT kollade inte arkitekt

För femte året i rad sändes i år SVT:s fixarprogram Sommartorpet. Programmet har varje vecka 1,5 miljoner tittare. För första gången lät man i år resa ett helt nytt hus. Ett kataloghus ritat av byggnadsingenjören Jenny Bentzer. Anneli Mencin var ansvarig producent.

Hur tänkte ni när ni valde hus?

–Ernst (Kirschensteiger) var tilltalad av att visa ett modernt fritidsboende. Han gillar att blanda gamla och nya material. Den här moderna funkisstilen var det som tilltalade.

Ni har valt ett kataloghus, är inte det en mycket tydlig produkt-placering?

– Du ser huset som en produkt. Det är en intressant diskussion. Just nu finns den överallt. Var ska man dra gränser? Så fort du har en programledare som har kläder är det produktplacering. Vi tänkte att vi ville redovisa ett skeende, tillkomsten av ett hus.

Husföretaget äger tomten och bekostar huset. Är det sponsring?

– Vi har valt att filma ett hus som husföretaget skulle ha byggt i alla fall. Jag kallar det inte sponsring.

Var det viktigt att det var ett arkitektritad kataloghus?

– Det var en av poängerna. Vi ville visa att man inte be-

Foto: Peter Tullberg/SVT

I årets upplaga av SVT:s Sommartorpet användes ett nyritat hus.

höver ställa arkitektritad mot kataloghus. Även kataloghus kan vara arkitektritade.

”Arkitektritad som standard”, står det på Värsåsvillans hemsida. Men Jenny Bentzer som ritat huset är inte utbildad arkitekt utan ingenjör.

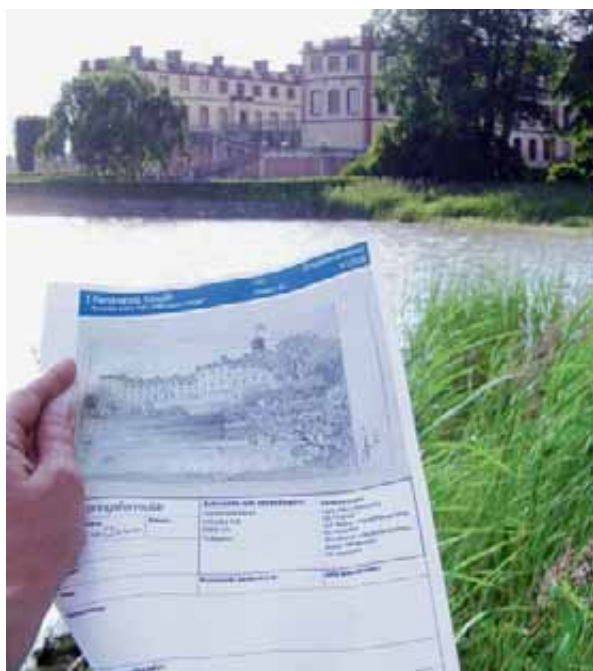
– Det är nytt för mig. Hon presenterades för oss som arkitekt. Då granskade jag inte det påståendet. Men det är klart att det blir lite knas om det skulle visa sig att det är en arkitekt som man inte är stolt över bland arkitekter eller arkitektorganisationer. Det faller tillbaka på husföretaget. Kommer en utbildad arkitekt att rita nästa års sommatorp?

– Jag vet inte om det blir något mer. Det vet vi inte förrän under hösten. Men arkitekterna är verkligen en yrkeskategori som vi inte alls vill komma på kant med.

Dan Hallemar

”Hon presenterades för oss som arkitekt.”

Anneli Mencin,
producent SVT

Ett formulär hjälper till när Ferdinand Bobergs spår ska följas.

I tecknaren Ferdinand

När Ferdinand Boberg var 54 år slutade han att rita hus och gav sig land och rike runt och tecknade 3.000 byggnader. Denna bildskatt ligger till grund för ett forskningsprojekt på Blekinge tekniska högskola. Det har gått nästan hundra år. Samma byggnader ska nu fotograferas.

– Ferdinand Bobergs teckningar är en unik dokumentation. De är detaljprecisa och perspektiviskt riktiga. Och många. Det hela ger goda förutsättningar för att jämföra nu och då, säger Maria Rundqvist som är projektsekreterare på BTH.

Det är ingen speciell fotograf som ska svara för dokumentationen. Det skulle leda till en ”orimlig kostnad”, enligt Maria Rundqvist. Byggnadsvårdsföreningens, Hembyggsförbundets,

Sverige Arkitekters lokalföreningar och andra intresserade inbjuds att ta bilderna. Det gäller bara att dokumentera med en digitalkamera från samma vinkel och avstånd som i Ferdinand Bobergs teckningar.

Till varje objekt finns ett inventeringsformulär. Formuläret innehåller dels den teckning Boberg gjorde, dels information som kan vara värdefull för att återfinna platser och byggnader. Där finns också en möjlighet att införa egna observationer. Avrapportering sker på webben.

– Det är lika mycket platserna som sådana som byggnaderna som ska porträtteras. Många byggnader är säkerligen försvunna och ersatta idag, påpekar Maria Rundqvist.

Ryssland erövrar

Sweco FFNS i parallellt uppdrag mot megastjärnor

Sweco FFNS har blivit utvalda till ett parallellt uppdrag om en ny stadsdel för 35.000 invånare i S:t Petersburg. Bland de fyra andra som ska rita förslag är Rem Koolhaas OMA.

Stadsdelen ska heta Baltic Pearl. Den ska bli ett modernt komplement till S:t Petersburg och innehålla, förutom 11.500 bostäder, offentliga byggnader av internationell rang och ett rikt utbud av kommersiella lokaler.

– Det är inte så stor skillnad att rita ett sådant här område för en välbeställd medelklass med sjönära läge här eller någon annanstans i världen. Den egentliga skillnaden, jämfört med om samma område skulle byggas i Sverige, är de många landmärkena som efterfrågas. De ska hålla världsklass, konstaterar Eva Nygren, VD i Sweco FFNS.

40 kontor deltog i prekvalificeringen till det parallella uppdraget i S:t Petersburg. Sweco FFNS är enda nordiska arkitekt som har inbjudits. De andra är, utöver OMA, Hok, USA, Xaveer de Geyter, Belgien och en lokal konstellation.

Projektet beräknas kosta 1,3 miljarder USD. Det bekostas av en investerare från Kina och är den största satsningen från landet hittills i Ryssland. Sweco

Eva Nygren, VD.

FFNS har, sedan en tävlingsvinst 2001, gjort flera jobb i Kina, inte minst planförslag.

– Det har säkert bidragit till att vi är med. Utöver att de ville ha med en inhemska arkitekt, har det hetat att de valt ut de bästa, säger Eva Nygren.

Sweco FFNS har i dagarna också köpt halva ryska miljökonsultföretaget Lenvodokanalproekt. Tidigare i sommar förvärvade de det finländska konsult- och arkitektföretaget Paatela-Paatela & Co. Företaget, som är specialiserat på uppdrag inom vårdsektorn, har en lång internationell erfarenhet och har jobbat mycket i Ryssland. FFNS Sweco ser Ryssland som en ny stormarknad. Redan nu bedriver de flera projekt i Ryssland och Baltikum. Främst är det planerings- och miljöjobb.

– De är i startgroparna inför en utveckling. Det är sådant jobb som redan är gjort här i Sverige och övriga Europa. Att mycket i första skedet handlar om planering är inte konstigt, menar Eva Nygren.

Tomas Lauri

Bobergs fotspår

Projektet syftar till att förstå hur byggnationen har förändrats de senaste hundra åren. Dokumentationen ska ligga till grund för kommande forskning. Den ska också bli till en bok och ett antal utställningar, inte minst på lokal nivå.

Efter att ha sett sin arkitektoniska status dala efter NK-huset och ett förslag till nytt Nobelmuseum tackade Ferdinand Boberg för sig som husritare 1915. Han hade då toppar som Rosenbad och Thielska galleriet bakom sig.

Med bidrag från bland annat dåvarande kungen kuskade han land och rike runt i tio år i bil med sin fru för att teckna av arkitektur. Han ville rädda ett kulturarv, som han befarade att modernismen skulle utplåna.

– Jag kan tänka mig att han valde att teckna istället för att fotografera för att han litade mer på att penna och papper skulle vara beständigt, säger Maria Rundqvist.

Han missade inte några landsändar. Men han var selektiv. Han hade en förkärlek för Dalarna och Skåne. I Stockholm föredrog han Söder.

– Han begränsade sig inte till de arkitektoniska mästerverken. Han redovisar bebyggelsen i sin helhet, vilket gör inventeringen extra värdefull, konstaterar Maria Rundqvist.

Bobergs teckningar gavs ut i 50 nummerade exemplar med både blyerts och kolteckningar. Ett exemplar finns bevarat på Kungliga biblioteket.

Tomas Lauri

► **Planer i genusperspektiv**

Arkitekt Anita Larsson, lektor i fysisk planering vid Blekinge Tekniska Högskola, har fått ett stipendium på 150.000 kronor från Riksbyggens jubileumsfond "Den goda staden". Fonden stödjer forskning för bättre bomiljö. Anita Larsson ska skriva en handbok om genusperspektiv i planering och boende.

► **Sveriges Arkitekter med i BQR**

Sveriges Arkitekter ansluter sig till Rådet för Byggekvalitet, BQR. Det beslut förbundsstyrelsen vid sitt majmöte. BQR bildades på regeringens initiativ 2001. Syftet är att arbeta för samverkan och bättre kvalitet inom bygg- och fastighetsbranschen samt att införa nya tankesätt. Inom rådet finns alla olika företrädare för bygg- och förvaltningssektorerna företrädare.

– Jag tror att Sveriges Arkitekter har en viktig roll att spela i rådets arbete, framhöll Gun-Britt Solberg i BQR när hon inbjöd förbundet att bli medlem.

► **Skruvad Calatrava USA-etta**

Santiago Calatrava fortsätter med vridna skyskrapor. Efter framgångarna med Turning Torso har han ritat vad som är tänkt att bli USA:s högsta hus, Fordham Spire, i Chigaco, 444 meter hög (inklusive spira 660 meter). Det påminner om en jättelik borr. Varje våning av totalt 115 är vriden två grader. Sammanlagt ska skyskrapan rymma hotell och 250 andelslägenheter. Den är beräknad att kosta 60 Mkr.

Santiago Calatravas senaste höjddare.

► **Prisbelönta arkitekter**

Det är Andreas Heymowski på HOS, Heymowski Olson Strömholm Arkitekter AB, som har varit ansvarig arkitekt för den nyligen genomförda restaureringen av Bellmanshuset och Låga Längan på Djurgården i Stockholm. Resultat belönades nyligen med ett diplom från EU och Europa Nostra, en paneuropeisk kulturarvsorganisation. Arkitektens namn framgick inte i förra numret. Andreas Heymowski är en av Sveriges slottsarkitekter, utnämnd av Statens Fastighetsverk och Riksantikvarieämbetet och ansvarig för Rosersbergs slott.

Diffusa bullerkrav osäkrar planerare

Uppemot 15.000 bostäder i Stockholm i farazonen

Boverkets skärpta riktlinjer om buller för nybyggnation av bostäder har ställt till det för stadsplanerarna. I Stockholm förstår man inte när, var och hur det går att göra avsteg från riktlinjerna efter att Boverket prövat ett antal fall. För avsteg är nödvändiga om det planerade beståndet ska byggas.

På en fråga från regeringen inventerade Boverket förra året bullerkraven för bostäder och gav råd om hur de skulle tillämpas. Detta har uppfattats som en skärpning av riktvärdena. Bland annat ska hus helst ha en tyst sida under 45 decibel.

Hos Stockholms planerare svider önskemålet, särskilt som Boverkets råd har skapat en osäkerhet om när, var och hur avsteg från riktvärdena är möjliga. Sammanlagt är drygt 15.000 bostäder i Stockholm hotade. Flertalet planeras inkludera i bullerstörda lägen nära kommunikationer.

– En stor stad som Stockholm kan inte jämföras med ett mindre samhälle. Generella regler fungerar inte. Självklart bullrar det mer här. Det är ju en del av urbaniteten, säger Carl-Gustaf Hagander, chef för planenheten på länsstyrelsen i Stockholm.

– Det Boverket säger innebär i praktiken att vi ska bygga nya bostäder långt utanför stadskärnan och helst glest. Det medför ett slöseri med mark och resurser och rimmar illa med långsiktigt tänkande. Dessutom är det ju så att förtätning kan bidra till att bullret minskar totalt i ett närområde, säger Hagander.

– Stockholm har utvecklat en egen policy för buller. Den är väl lite liberalare än våra råd. Men då ska man komma ihåg att vi inte fattar beslut. Vi ger bara råd, säger Dick Larsson på Boverket.

– Det går naturligtvis heller inte att se generellt på riktvärden. Bedömningen måste ske från fall till fall, påpekar Larsson.

Hans kollega Olov Schultz har utrett ett av de fall som har orsakat förvir-

ring bland Stockholms planerare. Intill Hammarbyhöjdens tunnelbanestation var tre flerbostadshus tilltänkta. Olov Schultz såg inte tillräckliga skäl till att göra särskilda avsteg från riktvärdena sedan SL överklagat länsstyrelsens planbeslut till regeringen. Han gav bara ja till ett av husen i sitt yttrande.

– Den funktionalistiska bebyggelsen har inte en utpräglad stadskaraktär. Den är gles och relativt öppen. Behovet av att bygga alldeles vid tunnelbanan är

inte helt tydligt, säger Olov Schultz.

– Här handlar det dessutom om maximalnivåer över riktvärdena från tunnelbanan, mellan 76 och 80 decibel, en trafik som pågår långt in på natten.

Ett annat fall som bidragit till förvirring bland Stockholms planerare är ett flerbostadshus på Stora Essingen intill Essingeleden. Där har Boverkets utredare Ingemar Palm funnit det rimligt med avsteg från riktvärdena, på grund av kollektivtrafikläget (nära en tvärbane-station) och för att Stora Essingens gleshet skulle vinna på en förtätning, detta trots att bland annat Sveriges mest trafikerade motorled, Essingeleden, medför utslag över riktvärdena.

– Den funktionalistiska bebyggelsen har inte en utpräglad stadskaraktär. Den är gles och relativt öppen. Behovet av att bygga alldeles vid tunnelbanan är inte helt tydligt, säger Olov Schultz.

”Stockholm kan inte jämföras med ett mindre samhälle.”

Carl-Gustaf Hagander, planchef länsstyrelsen Stockholm

BULLERFAKTA 1

Riktvärden för buller:

Boverkets riktvärde inomhus, 30 dB, ska alltid uppfyllas inomhus. Nya bostäder bör inte accepteras där den dygnsekvivalenta ljudnivån vid fasad överstiger 65 dB. Vid 60 dB ska tyst sida vara högst 45 dB och luddämpad sida under 50 dB vid fasad. Avsteg bör enbart accepteras i städernas centrala och tätbebyggda delar och då undantagsvis.

Källa: Boverket

Foto: Tomas Lauri

Tunnelbanan ligger för nära det hus på Hammarbyhöjden Boverket avråder ifrån. Stockholms planerare förstår inte bedömningen.

– För en boende i Stockholm är det svårt att förstå varför Boverket gör avsteg i ena fallet och inte i det andra, säger Carl-Gustaf Hagander vid länsstyrelsen.

Stora Essingen har privatpersoner, grannar till husbygget, överklagat, Hammarbyhöjden är det SL, som helst undviker framtida propäer om bullerskydd, som gjort det.

– Det blir ju naturligtvis inte samma sak som prövas i de båda fallen, eftersom utgångspunkten är annorlunda, säger Ingemar Palm på Boverket.

– Vägverket som överklagade till länsstyrelsen, överklagade inte till regeringen. Utfallet hade kunnat vara annorlunda om de gått vidare med ärendet, fortsätter han.

Anledningen till att Vägverket inte överklagade till regeringen är att det på Stora Essingen rör sig om en liten fastighet, erfar Arkitekten. I ett annat ärende vid Essingeleden har Stockholms stad undvikit ett överklagande genom att ingå avtal med Vägverket,

– där de lovar att stå för alla framtida buller- och skyddsåtgärder.

– SL, Banverket och Vägverket vill ha sådana här avtal, eftersom de garanterar att de slipper kostnader 20 år framåt. Men de är bara möjliga för större områden. Det aktuella fallet på Stora Essingen är för litet för att vi, eller de boende i en förening eller ett byggbolag, ska kunna ta kostnaderna, säger Ingela Lind, stadsbyggnadsdirektör i Stockholm.

Regeringen har uppmärksammat debatten. De avvaktar emellertid utvecklingen. De vill ha mer kött på benen, fler exempel.

– Blir situationen ohållbar får vi se över saker. Det är förstas orimligt att bygga en helt bullerfri tätort, säger Märten Lilja, statssekreterare på miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet.

Boverket har stämt träff med de berörda planerarna i Stockholm. De håller även på med en lättläst praxis, en broschyr som sammanfattar förtydligandet till regeringen i november 2004.

– Naturligtvis kommer vi även att ta hänsyn till den debatt som pågår. Jag tror inte att den är avslutad på långa vägar ännu, säger Dick Larsson.

– Det är nu inte så enkelt som att stirra sig blind på riktvärdena. Vi menar att man måste se till ljudmiljön som helhet. Bullerstörning kan uppvägas av andra kvaliteter. Det gäller också att angripa bullrets kärna. Här har kommunerna ett ansvar, säger Dick Larsson.

Tomas Lauri

BULLERFAKTA 2

Hur människor uppfattar buller:

35 dB: Tal är 100 procent förståeligt på en meters avstånd.

50 dB: 10–25 procent blir ganska eller mycket störda.

55 dB: 10–25 procent blir mycket störda

65 dB : Barns inlärning försämras.

65 dB: Risk för bullersakat högt blodtryck/hjärtkärlsjukdom.

Källa: WHO

Moore tror inte på less

Alexandra Moore väcker förhoppningar med sin forskning om hur bättre utformade arbetsplatser ska sänka sjukfrånvaron på jobben. Hon är inredningsarkitekt och civilekonom och talar varmt om att mänskligare arbetsmiljöer skapar stora värden.

Text: Kerstin Persson Foto: Björn Abelin

Alexandra Moore varnar för att alltför strama och minimalistiska kontor gör människor passiva, snarare än kreativa och effektiva.

Arkitekter arbetar rätt ofta i avskalade miljöer.

Är det en risk att arkitekter är mindre kreativa än de kunde vara – i en mer varierad omgivning? Hon ler åt frågan, men medger att det kan ligga något i den.

– Flera arkitekters arbetsmiljöer tenderar att vara väldigt sterila och stela. En del påminner om ritfabriker och har inte ens höj- och sänkbara bord. Jag skulle vilja ha mjukare, mer lekfulla arbetsplatser, speciellt för arkitekter, säger hon.

Alexandra Moore är förmodligen en av landets mest uppmärksammade inredningsarkitekter för närvarande. Förklaringen ligger i att hon forskar om hur människor har det på sina arbetsplatser – i en tid när stressjukfrånvaron är ett problem på allas läppar. Både facket och näringslivet är med och stödjer hennes forskning om långsiktigt hållbara arbetsmiljöer. Hon är inbjuden talare på det ena seminariet efter det andra och har intervjuats i en rad tidningar. Hennes hypotes är att det finns ett samband mellan design som en viktig faktor och hur människor mår på jobbet och att de som mår bra också producerar bra. Hennes forskning går ut på att visa om hon har rätt.

– Jag vill vetenskapligt belägga mina erfarenheter och samtidigt visa hur man kan ta tillvara människors talanger och skapa värden för både individ och företag, säger hon.

Alexandra Moore är något så ovanligt som en civilekonom som blev inredningsarkitekt och som nu dessutom är industridoktorand på halvtid vid Luleå Tekniska Universitet. Hon driver ett försöksprojekt i fullskala på Telia Sonera och undersöker hur några designfaktorer på arbetsplatsen i kombination med psykosociala faktorer påverkar dem som arbetar i miljön. Det första delprojektet handlar om kontorslandskap, öppna kontor säger hon. Det är den miljön Telias kundmottagare sitter i och det är deras miljö hon forskar på. Hon är intresserad av arbetsmiljöer i stort, inklusive skolor och offentliga miljöer, men Telia är den arbetsmiljö hon kom i kontakt med först.

Alexandra Moore talar om humanistiskt utformade arbetsmiljöer och med det menar hon att man vinnlagt sig om faktorer som påverkar människors välbefinnande och kreativa förmåga som till exempel färg, form, ljus, ljud, vatten, estetik kort och gott. Sådant som goda inredningsarkitekter alltid beaktar i sitt arbete. Men ingen har tidigare forskat om hur de olika faktorerna och deras variationer påverkar människors upplevelse av arbetsmiljön i kombination med psykosociala faktorer.

Förutom en avhandling vill hon skriva en praktisk handbok i konsten att planera så att folk blir kreativa, engagerade, passionerade och effektiva samtidigt som de mår bra, allt på en gång – det hör ju ihop. God arbetsmiljö handlar också om

”Jag pekar till exempel på hur beställaren kan få ekonomisk vinning av att inverstera i god arbetsmiljö och på vad man kan förlora på att inte göra det.”

flexibla miljöer, om att ha rätt att sitta och gunga på en stol med slutna ögon och hörlurar eller vanka omkring. Det kan vara då man tänker som bäst och kläcker idéer.

Det är klart man undrar hur en sådan människas egen arbetsmiljö ser ut. Och vad det betyder att hon också är civilekonom.

M.O.R.E. Inredningskonsulten står det utanför hennes rum på Sickla Industriväg i Nacka. På andra våningen i det tegelhus där Atlas Copco en gång haft sitt huvudkontor har hon sitt kontor där hon jobbar halvtid med egna inredningsprojekt.

Jag hade föreställt mig att mötas av porlande vatten, slingrande växter och varma färger i hennes arbetsrum, men riktigt så är det inte.

En hög krukväxt står i ett hörn och databordet är höj- och sänkbart. En gardin har färgglada prickar men väggarna är vita. Besöksstolarna saknar ryggstöd och måste grenslas, säkert bra för hållningen, men obekvämt. Vill du att besökarna ska gå fort, undrar jag.

– Nej det är för att jag ska kunna ställa in stolarna under arbetsbordet när ingen är här. Och de vita väggarna är bra för att vila hjärnan mellan projekten.

Hon lyssnar gärna på tystnaden, men en cd-spelare och en skiva med soulmusik av Angie Stone visar att hon även lyssnar på musik. Lekfulla arbetsmiljöer, var det. Jag ser mig om i rummet och upptäcker en liten trädocka i bokhyllan, och en modelldocka

som får sitta, eller ligga och sola, på ett grönt ryamattsprov från Kasthall. Favoritboken, om de målade korna i projektet "the cow parade", tittar hon i när hon vill bli glad.

Kanske känner Alexandra Moore igen sig i korna, tänker jag. En dalahästmålad ko med älghorn kan vara en god bild av en civilekonom som blir inredningsarkitekt som blir forskare. Hur hänger det där egentligen ihop?

– Jo, berättar hon, lite motvilligt. Jag blev ekonom för att man skulle ha ett "ordentligt" jobb, som man sa på den tiden. Men det var något konstnärligt jag ville hålla på med. Det kliade i fingrarna. Efter sju år som ekonom kändes det tomt invärtes.

Hon sade upp sig och vägen ledde så småningom till inredningsarkitektur. Hon startade i Göteborg men talangen och kärleken förde till Stockholm. Hjärta och talang låter sig än idag väl förenas med affärsmässigt tänkande, försäkras hon. Hon är själv ett exempel på den tvärkompetens hon så gärna vill ha med i sina egna projekt.

Hennes bakgrund som civilekonom är en fördel i de flesta uppdrag. Det är en konkurrensfördel att kunna föra en affärsdiskussion innan den kreativa processen startar, säger hon.

– Jag pekar till exempel på hur beställaren kan få ekonomisk vinning av att investera i god arbetsmiljö och på vad man kan förlora på att inte göra det. Jag talar samma språk som beställarna och förstår deras dilemma vad gäller budget och kalkyler. Jag kan tipsa om hur man kan genomföra ett projekt trots begränsningar. Det viktiga är att hålla fast vid ett helhetstänkande och ha ändamålet klart för sig.

Alexandra Moore hoppas att hennes forskning ska leda till att hon i siffror kan visa att investeringar i god design lönar sig – både mänskligt och ekonomiskt.

Hon hör definitivt till dem som talar om begreppet ”värdeskapande arkitektur”. Det är själva värdeskapandet hon vill utvärdera i sin forskning.

– Jag vill visa att man inte ska spara på inredningen. Man talar numera om att det är lönsamt med IIP, Investing in people. Särskilt i kreativa yrken är miljön viktig. I Sverige sysslar vi alltmer med produktion av kunskap och tjänster, inte varor. Därför är en arbetsmiljö som gynnar kreativitet extra viktig, poängterar hon.

Under möbelmässan fick Alexandra Moore 250.000 kronor i form av Jarl Anderssonstipendiet till stöd för sin forskning. ”Designfaktorer för välbefinnande i arbetsmiljön” är det officiella namnet på det projekt hon bedriver vid Luleå Tekniska Universitet. Hennes handledare är Eva Mauritzson-Sandberg, legitimerad psykolog och docent i teknisk psykologi.

Att vara industridoktorand betyder att man måste dra in pengarna själv. Men första etappen, det här året, är finansierad och hennes första rapport kommer framåt jul.

Ett par etapper till måste finansieras för att avhandlingen ska bli klar.

Hon är mitt uppe i den första forskningsomgången när vi träffas före midsommar och är på forskares vis ganska förtegen. Vill inte bli konkretare än att det handlar om ett fullskaleprojekt, en fallstudie av ett kontorslandskap för kundmottagare på Telia.

– Jag prövar olika designfaktorer i försöksgruppens arbetsmiljö. Varierar ljus, färg, form etcetera på olika sätt och tittar på graden av integritet i kontorslandskapet, det vill säga hur stark personlig prägel man tillåts sätta på arbetsplatsen och hur man upplever detta. Mellan och under de olika miljöförsöken får gruppen svara på specialanpassade frågor om hur de upplever sin miljö. Jag samarbetar med yrkesgrupper som ljussättare, psykolog och ergonom.

Alexandra Moore har egen erfarenhet av att arbeta i kontorslandskap. Hon gillar det inte, kan inte tänka i bullriga miljöer, säger hon.

– Det som fascinerar mig med kontorslandskapet är samspelet mellan människor och hur man kan göra det smidigare. De största problemen med öppna kontor är överhörning, pratbuller, monoton, stramhet och brist på små mötesplatser. Klimatet är också ett problem, människor vill kunna öppna fönster.

Hon vill förädla kontorslandskapet, göra det mer flexibelt och blanda rum, öppna zoner och möteszoner, platser med olika aktivitetsnivåer. Man måste kunna hämta sig någonstans. Att bara införa tysta rum är för enkelt, anser hon. Variation och rörelse är enligt ergonomerna de viktigaste faktorerna för att undvika skador och hålla hjärnan i trim. Den som planerar en arbetsplats måste tänka in detta.

Men det här synsättet måste först förankras på högsta chefsnivå, understryker hon.

Vilka nya rön hoppas hon få fram genom sin forskning?

– Jag hoppas kunna öppna folks ögon för hur viktigt det är att koppla in olika kompetenser mycket tidigt när man planerar arbetsmiljöer. Inte minst skyddsombuden. Det kräver mycket av cheferna, hierarkier måste brytas och många måste släppa sin prestige. Ytterst vill jag bygga broar mellan den fysiska och psykiska arbetsmiljön. ■

Välkommen tillbaka till jobbet!

Vi kikade in på tre arbetsplatser inför höstsäsongen >>>

3 arbetsplatser

Vi bad fotografen Björn Abelin dokumentera tre arkitektarbetsplatser just när de övergavs inför semestern.

Foto: Björn Abelin

Mia Wahlstein
Tengbomgruppen
Kornhamnstorg 6
111 82 Stockholm

Gamla stan i Stockholm var länge ett speciellt tillhåll för arkitektkontor. Inte sällan fick man kritik för att man höll till i gamla fina byggnader och ritade nya och fula. Men nu töms Gamla stan på arkitektkontor. Efter trettio år vid Kornhamnstorg flyttar Tengbomgruppen nästa vår till nya lokaler i det så kallade "Glashuset", KF:s gamla byggnad, vid Slussen. Bara ett stenkast geografiskt, men viktigt för gruppens förändringsarbete, säger Mia Wahlstein, inredningsarkitekt på Ahlsén Inredningsarkitekter, ett bolag i Tengbomgruppen.

Varför flyttar ni?

– Vi har haft det bra på Kornhamnstorg. Annars hade vi inte stannat i trettio år. I takt med att Tengbomgruppen har vuxit och verksamheten utvecklats förändras behoven. Det är uppfriskande med en förändring. Vi behöver röra om lite i grytan. Vi ville flytta till ett ställe som är identitetsskapande och står för något. Vi fyller hundra år, nästa år.

Vad är det för förändring som har skett?

– Vi är nio företag inom Tengbomgruppen. Tidigare har vi endast marknadsfört de olika kontorens varumärke, Tengbomgruppen har mest varit en administrativ stödfunktion. Vi vänder nu på steken och jobbar utifrån Tengbomgruppens namn. Vi vill visa att vi är stora, fjärde största kontoret i Sverige. En ny plats, ett nytt hus, där vi istället för att sitta på fyra plan kan sitta på ett är en bra förändring för det arbetet.

Kan arbetsplatsen förändra kontorets arbete?

– Absolut. Dels kommer vi få bättre överhörning. Kommer att se vad de andra jobbar med, det höjer den arkitektoniska nivån. Mer spontana möten, höja ribban på det vi gör avsevärt. Bara det att det ligger skisser framme, idag ska man gå mellan våningsplan och se. Sedan kommer våra beställare lättare att se varumärket Tengbomgruppen.

Kan det finnas en konflikt där, mellan att skapa den kreativa privata miljön och att bygga arbetsplatsen som ett varumärke?

– Det är en fara, vi hoppas kunna göra något som känns bra. Vilken identitet ska synas: är det den egna personens eller företagets? Det är en balansgång. Vi är också olika företag inom gruppen. Hur mycket ska de olika företagen synas, och hur mycket Tengbomgruppen? Kontoret ska vara inbjudande för den egna kreativiteten och samtidigt ha en övergripande idé, annars blir det rörigt, jobbigt. Stora fabriker som kan vara kreativa och lustfyllda. Det behöver inte vara djupa fönsternischer och stuckatur för att det ska bli lekfullt att arbeta.

Dan Hallemar

Foto: Björn Abelin

Foto: Björn Abelin

Birgitta Strömbäck
Nacka kommun
131 81 Nacka

Hur skulle du beskriva din väg till arbetet?

– Jag kliver av motorvägsbussen från stan, det är ett trafikinferno, bilar, buller, en tuff miljö. Jag går i kanten av det. Men när jag väl har gått över bilvägarna, kommer jag in på gång- och cykelvägar och går igenom en park. Stadshuset är ett tegelhus från 1950-talet högst upp på ett berg, med hällmarkstallskog. Vägen upp är kantad med planteringar och träd. Det är fint, häftiga blommor som bara vråker sig ut.

Är era arbetsplatser också från 1950-talet, som stadshuset?

– Nej, det är nyrenoverat. Det gjordes förra året. Det såg verkligen trist ut tidigare. Vi satt i den gamla arresten från när polisen satt i stadshuset.

Saknar du det?

– Nej, nej, det var förfärligt. Det fanns en belysning som var som gruvbelysning. Det var faktiskt anmärkningsvärt fult förut. Vi var med och drev förändringen, valde färger, golv och arbetsplatsplaneringen. Vi var verkligen delaktiga. Det var mycket jobb men vi är väldigt nöjda.

Vad är viktigt för en skön och kreativ arbetsmiljö?

– Jag tycker att det är viktigt att ha kommunikation med andra på arbetsplatsen = öppenhet. Och sen tycker jag att det är viktigt med avskildhet för att kunna producera. Jag tycker att vi har en bra kombination av dessa motstridiga egenskaper. Vi har själva fått välja att sitta i celler eller i landskap. Ombyggnaden av lokalerna är rätt så nygjord efter våra önskemål och jag är rätt nöjd med helheten! Dagsljus är också viktigt för mig och att kunna ha fönstret på glänt. Luftens kvalitet påverkar en mycket.

Behöver din arbetsmiljö förändras tycker du?

– Jag är inte nöjd med förvaringen. Jag skulle vilja ha bättre förvaringsmöjligheter. Sen finns det ju en del rätt trista gamla möbler... Undrar när det papperslösa kontoret införs här?

– Sedan kan jag önska bättre ventilation, ny förvaring och tänk om vi fick köpa lite nya stolar!

Dan Hallemar

Foto: Björn Albelin

Foto: Björn Abelin

Bolle Tham

Tham + Videgård Hansson

Blekingegatan 46
116 62 Stockholm

Tham & Videgård Hansson Arkitekter sitter i gatuplanet på Södermalm i Stockholm. De är samlade i ett stort uppglasat rum mot gatan. Till kontoret hör också ett antal små avskilda mötesrum längre in i lokalen.

Varför har ni valt att exponera er i ett skyltfönster i ett av Sverige krogstätaste lägen?

– Mycket är en slump. Lokalen som Taxi Stockholm tidigare hade suttit i hade stått tom länge. Vi fick en förfrågan från fastighetsägaren som ville genomföra en ombyggnad och renovering och såg då att det kunde fungera bra som kontor, med fyra meter i takhöjd och möjlighet att ta upp stora fönster i norr.

Lockar det kunder?

– Det fungerar inte så i vår bransch att folk går in och beställer något bara för att de passerar förbi på gatan.

Men ni kunde ju ha valt att sitta några våningar upp i ett hus.

– Vi satt redan i en mindre lokal i gatuplanet några kvarter bort. Vi sökte en mer social arbetsituation. Och så fick vi en möjlighet att flytta in i den här lokalen som vi delar med andra.

Du säger "social". Många skulle se det som påträngande att vara synliga i ett öppet rum.

– Vi har aldrig upplevt det som påträngande. Hade det varit fler människor som passerade här dagtid hade det kunnat vara så.

Vad är viktigt för en skön och kreativ arbetsmiljö?

– Det som är bra med den här lokalen är ljuset och kombinationen av små och stora rum för olika typer av arbete.

På vilket sätt är era lokaler praktiska?

– Vi sitter alla i ett öppet rum vilket förenklar samarbetet. Det är stort med gott om plats för skissmodeller, böcker, med mera. Kontoret ligger centralt, nära kommunikationer och service.

Ni är ett "ungt" kontor. Hur avspeglar det sig i ert arbetssätt?

– Det avspeglas kanske mer i resultatet än i själva sättet att bedriva arbetet.

Tomas Lauri

Foto: Björn Abelin

Plug-in-City med tält och bajamaja

På en åker utanför Roskilde byggs en stor dansk stad upp och monteras ned på en vecka. Det kallas musikfestival men är lika mycket arkitektur.

Text och foto: Jonathan Wolfe

Jag reste över sundet till Roskildefestivalen i somras. En musikfestival med över hundra tusen besökare. Och en stad som inte liknar något. Eller kanske allt.

Sedan 1971 har de hållit till på åkrarna utanför Roskilde, och för varje år har besökarna stadigt ökat i antal. Den tillfälliga tältstaden, som med tiden tagit allt större område i anspråk, är idag en lika stor attraktion som musikfestivalen i sig.

När campingområdet öppnar, fyra dagar innan den egentliga festivalen, har många redan köat hela natten. Allt för att få byta egen säng, toalett och dusch mot ett trångt tält, bajamaja och kollektiv kalldusch. Och festivalledningen har fattat vinken. Sedan 2001 har arkitektbyrån Jes Vagnby arkitektur och identitet fått agera "stadsarkitekt" åtta dagar varje år – en experimentverkstad, fri från byråkrati och styrande byggherrar.

Att besöka Roskildefestivalen blir lätt en arkitektonisk upptäcktsfärd. Allt det som vi lärt oss förstå – materialiserat i stenstaden, förorten eller villaområdet – framträder i ny skepnad.

Men den tillfälliga tältstaden är inte bara en produkt av besökarnas erfarenheter. Det är alldeles tydligt hur dessa invånare för en vecka realiserar ideal och önsningar om hur staden ska formas. I de 25x25 meter stora kvarteren, definierade av ett vitmålat rutnätssystem, arrangerar besökarna fritt sina tält i samspråk med nya grannar.

Jes Vagnby och Julie Reinau tar emot

Julie Reinau och Jes Vagnby är tältstadens "stadsarkitekter".

i en liten snitsig lokal i Köpenhamn. Att berätta om sitt arbete med utformandet av rum, miljöer och upplevelsearkitektur till Roskildefestivalen verkar vara lite av en återkommande bisyssla. Uppmärksamheten kring den arkitekturtridade festivalen har växt åtskilligt de senaste åren. Men kontoret ser inte bara festivalen som en spektakulär reklampelare, de har också förstått att lära av den.

– Det finns en oerhörd potential i den tillfälliga tältstaden. Vi vet att det vi håller på med är rätt, och rätt i tiden, säger Julie Reinau.

Det känns onekligen riktigt. I ett Danmark med nya politiska förutsättningar för stadsbyggnad och planering blir antagligen begrepp som identitet, tillhörighet och brukarpåverkan viktiga ledord.

– På campingområdet arbetar vi utifrån kaos. Positivt kaos. Genom att ge kaos en chans, så skapar vi möjlighet för besökaren att skapa något nytt, säger Jes Vagnby.

Det handlar inte om att sätta gränser eller forma levnadsmönster. I den tillfälliga tältstaden har Julie Reinau och Jes Vagnby identifierat och lyft fram det viktigaste: publiken och individen. Genom att aktivt skapa förutsättningar för besökarnas initiativ blir campingområdet vad invånarna gör det till.

På så sätt kan vi fortfarande se på myllret av tätt packade tält och fråga oss vad strukturerna säger om oss, och om hur vi planerar våra samhällen. För även om den tillfälliga tältstaden i många avseenden markant skiljer sig från den urbanitet vi är vana vid, är den i samma stund full av stadsmässiga motsvarigheter.

Den uppbyggda tältstaden liknar kanske närmast den medeltida staden, formad av sina invånare ur stunden och det direkta behovet. Slingrande smala gator har bildats mellan tält och festpaviljonger. Tältentréer vänder sig in mot mötesplatser – små

halvprivata rum i den täta strukturen. Vissa passar på att synas lite extra i det platta landskapet; flaggor och pyntade tältkomplex blir genast hållpunkter för att hitta. Och den vane tältaren är inte sen att utnyttja de få krökta gatusvängarna för att gestalta ett uttrycksfullt fondmotiv.

Bland de tätbefolkade kvarteren öppnar sig gatorna emellanåt till små torg, agora. Idén fick form till festivalen 2004 och har utvecklats vidare i år.

– Agoran är ett samlingsställe för cirka 5.000 personer. Där kan du gå på toaletten, tvätta dig, det finns en liten kiosk, en plats att laga mat och ett stort tält som fungerar som offentlig mötesplats, säger Jes Vagnby.

– Tanken är att publiken ska influera agoran och ge den ett värde. Det tar nog lite tid. Så länge har vi valt att ge varje agora en specifik identitet. Efter ett tag kanske den stora attraktionen ligger långt ifrån det faktiska festivalområdet, på en agora formad av besökarna, säger Julie Reinau.

Tältstadens anatomi är utmejslad för det sociala livet. Hur och var tälten placeras har alltid ett direkt förhållande till samvaron och sättet att umgås. Och formandet av nya mötesplatser verkar öka det sociala livet snarare än koncentrera det till huvudstråk eller torg.

När brukarna är direkt delaktiga i stadsbyggandet blir det tydligt hur glappet mellan utformning och användande automatiskt minimeras. Den tillfälliga tältstaden är skapad för att umgås i, och det är så den nyttjas.

När gatorna myllrar av liv, och människor möts och umgås i en offentlighet fri från kommers och måsten är det svårt att förstå hur den isolerade ettan kan locka, eller varför den traditionella stadens mötesplatser behöver vara så trötta.

Eller så är det just i det ljuset vi ska se Roskildefestivalen; som en reaktion på det vi saknar. En social längtan. Hundra tusen

Överst: Tälten står tätt. Små mellanrun bildar slingrande gränder. Flaggor blir hållpunkter för att hitta.

Mellan: Vissa bygger hela komplex. Livet på campingen blir allt.

Underst: Inne på festivalområdet. Stilhedens katedral, ritad av Henning Larsen.

röster som materialiserar en önskan om en stad som sätter det sociala livet högt på dagordningen.

– Jag tror det handlar om att få chansen att mötas i en neutral zon. På samma gång kan man se musiken som ett enzym för att skapa gemenskap. Den blir ett allas språk som sammanbinder olika nationaliteter och grupper, säger Jes Vagnby.

Förmodligen spelar den bestämda situationen och det givna sammanhanget en avgörande roll. Att åka på festival är ju som att åka tåg i en hel vecka. Vi är där på samma premiser; ingens stad, stadsdel eller gata. Det blir inte så besvärligt då. Att börja prata alltså.

Julie Reinau och Jes Vagnby talar mycket om vikten av att åstadkomma en upplevelse av gemenskap; om hur arkitekturen kan skapa en god stämning bland besökarna.

Tydligt definierade rum och smidiga lösningar för faciliteter och matförsäljning ska skapa en känsla av tolerans bland besökarna. På samma gång ser de ett stort värde i förutsättningarna som redan finns i organisationsformen. Roskildefestivalen drivs av frivillighetsarbetande och all ekonomisk förtjänst doneras till humanitära och kulturella projekt. På så sätt införlivas besökarna i något större än festivalen i sig.

Det är inne på det faktiska festivalområdet som Jes och Julie arbetar mest aktivt med arkitektoniska grepp för att skapa rätt atmosfär. Svarta plank, växtlighet och ljusinstallationer gestaltar konsertrum och pausrum. Bänkar och konstinstallationer lockar till möten och interaktion. Aldrig ska upplevelsen bli oklar eller vandrigen tråkig.

– Är publiken i ett definierat rum blir konsertkulturen behagligare, eftersom man inte behöver trängas för att känna att man är med, säger Jes Vagnby.

Samtidigt är han och Julie Reinau snabba att påpeka vikten av det ociviliserade:

– Det ska vara som en urban djungel, det är så det ska vara på festival!

Nog skulle Sveriges arkitektkår må bra av ett besök på Roskildefestivalen. Om inte annat för all den fantastiskt experimentella och upplevelseinriktade arkitektur som Jes Vagnby och Julie Reinau skapar specifikt för varje festivals tydliga identitet. Eller för en titt på Henning Larsens tältkyrka.

Roskildefestivalen är onekligen lika mycket intressant stad som musikfestival.

Boka in en Danmarksresa till månadsskiftet juni–juli nästa år, alla 50-plusare kommer in gratis sista dagen på festivalen. Ett ypperligt tillfälle för spänstiga 40-talister att se något anorlunda. ■

KALENDERN

25 augusti – 4 september. Bo i Göteborg. Boendemiljö och livskvalitet i fokus. Utställningar och seminarier. Se: www.boigoteborg.se/

9 – 11 september 2005. Urban action – how to initiate and manage successful projects. Oyster and the Swedish Association of Architects present a Nordic Congress on Landscape architecture in Stockholm. Registration before 2005-08-26. Info at www.arkitekt.se/urbanaction.

10 september. Designers Saturday. Ett "öppet-hus-event", i Malmö. Form/Design Center kl. 12 – 17.

12 – 14 september 2005. A classical movement in architecture and townplanning. Internationell konferens i Stockholm. Se: www.iab.se/tfm.

14 – 15 september. Business Arena 2005.

Fastighetsbranschen samlas till seminarier och debatt, kunskapsutbyte och nätverkande. 15 september: Sveriges Arkitekter håller seminarium om "Arkitektur som vision och attraktion". Info och anmälan: www.businessarena.nu

3 – 4 oktober. Stad i förändring! Konferens om urbana studier som ska belysa vad som formar en stad. Se: www.landskrona.se.

22 – 23 september. era05 World Design Conference. Göteborg. Design: safe & secure in everyday life. Se: www.era05.se. För mer detaljerad information, eller vid intresse av att medverka eller ställa ut under era05 Göteborg, kontakta: Projektledare Ulf Landin 0707-610610, ulf.landin@brg.goteborg.se.

Slut på formkriget

10x10_2
100 architects 10 critics
Phaidon Press
ISBN: 0 7148 4441 1

När samlingsverket över internationella arkitekter, 10x10, 100 architects, 10 critics, kom för några år sedan framstod det tydligt vart arkitekturen var på väg. Där fanns modernistiska förvaltare å ena sidan och datagenererade former å andra sidan. I andra upplagan av 10x10, som gavs ut i somras, är det återigen tio kända kritiker som har valt ut tio unga arkitekter som representerar framtiden och alla världsdelar (även om västvärlden dominerar). Fokus är emellertid lite mer diffust än i ettan, framtiden mindre definitiv.

En sak står ändå ut: det pågår inte längre ett formkrig mellan det minimalistiska och det organiska, projekten befinner sig närmare vardagen. De utgår inte från stil utan

från olika situationer, platser och fenomen. Ofta spetsas vardagen till med en slags surrealistisk touch. Två japanska kontor är favoriter. Atelier Bow-wow förändrar bilden av en bostad bara genom ljusintag och takhöjder. Tezuka Architects gör snö till fasadmateriell och yttertaket till ett torg.

Sverige representeras av Claesson Koivisto Rune. De är självskrivna i sammanhanget. De förfinar vardagliga funktioner, tonar fram som nordiska brukspoeter. Nätverksgruppen Servo, vars ena medlem är svensk, framstår även de som användarvänliga förnyare. Vardagen är något att dyka in i och tänja på. Inget behöver vara grått och stilla.

Tomas Lauri

"...Nu började drömmen bli riktigt obehaglig, och jag vred mig oroligt.

När jag tänkte närmare på det var likheten mellan designvärlden och melodifestivalen slående. Steget är oroande kort mellan Claesson, Koivisto och Rune, och bröderna Herrey, Diggi-lo, diggi-lej. Likaså mellan Ulrika Hydman-Vallien och Lena Philipsson i sin melodiska klagan "Det gör ont". Och för mitt inre såg jag Gert Wingårdh anta gestalten av Tommy Körberg sjungandes "Stad i ljus". När sedan Tomas Sandell visade upp sitt bländande leende i Martin Stenmarcks "Las Vegas" fick det vara nog.

Jag vaknade upp kallsvettig..."

Läs mer i designbloggen: www.hild.blogg.se

Västsverige visar upp sig

Bo i Göteborg 25 augusti – 4 september 2005.

Boendemiljö och livskvalitet i fokus.

Nu drar årets stora boutställning igång. Det är dags för Göteborg att visa upp vad som händer inom planering och byggande och vilka visioner som finns. Under elva dagar pågår Bo i Göteborg på flera platser runt och i Göteborg och framförallt kring tre arenor där konferenser och seminarier arrangeras. Boutställningen visar också upp nya bostadsområden och projekt på gång i den nya stadsdel som växer fram vid Norra Älvstranden och i trädgårdsstaden Almhult med nya tankar om trädgårdsrummen. Den tredje arenan är miljonprogramsområdet Gårdsten där stora satsningar på ombyggnad och andra förbättringar har gjorts de senaste åren.

Tio olika seminarier och visioner och planer hålls på de tre arenorna med teman som "Energier och bostadsbyggande", "stadsbyggande i internationell konkurrens" och "kundperspektiv på bostaden". I det

Miljonprogrammet Gårdsten har genomgått en omfattande renovering. Vy från terrass på Salviagatan i Gårdsten. Av Liljewall arkitekter i Göteborg, projektledare arkitekt Leif Blomkvist.

senare diskuteras efterfrågebilden på bostadsmarknaden. Är det bostadsproducenterna eller andra aktörer

som bäst kan analysera behoven hos målgruppen? I seminariet "Visioner som planeringsverktyg eller debattinlägg" diskuteras rubrikens frågeställning och arrangörerna av detta seminarium: White, Sweco och GF-Konsult presenterar sina visionsbilder. I seminariet "Regelverk under omprövning" ska den nya PBL-utredningen diskuteras och visas fram för första gången.

För mer information om Bo i Göteborg och för anmälan till seminarier, se: www.boigoteborg.se. ■

Foto: Bert Leandersson

På utställningen Bo i Göteborg visas bland annat Snäckeberget, en grupp villor byggda på Torslandas sedan 30 år nedlagda flygstation. Planen är utformad för att skapa en modern parallell till ett fiskeläge som klamrar sig fast på berget. Kargt utåt, men ombonat och skyddat inåt. Utformningen av kvartersgatorna har gjorts tydliga genom en relativt smal gata som omsluts av väl definierad förgårdsmark. De flesta husen är i souterräng och får högst upp en inåt lutande fasad, en utformning som inspirerats av flygledartornet och återknyter till platsens flygplattshistoria. Arkitekt: Mats Egelius, White arkitekter. Byggherre: Skanska.

INTERNATIONELLT

28 augusti – 2 september. IFPRA2005 Asia Pacific Congress. Putra World Trade Centre, Kuala Lumpur. Discover the planning behind the Garden City, Intelligent City – Putrajaya through the IFPRA2005 Asia Pacific Congress. www.ifpra2005.com.

22 – 23 september. Den europeiske landskapskonvensjonen – luftsloft eller nyttig verktøy? Norske Landskapsarkitekters Forening håller höstkonferens i Narvik. Tema: Den europeiske landskapskonvensjonen. Se: www.landskapsarkitektur.no.

23 – 24 september. Urban Screens. International Conference on discovering the potential of outdoor screens for urban society. Amsterdam, NL.

2 – 4 november. Urban and Rural Landscape. Workshop within the 2005 WSEAS International Conference on Environment, ecosystems and development. Venice, Italy. www.worldses.org/conferences/2005/venice/eed/index.html.

3 – 5 november. Water, the life of landscape. Lima, Peru. 2005 International Federation of Landscape Architects (IFLA) Western Region Conference. E-mail: paiperu@terra.com.pe. Web: barrioperu.terra.com.pe/paiperu.

Bländad av annat än guld blir vi av det snövita ansiktslyft som Claesson Koivisto Rune just gjort av sommarverandan på Operakällaren. Annars en Stockholmslokal långt ifrån det minimalistiska vi förknippar arkitekttrion med.

Strama fåtöljer, svepta med kritvitt hightechtyg, ska tåla rödvinsspill, om sådant nu dricks här. Bardisk i vit marmor och ljuskronan "Lab" tillverkad av av glaskolvar på rad.

Skinande vitt, ännu aningen laboratoriekliniskt, men tjugigt dock. Lär snarare få kritstreckklädda affärsmän än bullrande ölgäster att känna sig bekväma.

Kritstrecket som symbol har givit ton åt matsalen där förändringarna framförallt lyfter fram den anrika och k-märkta inredningen där inte ett skruvhål fick göras. Mönstret syns i den svagt randade mörkblå mattan. Bekväma stolar klädda med aktuellt men klassiskt Paul Smith-designat tyg ska hålla i 40 år, enligt Mårten Claesson. Ny belysning lyfter rummet och visar fram målningar och intarsia.

Och så det mest tidstypiska men också det mest intelligenta tillägget. De fantastiska guldspeglarna laminerade av en film som framtagits för CIA för att hindra spegelreflektionens radie. De fungerar som rumsavskiljare på flera platser i lokalen och ger samtidigt liv åt rummet. Resultatet är rörelse och föränderlighet i rummet, ord som hör hemma i arkitekturen år 2005 och som ger Operakällaren ett snillrikt och elegant samtida tillägg.

Diskret som kritstrecket. Eller som det milda vaktelägget i råbiffen.

Nina Gunne

Foto: Lena Kollert

Henning darrar. Ando pekar med hela handen.

Det blev inte som han ville. Hade Köpenhamnsoperan blivit bättre om Henning Larsen varit lika diktatorisk som Tadao Ando? Daniel Golling har tittat på tv i sommar.

Foto: Nina Gunne

Trots att arkitektur sällan blir bra teve har jag med stor behållning tittat på två K-special om just arkitektur nu i sommar. Det beror inte på att de varit särskilt bra i sig utan på att de tillsammans tecknat en fascinerande bild av arkitekturens villkor.

Det första programmet handlade om Köpenhamns nya opera och i förra veckan följde SVT upp med ett porträtt av den japanske arkitekten Tadao Ando.

I K-special om operan i Köpenhamn kunde vi se hur arkitekten Henning Larsen blev totalt överkörd av sin uppdragsgivare. Bygget domineras helt av skeppsredaren Mærsk McKinney Møller. En snuskigt rik Montgomery Burns-liknande figur som också betalat operan. Møller går runt på byggsplatsen och pekar med ett skröpligt finger ut exakt var väggarna ska stå. Han förkastar Larsens ursprungliga transparenta glasfasad med att det är ”decenniearkitektur”. Møller Burns har ett betydligt längre perspektiv än så. Henning Larsen skulle helst dra sig ur. Men då skulle han försätta sitt arkitektkontor i

konkurs. Bakbunden av sitt kontrakt framstår han som en ynkelig Faustgestalt som sålt sin själ för att få göra det som de flesta arkitekter verkar drömma om – rita en opera.

Tadao Ando spelar en helt annan roll, som faktiskt påminner en del om Møllers. Även om han går omkring med en utvuxen Gustav Vasa-frisyr som kan få en och annan proggar att sucka nostalgiskt är Ando ingen mjälig veloursnubbe. Tvärtom. Alla verkar darra så fort mästaren tar till orda. Och det gäller inte bara de unga medarbetarna på kontoret. I en scen får vi se hur platschefen för firman som bygger en villa putsar en betongfasad med sandpapper för att få bort rostfläckar från gjutformarna. Han har hört ett rykte om att fasadpartier som inte håller för Andos perfektionistiska blick ska rivas och byggas om. Skräcken för att tvingas till det gör platschefen sömlös. Så händer det som inte får ske. Ett av villans fasadpartier skjuter ut två centimeter från det undre. Tadao Ando skyndar dit för en inspektion, med platschefen, som ser ut att brista

i gråt när som helst, i hasorna. Arkitekten inspekterar och muttrar något som kan uppfattas som ett hot mot byggfirman. Andos uppdragsgivare, som också är där, säger att det inte spelar någon roll, väggen behöver inte rivas. Men det här är helt och hållet arkitektens föreställning och det är Ando som avgör. I tevesofforna biter vi på naglarna. Till slut bestämmer sig Tadao Ando för att felet uppstått trots att alla gjort sitt bästa och vi kan andas ut.

Svenska arkitekter, som ofta säger sig sakna inflytande över det färdiga resultatet, kan nog identifiera sig med Henning Larsen. Däremot måste Tadao Andos diktatoriska ställning vara varje svensk arkitekts våta dröm. Så vilken kultur är att föredra, den nordiska eller den japanska? Ja, det beror nog helt på om man frågar den som ritar eller den som betalar. Fast ska man låta resultaten tala så skulle vi nog vinna en hel del på att ta till oss det japanska sättet.

Daniel Golling

Daniel Golling är journalist med inriktning på arkitektur och design.

UTSTÄLLNINGAR

Arkitekturmuseet:

Tom 25 sept. Restaurering: Ideologiernas upplösning.

21 sept 2005 – 8 jan 2006. Ung svensk arkitektur. Ett tjugotal arkitektkontor med spridning över hela Sverige presenterar sina aktuella projekt i film, fotografi, modell och ritning.

27 sept – 1 okt. Utställning av fransk Design i Stockholm på Konstfack, Telefonplan, Stockholm.

28 maj – 4 sept. Alvar Aalto arkitektur/design. Kristinehamns konstmuseum

3 juni – 28 aug. de sign. Sommarutställning på Örebro Konsthall i samarbete med Kinnarps i Örebro.

4 juni – 11 sept. Scenbyte. En utställning om svensk scenografi. Galleri 5, Kulturhuset i Stockholm.

5 okt – 30 nov. Bland funkiskåkar och betonghus – det modernistiska Kronoberg. Plats: Åseda bibliotek. Vandringsutställning i länets samtliga kommuner.

19 juni – 11 sept 2005. Passioner. Mode- och möbelutställning i Virserums Konsthall.

27 aug – 16 okt. Extra Ordinary. Experimentell design på Kulturhuset i Stockholm.

28 aug – 25 okt "Se hjärnan"– Ljus och seende. Utställning på Kalmar Slott.

14 oktober – 15 februari. Fiction Hotel. Checka in i framtidshotellet i Galleri 5, Kulturhuset, Stockholm.

Hinderprovning pågår

Enklare utan hinder
Boverket
ISBN:91-7147-857-4

Runt om i landet funderar planerare, politiker och andra på hur tillgängligheten ska bli bättre och enkelt avhjälpna hinder kunna byggas bort på bästa sätt. Nu bidrar Boverket med tips i boken "Enklare utan hinder", en idébok som vänder sig till fastighetsägare, ägare av allmänna platser, projektörer och utförare. Den tar upp verkets föreskrifter om enkelt avhjälpna hinder, HIN, vad som gäller och hur man kan göra. Praktiska exempel från olika kommuner visas i texter och informativa bilder. Ett avsnitt handlar om hur man förenar tillgänglighet och varsamhet.

Boken finns som pdf på www.boverket.se och kan beställas från publikationsservice@boverket.se.

Kerstin Persson

Hemmafruar bra för hållbarhet?

En strategi för överlevnad
Bengt Söderberg, arkitekt SAR/MSA
Förbundet Sveriges Småbrukare
ISBN 91-631-6956-8

Bengt Söderberg vill upprätta ett hållbart parallellsamhälle till dagens industrisamhälle. Ett samhälle där såväl individer som nationer ökar sin självförsörjningsgrad.

Arkitekten Söderberg pläderar för ruralisering istället för urbanisering och vill att fler ska odla själva i både stad och land, att folk ska elda med ved och använda muskelkraft istället för fossil energi. Hans tanke är att ökad självförsörjning ska minska efterfrågan på lönearbete vilket vore ett sätt att komma åt arbetslösheten. Han vill se minskad, inte ökad, tillväxt.

Bengt Söderberg vill återupprätta familjen för att bland annat minska samhällets utgifter för vård och omsorg. Ur ett feministiskt perspektiv kan man ifrågasätta om hemmafruidealet är en hållbar vision för ett hållbart samhälle. Att det miljöskydd som i dag diskuteras är skrap på ytan är lättare att hålla med om. Liksom att motkrafterna finns både inom och utom oss själva.

Kerstin Persson

Tidsdokument om trädgårdskonst

Skog och trädgård i förening. Så kan man beskriva landskapsarkitekt Ulf Nordfjells och Wijs trädgårdars bidrag till designåret. I juni invigdes Skogens trädgård i Ockelbo i Gästrikland. Den består av sju små odlingar i form av olika landskapstyper, som byggts ihop till en 108 meter lång och tolv meter bred trädgård mitt i en kornåker.

En av Ulf Nordfjells idéer är att skildra banden mellan odlingslandskapet och skogens mossor och tallar. Han vill också påminna om vår unika allemansrätt. Skogens trädgård bygger på naturen kring Ockelbo, myren och tjärnen finns representerad, liksom brynet och heden och odlingslandskapet. I norr finns en björkentré, i syd består den av tall.

– Avsikten är inte att avbilda naturen utan att förmedla känslan av dess närvaro, parat med ett hortikulturellt uttryck, har han förklarat.

Ulf Nordfjell har velat skapa ett tidsdokument kring 2000-talets trädgårdskonst.

Busslaster med besökare strövar i Wijs trädgårdar. Skogens trädgård har redan blivit mångas favorit och resans höjdpunkt.

Det blir spännande att se hur Wijs trädgårdar utvecklas under ledning av Lars Krantz, känd från Rosendal i Stockholm. Att Wij inneburit ett lyft för Ockelbo med omnejd står redan klart.

Kerstin Persson

Foto: Tomas Gröthberg

”Tjärnen” i Skogens trädgård av arkitekt LAR/MSA Ulf Nordfjell består av skogens granar i en matta av skogens gräs, tuvtåtel och en svartglänsande tjärn med vita näckrosor, kantad av en ram av björnmossa. Doftade liljor utgör det hortikulturella inslaget.

UIA ställer krav på arkitekter

I juli i år höll UIA, Union Internationale des Architectes, en världskongress om arkitektur i Istanbul. Från Sveriges Arkitekter deltog ordförande Klas Brunnberg, vice ordförande Laila Strunke, förbundsdirektör Staffan Carenholm och Katarina Nilsson, ansvarig för arkitektur- och utbildningsfrågor. Efter kongressen träffades Generalförsamlingen. Katarina Nilsson rapporterar.

UIAs generalförsamling, arkitektorganisationer från 107 länder träffades under tre dagar efter kongressen för att ta de övergripande besluten kring UIAs verksamhet.

UIA är arkitekternas internationella organisation och traditionellt har organisationen tre huvudfrågor:

- **Arkitektutbildningen:** Det utvecklas ett system för ackreditering av arkitektutbildningar världen över, främst för sådana länder som inte har några andra kvalitetskontroller.
- **Internationella arkitektävlingar:** Det finns internationella UIA/Unesco-regler och en internationell tävlingskommitté. Information om internationella tävlingar kan man hämta på UIAs hemsida www.uia-architectes.org.
- **Kulturarvet:** Just nu görs ett arbete för att dokumentera 1900-talets arkitektur.

I alla dessa frågor sker ett samarbete med FNs Unesco.

Viktigt idag är också frågor som rör hur framtidens arkitektuppdrag och arkitektkontor kommer att se ut och hur arkitekttjänster kan köpas och säljas över nationsgränserna. Det är slående att arkitekter har ungefär liknande problem över hela världen,

även om kontexten och systemen ser lite olika ut. Stora entreprenörer som tar marknadsandelar, vikande offentlig sektor, arkitekter som kämpar för inflytande och ansvar. UIA gör nu öppnare beskrivningar av arkitektrollen med insikt om att arkitektkompetens kan användas i många sammanhang. En tydlig förändring mot den betydligt mer konservativa syn på arkitektrollen som UIA har uttryckt tidigare. Sveriges Arkitekter är inte ensamt om att anse att vidareutbildning och kompetensutveckling är viktiga för att utveckla arkitektrollen, allt högre krav kommer att ställas på arkitekter över hela världen.

De nordiska arkitektorganisationernas förslag från förra mötet till en ny etisk regel om att arkitekter inte ska arbeta på ockuperad mark hade bearbetats av styrelsen. Den upphöjdes nu till allmän UIA-policy efter ett enhälligt beslut av generalförsamlingen.

Under generalförsamlingen valdes Gaetan Siew från Maritius till ordförande för de kommande tre åren och Jordi Farrando från Spanien till generalsekreterare.

Nästa kongress 2008, som redan förbereds, kommer att hållas i Turin, Italien. Vi kan också ställa in sikten på Tokyo 2011.

Katarina Nilsson

UIA-POLICY:

UIA fördömer utvecklingen av projekt och byggande på mark som har blivit etniskt rensad eller illegalt ockuperad och projekt som är etniskt eller kulturellt diskriminerande samt all aktivitet som strider mot den fjärde Genèvekonventionen.

Idoldyrkan i Istanbul

Klas Brunnberg på UIAs kongress.

XXIInd World Architecture Congress of the International Union of Architects (UIA) Istanbul
3 – 7 Juli 2005

Venturi sprallar – äldrad men fortfarande arg på den samtida arkitekturen. Och en något yngre Peter Eisenman, som ändå betraktar sig själv och sina generationskamrater som utgående till förmån för yngre krafter. Och slutligen en inte heller längre helt ung Zaha Hadid, med ett koppel av fotografer och autofotografjägare efter sig, som illustration till fenomenet arkitektur som arena för idoler. Så kunde UIA-kongressen i Istanbul lite grovt sammanfattas. Och med mönstret att annonserade storheter som Dominique Perrault, Hans Hollein och Rem Koolhaas plötsligt uteblir... Men visst var det mer – några hundra talare till, 6.000-7.000 deltagare, varav en kraftfull majoritet av turkiska arkitektstudenter. Stora och små seminarier och ett övermänskligt uppbåd av stora och små utställningar, de flesta drunknande i varandras utförlighet.

En känsla av deja vu kunde möjligen förnimmas men man måste ändå beundra Robert Venturis överraskande förmåga att producera nya sarkasmer över den internationella modernismens förstelnade syn på arkitekturens ändamål och uttryck. Mer tankar väcktes ändå av Peter

Eisenmans anlopp mot den nutida arkitekturens spektakulära prägel. ”Vi är i det närmaste kvävda av det”, där det ”spektakulära” också ska tolkas som det herravälde som ”det synliga” utövar på oss. Nej, försök i stället förstå, menade han, vilken revolution en syn på arkitekturen som uppbyggd av vektorer innebär, en revolution som inträffade med digitaliseringen av gestaltningsarbetet och som främst bärs av yngre kolleger. Själverkade han vilja markera sitt tillbakaträdande med att kränga av sig skjortan och blotta den turkiska fotbollströjan under – ett sätt, tycktes det, att påstå att det finns viktigare saker än arkitektur för gamlingar som han.

I skuggan av de stora elefanternas dans försiggick en ocean av parallella seminarier, där bland annat en fyrtimmars diskussion om utbildningsfrågor framstod som ett av de mer substantiella inslagen. Här kunde bland andra Wolf Tochtermann, ansvarig inom Unesco för frågor kring arkitektutbildning och verksam i flera UIA-organ, med förvåning och sorg konstatera att utbildningarna i hela världen arbetar med i princip samma mål trots de vitt skilda behoven på olika håll.

Han syftade självklart på skillnaderna i villkor i industriländer och utvecklingsländer, vilket däremot till stor del präglade den följande generalförsamlingen. Såväl i frågan om medlemsavgifter som i valet av kongressstad 2011 kom debatten att färgas av nord-sydperspektiv. Nu blev det Tokyo och inte Durban. Men med en ny ordförande från ett afrikanskt land framstår uppmärksamheten på dessa frågor – på sätt och vis UIAs ursprungliga – som säkrad för åtminstone den närmaste treårsperioden.

Frankrikes svar på Plupp; Odile Decq minglade efter sin föreläsning.

Fortfarande ilsken över den samtida arkitekturen. En sprallig Robert Venturi uppträdde på UIA-kongressen i Istanbul.

Shigeru-Ban var en av de kändisarkitekter som fick erfara sin kultstatus. Fansen trängdes framme vid scenen för att komma åt sina stjärnor tills Zaha Hadid skällde ut publiken.

Vid sidan av kongressen pågick flera seminarier och utställningar runt om i staden.

Klas Brunnberg

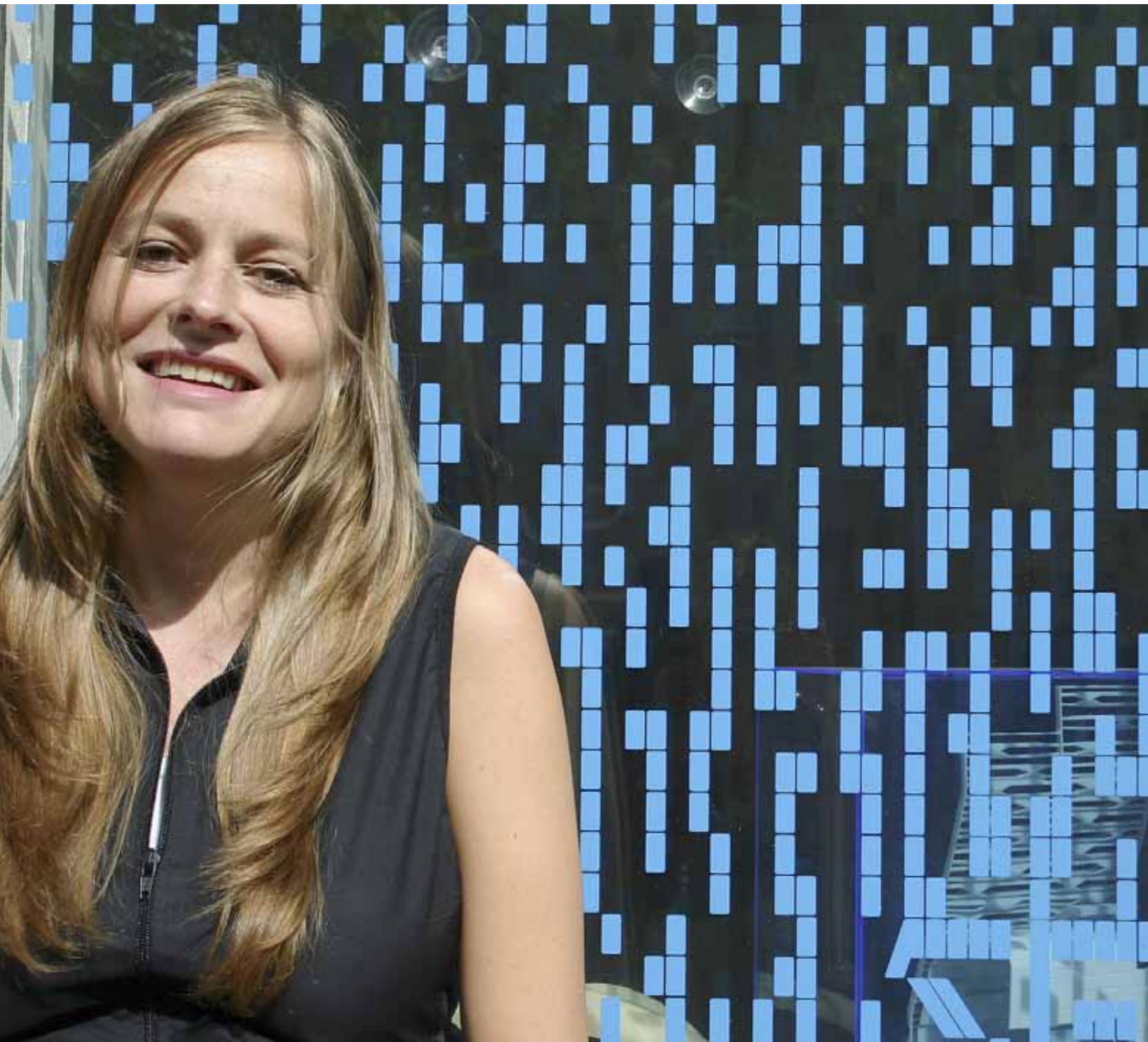

”Vi gestaltar teknologi”

Det internationella nätverkskontoret Servos fyra medlemmar befinner sig i fyra olika städer i världen men arbetar ändå dagligen i gemensamma digitala modeller. Deras arbetssätt är en medveten undersökning av det multipla upphovsmannaskapet i arkitektur och design.

Text: Nina Gunne

NYA VÄGAR

Arkitekten träffar kontor som söker nya arbetssätt, samarbetsformer, metoder och uttrycksätt. Först ut är internationella nätverkskontoret Servo.

Foto: Nina Gunne

Traditionellt utskurna höjdkurvor i en pappersmodell står uppställda längs ena sidan av rummet. Men modellerna längs den andra väggen framtagna genom CNC-fräsning, 3D-printing och stereolitografi – metoder för att ta fram fysiska modeller ur digital information – är mer typiska för det internationella arkitektnätverket Servos arbeten. En före detta mjölkbutik på Södermalm i Stockholm är den svenska stationeringen inom Servo. Här sitter en av de fyra medlemmarna, svenska Ulrika Karlsson och de medarbetare hon knyter till olika projekt.

– Dagens miljöer, privata såväl som offentliga rum, är mättade med elektronik och informationsnätverk. Att ta till oss ny elektronik och formge produkter utifrån den är en del av vår vardag. Man skulle kunna säga att vi gestaltar teknologi. Så beskriver Ulrika Karlsson Servos arbetssätt.

Gruppen lånar metoder och teknologier från angränsande discipliner för att, som Ulrika Karlsson uttrycker det, ”informera och irritera” arkitekturprocessen för att hitta nya tankeverktyg och angreppssätt. De intresserar sig för hur den industriella tillverkningen påverkar arkitekturen och arbetar tätt samman med material- och tillverkningsindustrin.

Servo, bestående av de fyra arkitekterna Ulrika Karlsson, Marcelyn Gow, Chris Perry och David Erdman, har i flera år tillhört den internationella konst- och arkitekturscenen. De deltog i Arkitekturbibliennalen i Venedig 2004 med Lobbi-ports v 2.0, ett projekt som sedan visades på Arkitekturmuseet i Stockholm, och i höst är de aktuella i utställningen Ung Svensk Arkitektur på samma museum.

Kontorets namn berättar om medlemmarnas samarbetsform och arbetssätt. En praktikbaserad forskning som befinner sig i skärningspunkten mellan konst, design, arkitektur och teknologi. Begreppet ”servo” används inom industrin och är en teknisk term för mekanismer som kan översätta liten energi till stor. ”Servo”-mekanismer översätter digital kod till analoga mekaniska processer och möjliggör två skilda språk att konversera och interagera.

– Ett exempel är bilars servo-styrning, eller hur ett tryck på cd-spelaren får cd:n att snurra,

Förutom Ulrika Karlsson består SERVO av Chris Perry i New York (överst), Marcelyn Gow i Zürich och David Erdman i Los Angeles.

Foto: Daniel Norell

Lattice Archipelogs Servo i samarbete med Smart studios/Interaktiva Institutet

I flera av Servos projekt finns interaktiva ingredienser där besökaren är medskapare till rummets, ljusets och ljudets förändring. Konceptet, och intresset för miljöer som reagerar på brukarens rörelser och aktioner, utvecklades i Lattice Archipelogs, ett projekt som deltog i en utställning i Graz 2002. Projektet är också ett exempel på hur Servo arbetar med moduler och cellulära system. Latticesystemet består av en serie moduler uppbyggda i vad Servo kallar en ö-logik. Rummet förändras här genom att besökarna cirkulerar i rummet och sensorteknologin är inbyggd i de moduler som hänger i taket, kedjelänkade i rader som draperier och hängande i skenor och vajrar i taket i olika förtätning och förtunning. Formen hos modulen är skapad av två cylindrar som skär in i varandra. Därigenom bildas en ficka, en "mage" som rymmer elektronik och rörelsesensorer. Beroende på hur man rör sig genom rummet rör sig ljuset. Genom att ljus, ljud och delar av rummet kan förändras skapas ett dynamiskt och "levande" rum.

"Att ta till oss ny elektronik och formge produkter utifrån den är en del av vår vardag. Man skulle kunna säga att vi gestaltar teknologi."

Lobby-Ports v 2.0

Servo i samarbete med Small Design Firm

Servo ger sig också in i ombyggnadsdebatten. Lobby-Ports v2.0, som ställdes ut under Arkitekturbiennalen i Venedig 2004, var ett förslag till hur curtainwalls på bärande strukturer, när de rivs, kan ersättas av "förtjockade" väggpartier. I dessa skapas utrymme för funktioner, i detta fall en hotellobby, ett semipublikt rum, mellan gatan och husets interiör och ett stadstillägg som görs punktvis. Servo ser förslaget som ett nytt urbant rum som kan spridas på höjden, en zon mellan stad och hus. Ett unikt tillverkat system pluggas på ett standardiserat konstruktivt system. Det som pluggas på svarar på dimensionerna hos konstruktionen, men inte på fasaduttrycket. Istället skapas fasaduttrycket av sammansatta lameller som bildar fältverkan. Lamellerna kläs in av LED-ljuspaneler som kan lagra videoinformation. Fasaden svarar på sin omgivning genom att videofilmer subtilt transformerar färg och ljuskvaliteter från videofilm tagna inifrån lobbyn och från gatan. Det publika påverkar därmed sin miljö. Stadens och byggnadens inre liv speglas i fasaden.

Foto: Tobias Sjödin

>>> förklarar Ulrika Karlsson. För Servo innebär det en möjlighet till samarbeten över disciplinränder, och utifrån olika kulturella kontexter, vilket generar mer kunskap.

Oavsett skala undersöker Servo relationen mellan de digitala medierna och den fysiska verkligheten. De vill ge projekten fysisk förankring och de intresserar sig för produktion och prototypframställning. De arbetar parallellt med tillverkningsindustrin och vilka förutsättningar det ger för formgivning, och de har hela tiden direktkontakt med expertisen. Framförallt har Servo intresserat sig för bil- och båtindustrin.

Ulrika Karlsson beskriver hur de tidigt började arbeta med moduler, repetitiva system som möjliggör en gradvis variation, i en tid då de flesta internationellt arbetade med det unika och det specifika. Gruppen intresserar sig för hur moduler och komponenter sätts samman och de arbetar tätt samman med industrin och expertisen inom olika områden i en metod där designprocess, framställningsteknik och distribution löper parallellt.

De fyra medlemmarna i Servo träffades på Columbia University i New York, där Ulrika Karlsson studerade arkitektur året 1995 – 96. Alla fyra splittrades några år senare till olika platser, Ulrika Karlsson till Stockholm, där hon just hade fått ett forskningsanslag för en doktorandtjänst beviljat. Först 1999, när de åter sågs i NY, började de prata om vad det skulle innebära att arbeta tillsammans, men på olika platser i världen.

Deras respektive kontor kallar de "hub", ett begrepp taget från samarbetsformen i datanät-

verk. Nu befinner sig David Erdman i Los Angeles, Chris Perry i New York, Marcelyn Gow i Zürich och Los Angeles halvårsvis, och Ulrika Karlsson i Stockholm. De har var sitt företag, men kanske bildar de internationellt bolag i framtiden, säger Ulrika Karlsson. Gruppen har också en gemensam kassa som kommer av bland annat sålda modeller, och som de investerar i de fysiska kontoren i Stockholm och Los Angeles.

– När Servo startade var det ett förutsättningslöst försök till samarbete, berättar Ulrika Karlsson. Vi började diskutera vad ett samarbete skulle innebära och hur det skulle fungera om vi befann oss på olika platser i världen. Det handlar om en ny upphovsmannamodell.

De fyra medlemmarna har kontakt nästan dagligen via mejl, telefon och genom att de delar samma ftp-server. De arbetar i en gemensam digital modell, där de alla kan agera och bygga på varandras design. De fyra ansvarar för olika områden och projekt och knyter sina egna lokala nätverk. Men alla använder sig också av det gemensamma nätverket. Stockholmskontoret kan till exempel ta emot praktikanter från Los Angeles. Minst två personer ska arbeta kontinuerligt med varje projekt och alla fyra är på något sätt delaktiga i dem. Och de framhäver alltid det gemensamma upphovsmannaskapet.

– I kontor där man arbetar under samma tak kan man ibland vara mer åtskilda i projekten än vad vi är. Vi måste hela tiden formulera oss för att kommunicera. Vi har ett gemensamt arkitektoniskt språk, gestaltningmässigt och konceptuellt, och använder oss inte av någon "tyst kunskap". >>>

Foto: Servo

Urbantoys

Servo skapade år 2000 hemsidan Urban Toys med en katalog av former där besökaren kunde gå in och formge olika produkter eller inredningar utifrån givna komponenter. Det blev där möjligt att fortsätta på andras design. Resultaten visade bland annat en dagbädd och ett hyllsystem. På bilden modeller av Servo.

>>> Tidigt ställde sig Servo frågan vad som händer om man lämnar utrymme för andra än den ursprungliga designern att delta i designprocessen. De skapade år 2000 hemsidan Urbantoys med en katalog av former, ett manipulerbart designsystem, där besökaren kunde gå in och formge olika produkter eller inredningar, såväl som husenheter, utifrån transformationer av en serie givna komponenter. Det blev där möjligt att fortsätta på andras design. Resultaten visade bland annat en dagbädd och ett hyllsystem.

– Det ledde till intressanta diskussioner om upphovsrätten. Vem är upphovsmannen i det projektet, Servo eller brukarna?

Gruppens projekt har ofta varit rumsliga experiment, ett undersökande av vad den digitala tekniken och den nya industrin kan betyda för det framtida rummet. Första uppdraget var en utställning på galleriet Urban Issue i Berlin, där de presenterade projekten Nurbia, ett stadsplaneprojekt och Cloudbox, ett hyllsystem. Denna bredd av skalor kännetecknar Servo. Mest har gruppen arbetat med experimentella prototyper och installationer för utställningssammanhang. Nu utvecklar gruppen prototyperna vidare för mer traditionella arkitekturuppdrag och har börjat få allt fler beställningar på mer permanenta byggnader, inredningar och möbler.

Alla fyra har kontakt med universitet och högskolor där de bor, genom forskning och undervisning. Ulrika Karlsson är doktorand på KTH Arkitekturskola, med ett år kvar på sin avhandling

om efterkrigsarkitektur i Sverige, med Radiohuset, Sveriges Radio som fallstudie. I höst blir hon ”spåransvarig” för årskurs fyra på Arkitekturskolan i Stockholm. Hon säger att idag är hennes arbetsområden och identitet byggnadsarkitektens, men hon utbildade sig till en början som landskapsarkitekt på Ultuna och Alnarp.

Hon saknade teoretisk höjd inom landskapsarkitektutbildningen och sökte sig därför vidare och utåt. Under en studieresa till Berlin fick hon syn på ett anslag om LOPSIA, en ettårig vidareutbildning i Frankrike.

– Det blev en vändpunkt i mitt yrkesval. Jag fick en inblick i nya sätt att arbeta på. Det blev en metodologisk skolning.

Under det året fick hon kontakt med en internationell arkitekturscen och ett nätverk började byggas. Hon lärde bland annat känna Marcelyn Gow och de båda kom att arbeta på samma arkitektkontor i Berlin året därpå. 1994 var hon tillbaka vid Alnarp och tog sin examen som landskapsarkitekt, ett arbete baserat på fotografi. Hon blev specialelev vid Konstfacks fotoutbildning under följande år och hade börjat etablera sig i den svenska konstvärlden när hon fick stipendium till Columbia University i New York. Det året innebar ett intensivt möte med den digitala tekniken i dess linda.

– De digitala medierna hade på allvar ännat de internationella arkitekturutbildningarna. Men det var en spretig tid när utbildningarna fick tillgång till alla verktyg som var utvecklade framförallt för

Foto: Servo

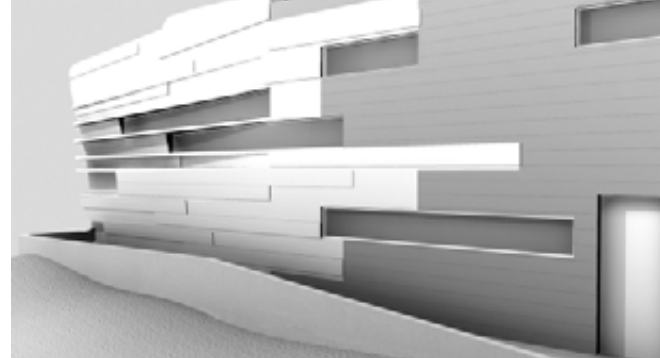

Bild: Servo

Kintz Residence

Servo har börjat få allt fler uppdrag av mer permanent karaktär. Ett av de senare är en villatillbyggnad i NY. Här finns modultänkandet med och den bandning av CNS-fräst limträ, som finns i konstruktionen återfinns både exterriort och interiort, i fasad och fönstersättning respektive som hyllsystem.

filmindustrin, berättar Ulrika. Man visste helt enkelt inte vad man skulle ha dem till. Det är viktigt att utveckla en känslighet i den digitala tekniken. Det var och är ett komplicerat verktyg.

Hon ägnade mycket tid åt att lära sig behärska nya dataprogram under sina projekt. Under året på Columbia lärde hon också känna de tre personer hon nu samarbetar med.

– Att starta Servo var ett sätt för mig att fortsätta ett internationellt samarbete och samtidigt kunna återvända till en fast punkt i Sverige efter många års flackande. Nätverket gör det möjligt för mig att vara på fyra platser samtidigt.

Medlemmarna träffas fyra gånger per år under några dagar. De drar upp linjer och koncept, skissar och fördelar arbetsuppgifter. Sedan kopplar de alla upp sig lokalt med producenter, expertis och medarbetare som alla blir en del av Servos nätverk.

I sommar har de fyra setts i Stockholm.

– Det blev mycket strategisnack. Vi befinner oss i ett brytningsskede och pratar om hur vi kan närma oss mer traditionella uppdrag och potentiella kunder.

Ett sätt är att ta de strukturer och transformerbara moduler som tagits fram i projekten, såsom fasadpanelsystem, vidare till produktion. De vill gärna samarbeta med konstruktions- och byggföretag i tillverkningsprocessen. En ny intention är också att Stockholmskontoret ska jobba med tävlingar som kan leda till nya uppdrag. I USA har de kontakter som kan ge uppdrag för kommersiella lokaler. De vill också arbeta mer med större projekteringsuppdrag och husbyggnad efter att

mest ha haft uppdrag som utställningsarkitekter. En villatillbyggnad i New York, Kintz Residence, byggs nu och ett schematiskt förslag för undervisnings- och konferenslokaler för UCLA, University of California i Los Angeles, finns färdigt.

Men utställningsprojekten upptar fortfarande mycket av gruppens tid. Just nu jobbar de med utställningen på Arkitekturmuseet i höst och med nya projekt för en utställning på MAK Center i Los Angeles. Och gruppen vill behålla den inriktning på praktikbaserad forskning som de har haft sedan starten.

Idag lever medlemmarna i Servo i olika kulturella sammanhang, något som har både sina för- och nackdelar, tycker Ulrika.

– Det är framförallt stimulerande, men det finns också en viss konkurrens mellan oss, som kanske inte skulle finnas om vi satt ihop. Å andra sidan gör det att vi alla vill göra bra ifrån oss i varje ”hub”.

– Att samarbetet har fungerat beror på den ömsesidiga respekt för varandras arbete som fanns från början, vilket också var anledningen till att vi ville arbeta ihop. Vi delar samma arkitektoniska språk, trots skillnader i kulturell bakgrund.

På frågan om hur länge Servo kommer att bestå svarar hon:

– Alltid. Men kanske med en lösare organisation än idag. Vi har investerat många år och fått många törnar tillsammans. Det är svårt att tänka sig Servo utan någon av de medlemmar som finns idag. Jag tror att vi kommer att jobba tillsammans resten av livet. ■

Bent Flyvbjerg, professor i planering på Aalborgs universitet, undersökte trehundra stora byggprojekt. Budgeten visade sig i nio fall av tio vara helt missvisande.

Arkitektur som bedrägeri

eller konsten att sälja in megaprojekt.

Text: Bent Flyvbjerg Översättning från engelska: Bengt Samuelsson Illustrationer: Taxus media.

Vilka stora projekt börjar verkligen byggas? Mina medarbetare och jag fann att det inte nödvändigtvis är de bästa, utan snarare de där projektets tillskyndare lyckats bäst med att – medvetet eller ej – skapa en ren fantasivärld av för lågt beräknade kostnader, överdrivna vinstförhoppningar, övertro på lokala utvecklingseffekter och underskattade miljöeffekter.

Resultatet blir i stället alltför ofta enorma kostnadsöverskridningar, förseningar, uteblivna intäkter, förödande skulder, och, för att göra ont värre, ofta också negativ påverkan på miljö och samhälle.

Skapandet av arbetstillfällen och andra lokala ekonomiska fördelar är de argument som ständigt används av tillskyndarna för att rättfärdiga miljardrullningen, men resultatet blir ofta så klenk att det inte är mätbart utanför den andel tillfälliga jobb som skapas av projektet självt. Vilket kan vara nog så substantiellt, men de fördelarna försvinner samma dag som den siste byggnadsarbetaren lämnar platsen. Även i fråga om ett så gigantiskt projekt som tunneln under Engelska Kanalen, betydligt större än de flesta megaprojekt, visar studier att fem år efter tunnelns öppnande hade den bara haft en marginell påverkan på ekonomin i stort. Därtill var det svårt att identifiera någon som helst urban eller regional utveckling associerad till projektet. Den påverkan det haft på de närmast berörda regionerna visade sig vara av mestadels negativ art. Undersökningar av andra projekt bekräftar dessa slutsatser: de mångomskrivna positiva ekonomiska och regionala utvecklingseffekter som härrör från stora byggprojekt är för det mesta icke-existerande, marginella, eller till och med tvärtom negativa. Det betyder inte att inte knutpunkter för transporter

och motorvägsavfarter påverkar var utvecklingen sker. Men den ekonomiska nettoeffekten, om den existerar, är svår att mäta.

Självklart följer inte alla stora byggprojekt mönstret med i underkant beräknade kostnader och i överkant tilltagna intäkter. Men de flesta gör det. Nio gånger av tio, i de fall vi studerade, svingade sig kostnaderna i höjden så fort projekten godkänkts, och notan på hundratals miljarder dollar överlämnades med varm hand åt skattebetalare och investerare. Kostnadsöverskridningar upp till 50 procent är vanligt. Upp till 100 procent är inte ovanligt.

Det finns de som framför argumentet att nästan inga projekt, inklusive de vi skattar högst, över huvud taget skulle bli av om inte ett visst mått av bedrägeri involverades vad gäller kostnader och intäkter. Opera-huset i Sydney, till exempel, drog över kostnaderna med 1.400 procent. Om de verkliga kostnaderna varit kända från början hade detta arkitektoniska underverk aldrig blivit byggt. Bedrägeriet är en förutsättning för handling – och för utsökt design – enligt detta argument.

Logiken är bestickande, men prekär. Jag tror att man gör Utzon och andra arkitekter en otjänst när man antyder att deras verk endast kan realiseras genom bedrägeri och önsketänkande, medan andra liknande ikoniserade och komplexa byggnadsverk inte kräver detta – till exempel Frank Gehrys Guggenheim-museum i Bilbao, vilket uppfördes enligt tidplan och budget och som drar in betydligt mer pengar än beräknat. Hur ska man förklara den här skillnaden? Och hur ska vi välja när vi planlägger sådana här högt värderade projekt, mellan dem som kräver ett bedrägligt förfarande för att kunna

genomföras, och dem som inte gör det? Och då har vi inte tagit hänsyn till det faktum att i de flesta länder anses det oetiskt att fiffla med offentliga medel, därtill är det olagligt.

Förutom detta, är den verkliga förlusten i Sydneys operahusprojekt inte den enorma kostnadsöverskridningen i sig, utan det faktum att kontroversen som följde på den har betytt att Utzon inte har mäktat

Frank Gehry har rykte om sig att bygga enligt tid- och budgetplan, även när det gäller stora, komplexa och innovativa strukturer. Jag frågade Gehry hur han och hans medarbetare bär sig åt. Gehry förklarade att det första steget är att försäkra sig om att det som han kallar "konstnärens organisation" ska få råda under byggtiden. Enligt Gehry är målet att förhindra att politiker och affärsmän lägger sig i designen så att

Det finns de som framför argumentet att nästan inga projekt, inklusive de vi skattar högst, över huvud taget skulle bli av om inte ett visst mått av bedrägeri involverades vad gäller kostnader och intäkter. Operahuset i Sydney, till exempel, drog över kostnaderna med 1.400 procent.

åstadkomma några fler mästerverk. På ett möte som hölls till stöd för Utzon i Sydneys stadshus i mars 1966 – sex veckor innan kontroversen fick Utzon att fly operahusbygget och Sydney – sade den australiske arkitekten Harry Seidler: "Om mr Utzon lämnar oss har ett brott begåtts mot framtida generationer australier..." Seidler hade mer rätt än han kunde ana, förutom att brottet inte begränsade sig till kommande generationer i enbart Australien. Efter att Utzon förärdades Pritzker-priset 2003 hyllas han återigen överallt, till och med i Australien. Men han har inte byggt något på decennier. Istället för ett helt livsverk – som Frank Lloyd Wright och Gehry kan uppvisa – så har vi bara en huvudsaklig byggnad. Utzon var trettioåttio år när han vann tävlingen om operahuset – hur skulle inte den mogne mästarens verk ha kunnat berika våra liv? Det får vi aldrig veta. Det är det höga priset Sydney har straffat oss med genom sin inkompetens i samband med operahusbygget. Och även om operahuset kanske är ett extremfall, och andra berömda arkitekter har fått fler uppdrag trots att de överskridit budget, så finns det en lärdom att dra av Sydney: för lågt beräknade kostnadskalkyler får destruktiva följder, ibland drastiska och i oväntade avseenden.

Av dessa anledningar ska vi akta oss för att föra fram argumentet att bedrägerier och önsketänkande är av godo därför att de får saker att ske, inklusive stor arkitektur. Det existerar många livsdugliga projekt – inom offentliga byggnader, transportcentra, energiområdet, idrott och turism – som inte krävde bedrägliga förfaranden. Utöver Guggenheimmuseet i Bilbao så var kostnadsberäkningarna för Pompidou Center, Empire State Building och Eiffeltornet trovärdiga.

slutresultatet ska komma så nära originalritningarna som möjligt. Han förklarar:

En av de stora fallgroparna i offentliga projekt är själva uppdragsgivarna, det vill säga kunder som har politiska och affärsmässiga intressen. Dessa kunder förstör ofta god arkitektur därför att de inte begriper sig på den, de blir rentav ängsliga av den, och kan inte föreställa sig att någon som ser ut att vara konstnär över huvud taget kan vara i ansvarig ställning. Det finns en tendens att marginalisera och behandla kreativa människor som kvinnor blir behandlade: "Sötnos, vi stora affärsskallar vet hur man gör det här, se bara till att ge oss designen så fixar vi resten." Det är det värsta som kan inträffa. Då måste konstnärens organisation till för att försäkra sig om att slutprodukten kommer så nära som möjligt det som både kunden och arkitekten har kommit överens om.

När man är överens om ritningarna och konstnärens organisation är etablerad, blir nästa steg, vad gäller byggandet enligt budget och tidplan, att göra en realistisk kostnadskalkyl och ta kontroll över den. Gehry förklarar vari svårigheterna ligger med det:

Byggkostnader är inte så lättkontrollerade som folk får det att låta... Just när du har ett projekt som du tror är ordentligt budgeterat och som har bedömts av övriga ansvariga att hålla sig inom ramarna, så välts allt över ända mitt i processen på grund av en svängning på finansmarknaden. Så det finns aldrig några garantier för någonting. Det enda sättet att kontrollera de här sakerna är att inte sätta igång bygget igen förrän alla ritningar är

kompleta och allt är som du vill ha det, och du har gjort din läxa utifrån kostnadsanalysen. Därefter handlar det om förhandlingar med byggmästare och underleverantörer för att få dem att hålla sig inom din budget.

Slutligen är teknologi och kontinuerlig kontakt med de olika intressenterna i bygget viktiga ingredienser för att budgetar ska hållas, säger Gehry. Han och hans medarbetare använder sig av digitalt skapade modeller som underlättar framtagandet av de data som är nödvändiga för att kunna landa projekten inom den exakta budgeten. Här argumenterar han också för att bygget inte ska sättas igång förrän det är helt klart att projektet verkligen håller sig inom kundens budgetramar: ”Vår praktik är att inte tillåta kunderna att starta bygget förrän vi är säkra på att vi bygger ett hus som är inom deras budget och som lever upp till deras krav. Vi använder oss av all tänkbar tillgänglig teknologi för att exakt kvantifiera de olika elementen i byggnaden. Enbart detta faktum tillåter oss att avmystifiera alla beståndsdelar för folket kring bygget så att vi slipper en massa gissande. Först kommer gissningarna, sedan kommer lånboken fram. Vi har upptäckt att en exakt dokumentation och kontinuerlig kontakt med de olika intressenterna i bygget är en nödvändig process för att hålla byggnationen inom ramen för kundens budget.”

Det förklarar hur Guggenheim Bilbao Museum kunde byggas inom tid- och budgetplan. Jämför detta med det som hände i Sydney. På punkt för punkt var arbetsättet exakt det motsatta.

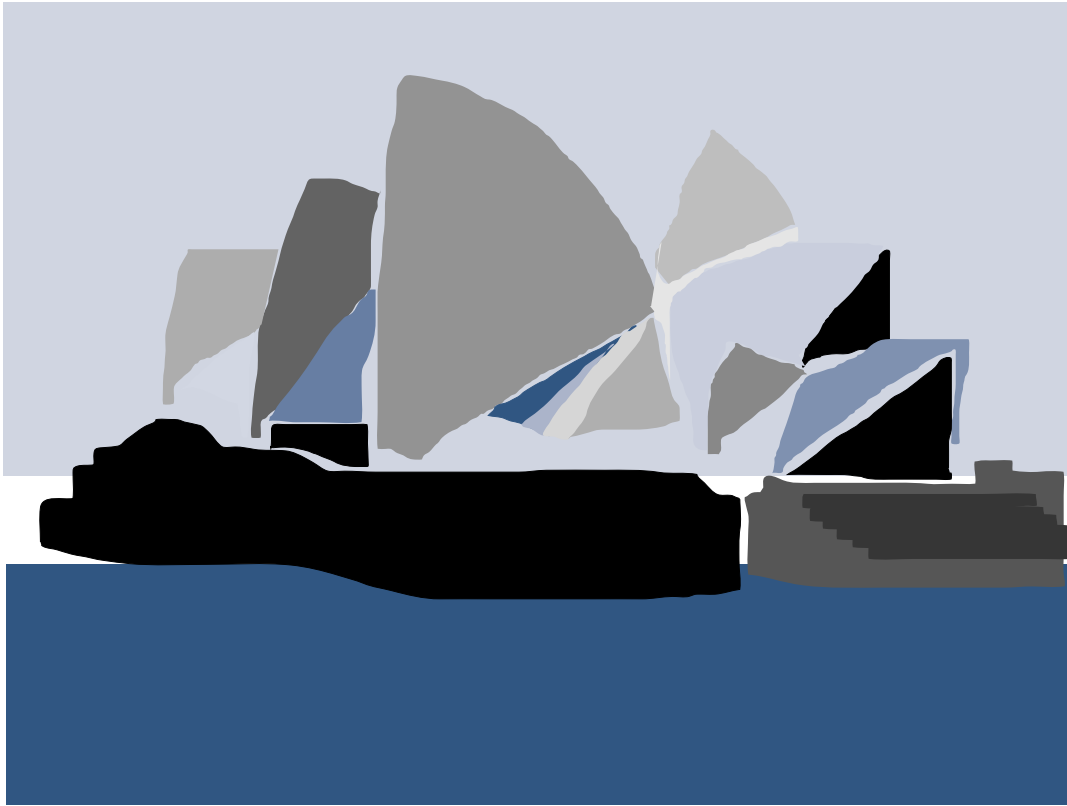
I Sydney var originalbudgeten på sju miljoner australiska dollar ingen riktig budget, utan en politisk. Labour-regeringen i New South Wales, den huvudsakliga tillskyndaren av operahuset, ville ha projektet godkänt och igångsatt före valet i mars 1959 – det skulle minska risken för att bygget stoppades om Labour förlorade valet. En låg budget och en forcerad byggstart var medlen för att uppnå målet. Sålunda startade bygget innan vare sig ritningar eller finansiering var fullt klara. Om man ska identifiera en huvudsaklig orsak till de problem som hemsökte operahuset, så är det denna. Slutligen kom operahuset att kosta 102 miljoner australiska dollar, och då ingår inte de 45 miljoner dollar som avsattes år 2002 för att få huset mer i samklang med Utzons ursprungliga idé. Kim Utzon förklarar för sin fars räkning, då denne föredrar att hålla sig borta från rampljuset:

”Eftersom man ville vinna gehör hos politikerna offentliggjordes en låg budget, som mycket snabbt överskreds. Så även om kostnadsöverskridningen slutade på 1.400 procent mot vad som ursprungligen var tänkt, så var den här budgeten på en åttondel av en trovärdig budget för byggnaden. Därför är den verkliga kostnadsöverskridningen bara 100 procent. Resten var politik.”

Dessutom var inte vad Gehry kallar ”konstnärens organisation” etablerad i Sydney. De politiska och affärsmässiga intressen som enligt Gehry måste hållas på armlängds avstånd från designen kom att bli djupt involverade. Det politiska korttricket med den initiala och falskt låga budgeten kom att hemsöka bygget med en ändlös räkka av kostnadsöverskridanden som inte alla var verkliga fördyringar utan logiska konsekvenser av kostnadsunderskattning. Efter att Sydney Opera House Act godkändes 1960 med villkoret att varje tioprocentig ökning av budgeten skulle kräva en omförhandling i parlamentet blev operahuset en politisk fotboll. Varje fördyring startade nu en alltmer hotfull debatt om det som växte fram i hamnen i Sydney. Arkitekten själv blev en oundviklig måltavla. Han sades ha ”dålig smak”, och hans skapelse benämndes ”någonting som kravlat upp ur havet och vill oss illa” eller ”kopulerande vita duvor”. Och när till och med de lokala politikerna började attackera Utzon och stoppade hans löneutbetalningar, övergick debatten till en kampanj för att få bort honom från projektet. I april 1966 lämnade han och familjen i hemlighet Australien, med ett löfte om att aldrig återvända.

Det var inte bara konstnärens organisation som Sydney misslyckades med, de klarade inte ens av att behålla konstnären. Kim Utzon förklarar:

De var bara några år från att slutföra byggnaden (när Jörn Utzon gav sig iväg); alla detaljritningar och planskisser var färdiga och stora delar av huset färdigbyggt. Men mycket av det revs ut igen för att förändra saker. Till exempel avlägsnades en redan monterad vridscen samt takriggar som levererats från Tyskland. De sprängde också bort delar av byggnaden för att skapa utrymme för fler åskådarplatser, från vilka man för övrigt inte kan se scenen. Så många misstag gjordes, och ett av dem var att byta ut arkitekterna halvvägs in i bygget. Den huvudsakliga anledningen till bytet var den bedrägligt låga och politiskt initierade budgeten och de kostnadsöverskridningar den medförde. Men bytet av arkitekter skapade ju nya fördyringar.

Det finns tydliga belegg för Kim Utzons påståenden. När Utzon hade försvunnit ökade kostnaderna avsevärt. Och nutida experter på arkitektur har pekat på att på grund av förändringarna av originalritningarna så harmonierar inte byggnadens interiör med dess exteriör. Vad värre är, trots att byggnaden fungerar bra för rockkonserter, filmföreställningar, konvent och kammarorkestrar, så är den genom ändringarna inte lämplig för de klassiska operorna. Något som måste vara en avsevärd nackdel för ett operahus.

År 2001 kom ett efterspel till denna anmärkningsvärda berättelse. Trettiofem år efter att Jörn

uppfann den numer berömda "apelsinskals"-metoden. Skalens ytor definierades som triangulära lappar av olika storlekar på ytan av en ensam sfär, som bitar av apelsinskal. Detta gjorde det möjligt att göra exakta beräkningar, och bruket av prefabricerade repeterade element reducerade kostnaderna till mer acceptabla nivåer. Ändå, årtal av experimenterande omsattes till år av försening, som i sin tur omsattes till kostnadsöverdrag.

Gehrys tidiga skisser och modeller över Guggenheimmuseet i Bilbao var, om något, mer vågade i användandet av fritt formade rundade ytor än

Det finns en tendens att marginalisera och behandla kreativa människor som kvinnor blir behandlade: "Söt nos, vi stora affärskillar vet hur man gör det här, se bara till att ge oss designen så fixar vi resten."

Utzon flytt Australien fick han en inbjudan om att komma tillbaka för att hjälpa till att restaurera byggnaden och säkra att den för all framtid ska fungera i enlighet med originalritningarna. Utzon accepterade inbjudan.

Till sist, Utzon hade inte under det sena 50- och tidiga 60-talet tillgång till den designteknologi och datorkraft som Gehry kunde använda på 1990-talet. Konsekvensen blev att Utzon och hans ingenjörer hade stora svårigheter med att hitta ett praktiskt sätt att bygga de svängda betongskalena. Ingenting fungerade till dess, efter årtal av experiment, teamet

Utzons. Men nu var exakt modellering inte längre något problem. Gehrys kontor använde sig av Catia, ett avancerat CAD-system som fram till dess mestadels använts för design av rymdfarkoster och bilar. Medan Utzon tvingades att lita till noggranna handgjorda ritningar och modeller i sina utforskningar av strukturerna, kunde Gehry använda sig av olika visualiserande mjukvaruprogram för att, nästan omedelbart, kunna skapa de överblickar han hade behov av. Han kunde också använda sig av snabba verktyg för prototypskapande för att producera fysiska modeller automatiskt. Men det viktigaste

var att de digitala modellerna försåg Gehry med de data han behövde för att få ”precision i dokumenten”. Det som han säger är avgörande för beräkning och kontroll av kostnader och som samtidigt håller det han kallar ”god arkitektur” på armlängds avstånd från kontroverser och politisk debatt.

Sammanfattningsvis: genom upprättandet av ”konstnärens organisation”, genom noggrant budgetarbete och hård kostnads kontroll, samt genom användandet av avancerad datorteknologi fick Bilbao en byggnad som fungerar som konstmuseum, som ett konstverk i sig självt, som affärsverksamhet, som en mycket välbehövd motor för utveckling i den baskiska regionen samt som en källa till inspiration för älskare av god arkitektur och bra stads- och regionplanering från hela världen. Sydney fick, genom att göra tvärtom på alla punkter, ett operahus som inte lämpar sig för opera. Den del av byggnaden som

ofattbart inkompetenta, vilket är föga troligt, eller så är de obotliga optimister, vilket är mer vanligt men fortfarande ingen riktigt tillfredsställande förklaring. Den mest hållbara förklaringen är i stället att många av dem som gör budgetarna medvetet manipulerar kostnader och intäkter för att få igenom projekten. Detta har också verifierats genom intervjuer med budgeterare och planerare, som både mitt researchteam och andra har gjort. Ett exempel på vad en planerare sagt i en intervju som förklaring till mekanismerna bakom de för lågt beräknade budgetarna:

”Ofta vet man som planerare vad den verkliga kostnaden är. Man vet att budgeten är för lågt beräknad, men det känns knepigt att förmedla det budskapet till uppdragsgivarna (politikerna) och investerarna. De vet att höga kostnader minskar chansen att få anslag.”

Det mest upprörande är dock inte vilseledande

Samhällsplanering måste – om den ska leva upp till sitt namn – utgå från föreställningen om det allmännas bästa. Kidnappas det begreppet så är det själva samhällsplaneringen som rövas bort.

Utzon kunde slutföra – utsidan – är utan tvivel lika mycket en ikon som museet i Bilbao. ”Snäckskalen” i Sydneys hamn har mer än något annat placerat Australien på den globala kartan. Men med hänsyn till vad det kostade – tillintetgörandet av en obestridd mästare inom 1900-talets arkitektur – så lär oss exemplet Sydney hur man inte ska göra.

Tillskyndarna av Sydneys operahus vilseledde medvetet lagstiftare, offentlighet och medier när de utan täckning minimerade budgeten för att få igenom projektet. Men är sådant beteende verkligen vanligt i stora projekt? Och är Frank Gehrys inställning, som den beskrivits här, ett undantag? Det är frågor som sällan ställs. Kanske därför att svaret bevärande ofta blir ”Ja”.

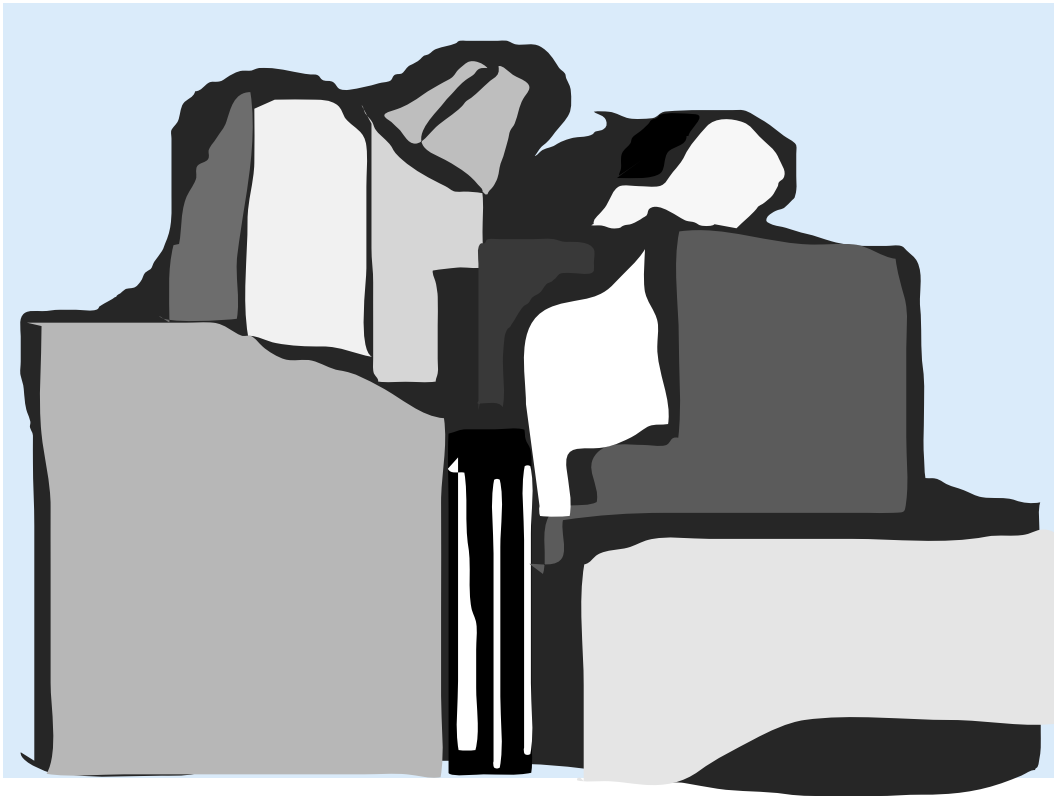
Ännu mer anmärkningsvärt är att kostnadsöverskridningar har legat på en hög och framför allt konstant nivå i mer än sjuttio år – de är i allra högsta grad möjliga att förutspå. Men de som beräknar kostnaderna fortsätter att ignorera detta, trots att det skulle kunna vara en hjälp för dem att göra mer exakta beräkningar. Detsamma gäller för vinstberäkningar.

Antingen så är personerna som gör analyserna

budgetar i individuella projekt. Det är istället i vilken hög utsträckning räntejagande investerare har kidnappat strävan efter det allmännas bästa på detta viktiga policyområde, och de höga kostnader detta beteende har åsamkat samhället. Bedrägliga kostnads- och vinstanalyser håller ifrån sig kritisk granskning (från lagstiftare, det offentliga och medierna), ansvarstagande och gott ledarskap tills det är för sent – det vill säga när projektets kostnader rasat i höjden så mycket att man nått den punkt där ingen återvändo är möjlig och konstruktionen måste slutföras. Således finns det endast ett fåtal halvfärdiga broar och tunnlar i världen, men det finns många som fungerar dåligt.

Samhällsplanering måste – om den ska leva upp till sitt namn – utgå från föreställningen om det allmännas bästa. Kidnappas det begreppet så är det själva samhällsplaneringen som rövas bort. Istället får vi en av de mest underminerande avarterna av demokrati: offentliga institutioner som utnyttjas för privat vinning. Varje samhälle som vill fortsätta att vara just ett ”samhälle” måste förhindra sådant rofferi och återupprätta den viktiga distinktionen mellan det allmännas bästa och privata intressen. Detsamma måste sägas om

samhällsplanering: Det allmännas bästa, som det definieras i lagen, är vad som ger planerandet dess existensberättigande.

Det framgår tydligt att samhällsplanering och implementering av viktiga byggnadsprojekt är i behov av reformer. Lyckligtvis verkar hjälpen vara nära. Det traditionella samförståndet kring bedrägeri och även korruption som acceptabla vägar att starta projekt möter nu motstånd. Det beror delvis på att det demokratiska styrelseskicket generellt har blivit starkare runt om i världen. Enronskandalen med efterföljare har utlöst ett krig mot företagens svindlerier som också spiller över på det offentliga styret med samma målsättning: att få stopp på det enorma finansiella läckaget. Trots att framstegen går långsamt har de demokratiska institutionerna fått fotfäste även i stora byggnadsprojekt. Det traditionella samförståndet är också under attack av den praktiska anledningen att megaprojekten har blivit så omfattande i relation till nationella ekonomier att kostnadsöverdragen och vinstbortfallen från till och med ett enda projekt kan destabilisera finanserna i ett helt land eller region. Detta inträffade när miljardskulderna efter Atenolympiaden 2004 påverkade Greklands kreditvärdighet. Så var också fallet när Hongkongs nya flygplats Chep Lap Kok (kostnad 20 miljarder dollar) öppnade 1998. Lagstiftare och regeringar börjar få upp ögonen för att nationell konkursfärdighet är ett för högt pris att betala för megaprojektens lurendrejeri och att reformer är nödvändiga.

Nyckelvapen i kriget mot bedrägerierna är ansvarstagande och kritisk granskning. Professionella

planeringsexperter, arkitekter, ingenjörer, ekonomer och administratörer är säkert oundgängliga för att konstruera de byggnader och den infrastruktur som får samhället att fungera. Vår undersökning visar, emellertid, att dessa gruppers påståenden om kostnader och vinster normalt inte går att lita på utan kräver en grundlig undersökning av oberoende specialister och organisationer. Det samma gäller för påståenden och krav från projektstödande politiker och tjänstemän. Institutionella kontrollorgan – som har makt att utdela böter, ge yrkesförbud, eller till och med döma till fängelsestraff för konsekvent och oförsvarlig ensidighet i beräkningar av kostnader och vinster – måste upprättas och tas i bruk. På annan plats har jag och mina medarbetare visat i detalj hur detta ska göras. Huvudprincipen är att de som gör felaktiga förhandsberäkningar själva ska stå för kostnaderna, en princip som det ofta bryts mot idag.

På senare tid har många av de stora privata och offentliga partnerskapen inom stora byggnadsprojekt innehållit en bättre kontrollapparat än tidigare institutionella projekt, vilket brittiska riksrevisionsverket har visat. Det är ett steg i rätt riktning men inget som ger anledning att luta sig tillbaka. Lurendrejeriet har långa historiska rötter och har trängt djupt in i det professionella och institutionella bruket. Det vore naivt att tro att man kan ändra det över en natt. Men om man betänker vad som står på spel – att bespara skattebetalarna slöseriet med miljarder dollar, värna medborgarnas tro på demokrati och rättssäkerhet, undvika skador på stor arkitektur och stora arkitekter – så borde det inte avhålla oss från att försöka. ■

Bent Flyvbjerg är huvudförfattare till *Megaprojects and Risk: An anatomy of Ambition*. Han är professor i planering på Ålborgs universitet, Danmark, och chef för universitetets researchprogram på stora infrastrukturprojekt

DEBATT

Debattredaktör: Kerstin Persson
kerstin.persson@arkitekt.se
Tel 08-5055 7734

”Det har inte varit femton förlorade år för bostadspolitiken, men under den här perioden har jag sett väldigt lite arkitektoniskt nytänkande och väldigt få projekt för människor med vanliga inkomster.”

Statsminister Göran Persson intervjuas av Jonas Sundling om bostadspolitiken i Vår Bostad juni/juli 2005.

Sommarens Arkitektens guide till pressgrannarna. debattvågor

”För stadskärnor måste sämre kvalitet av vissa miljöaspekter kunna accepteras till förmån för bättre kvalitet i andra avseenden, som till exempel tillgänglighet. Kommunerna måste ha mandat att planera och göra avvägningar mellan olika intressen för att den lokala miljön och helheten ska bli bra. Miljökvalitetsnormerna ska då vara ett av flera beslutsunderlag.”

Ulf Johansson och Ann Sofie Eriksson från Sveriges Kommuner och Landsting skriver under rubriken Bulleronoja hotar nya bostäder i Svenska Dagbladet 10 augusti 2005.

”Det kan inte vara lätt att vara Anita. Här har man fått gubben att gå till banken och slanta upp 12 miljoner för en gård och ytterligare 5 millar för att bygga ett nytt hus. Och så hinner inte bygglovsansökan lämna kommunkontoret förrän Sveriges samlade arkitektkår är där och daskar sig på knäna av skratt åt det fina huset. Ett bottennapp, säger exempelvis Thomas Sandell...”

Expressen kultur 11 augusti 2005.

”Nicholas Leeming, director of website www.propertyfinder.com, confirms the wisdom of investing in a garden, explaining that simply having a garden can enhance an average property's value by up to 15 per cent.”

Garden Design Journal juli/augusti 2005

”Men man kan konstatera att om det byggs nya hus i en stadsmiljö som betraktas som bullrig så blir de ändå bättre än de äldre grannhusen.”

Mårten Lilja, statssekreterare hos Mona Sahlin, intervjuas av Nils Palmgren om Boverkets nya, svårtolkade bullernormer i DN 26 juni 2005. Ca 18.000 nya lägenheter i Stockholm kan eventuellt inte byggas på grund av normerna. Efter sommaren avgör regeringen vilka regler som ska gälla.

”Man inser nu att det inte bara är husarkitekturen som är viktig. Det finns ett ekonomiskt värde i en god miljö. Det är lättare att sälja en lägenhet om miljön är bra runt omkring.”

Landskapsarkitekt Jörgen Orback intervjuas av Nils Viktorsson i tidningen Utemiljö juni 2005.

”Lisa Tucker Cross har låtit över 400 personer svara på en enkät om vad de tycker är viktigt i utemiljön. Och utsikten hamnade ständigt på topp.

Det är svårt att slå en vacker utsikt. Alla vill ha en vacker och vilsam utsikt, oavsett om det handlar om sjöutsikt eller frodig grönska.”

Lisa Tucker Cross, doktor i miljöpsykologi intervjuas av Annette Wallqvist i Bofast 5/2005.

”Persson, som har tagit till sin uppgift att främja modern svensk design och arkitektur, förblir vid det gamla. Han bygger det hus han önskar att hans förfäder skulle ha haft.”

Carl Eric Linn, insändare i Svenska Dagbladet 15 augusti 2005.

”Enligt min mening är Göran Perssons herrgårdsbyggnad en utomordentligt vacker och ändamålsenlig byggnad till skillnad från de förskräckliga nybyggen som i våra dagar breder ut sig som kräftbölder.”

Gunnar Hafström, före detta handläggare i bland annat byggnadsärenden, Stockholm, insändare i Svenska Dagbladet 15 augusti 2005.

”Jag klarade alla problem utom arkitekten, professor Ivar Tengbom som inte lydde mig. Han var den enda person jag inte rädde på.”

Före detta bygglidaren Nils Fredriksson, 90 år, intervjuas av Lisbeth Tell om byggandet runt Stureplan i Stockholm på 1940-talet, bland annat hotell Anglais. Ett uppdrag som Tengbom skildes från. DN 22 juni 2005.

”Senaste forskningen har visat att vi mår bättre, produktiviteten ökar och sjukskrivningarna minskar, när ventilationen är bra. Alla är vinnare – trots detta faktum, har ventilationsbranschen stora svårigheter att få gehör hos såväl arkitekt som beställare.”

Bengt-Göran Jarefors, generalsekreterare i VVS-tekniska föreningen skriver om ”fördomar” om branschen (som att beställare, arkitekter med flera misstror något som de upplever kostar en massa pengar och likväl aldrig fungerar) i en ledare i vvs-tidningen energi&miljö nr 6-7 2005.

”Med specialdesignade lampor skapar han en riktig konsertsal mitt ute i det fria. Innanför ljuskägglorna pågår konserten, utanför ska folk kunna vandra runt utan att störa. Mellan de stora scenerna bygger Jes Vagnby mellanrum där man ska kunna återhämta sig inför nästa konsert. Alldeles intill den stora orange scenen har han därför skapat tio rödmålade kubistiska pussbänkar.”

Ann Persson rapporterar från Roskildefestivalen, som har en egen arkitekt, Jes Vagnby, i DN 30 juni 2005.

”Vi var nere på Gustaf Adolfs torg igår. Det gjorde mig glad att se, att man på denna underbara plats har kunnat ge utrymme åt 25 parkerade bilar – är det inte fantastiskt? Det ska man vara tacksam för, säger Jan Gehl ironiskt.”

Jan Gehl, professor i arkitektur vid Köpenhamns Universitet, intervjuas om Stockholm av Erik Esbjörnsson i Södermalmsnytt nr 25 2005.

”Visst kan man bygga på många småplättar, som mark mellan väg och bebyggt område. Det finns mark som betecknas som grönområden men som inte är särskilt värdefull ur miljösynpunkt. Det finns till exempel ett område i Nationalstadsparken som används för förvaring av returpapper, en trist asfaltplan som skulle kunna få en bättre användning.”

Anna Wersäll från Stockholms Handelskammare intervjuad av Göran Kristiansson i Sveriges Natur nr 3/05.

”Man kan exempelvis låta en kontorsarkitekt arbeta med handel eller industri. Då får man kompetensutveckling med automatik.”

Tengbomgruppens nye vd Magnus Meyer intervjuas av Daniel Bergstrand i Fastighetsnytt 3/2005. Apropå vikten av kompetensutveckling på ett konsultföretag.

”Istället för att bygga motorvägar, begränsade vi biltrafiken. Vi investerade i trottoarer med hög kvalitet, gågator, parker, cykelvägar, bibliotek och skolor; vi tog bort misspyrdande och skrymmande kommersiella skyltar och planterade träd”.

Enrique Peñalosa, tidigare borgmästare i Bogotá, Colombia, om hur staden omvandlades till en modellstad för hållbar utveckling på konferensen Life in the Urban Landscape i Göteborg. Britt Olofsdotter rapporterar i Formas tidning Miljöforskning juni 3.05

”Det är inte så att ni tycker att ni har bättre smak än husköparna?

– Jo, men det är väl inte så konstigt? Jag har ju gått en femårig arkitektutbildning för att få bra smak.”

Thomas Sandell om sitt hus AH2 där arkitekten och företaget Arkitekthus bestämt hur det ska vara i det nya katalogfunkishuset. Sandell tror att de öppna planlösningarnas tid är förbi. Åsa Gabrielson intervjuar om hustrunder i Drömhem och trädgård augusti 2005.

”Jag är personligen emot dagens vilja att förtäta städer alltför mycket. Jag tror inte det är nödvändigt och jag tror inte att det är något som vanliga människor välkomnar. Det skulle vara ett misstag att bygga igen all den underbara natur som finns runt en stad som Stockholm.”

Sir Peter Hall, professor och stadsforskare, intervjuad av Jan Rydén i Rum nr 4, 2005.

”Det är till viss del naturligt att vi har höga byggkostnader. Vi bor rymligare än de flesta, många bor ensamma, och vi måste dessutom bygga rustikt. Vi bor ju trots allt i en kall del av världen. Nyproduktionen i sig leder till högre kostnadsnivåer, men vi har faktiskt inga astronomiska skillnader på byggkostnader jämfört med andra länder. Politiskt kan vi styra genom skattetrycket, men även genom kostnaden för mark. I dag tror jag att många kommuner skjuter in mycket mer i priset än vad marken kostar.”

Moderatledaren Fredrik Reinfeldt intervjuas om bostadspolitiken av Jonas Nordling i Vår bostad augusti 2005.

Semestern är slut. Debattera i Arkitekten!

Allkonstnär?

Kommentar till Birgitta Mekibes och Elisabet Svensson i Arkitekten 5/05 där de bland annat säger att tillgänglighetskonsulter är kunnigare än arkitekter.

Det är angelägna frågor som berörs och självklart kan vi alla förbättra oss i arbetet med utformning av miljöer. Så att de ska kunna nyttjas så bra som möjligt av så många som möjligt. Min kommentar gäller dock synen på oss själva så som den framtonar i inlägget.

I avslutningen sägs att det är ”fel” att tillgänglighetskonsulter kan sina frågor bättre än arkitekter.

Det förhållningssättet förvävar mig utifrån synpunkten att planering och gestaltning självklart inte är ett ”enpersonsarbete”.

Det är naturligtvis utmärkt om det finns specialister med fördjupad kännedom i avsnitt av den totala kunskapen vi behöver ha tillgång till för att kunna planera, gestalta och bygga bra.

Det som verkar framskynta i Mekibes/Svenssons sätt att formulera sig ser tyvärr ut som tron på en enda arkitektroll som ska behärska allt och inte behöva frågan någon till råds.

Men så kan det väl inte vara menat ändå?

Per Reinholtz, arkitekt SIR/MSA

Visans Hus i Västervik

Den sedan länge emotsedda allmänna tävlingen om utformningen av ett Visans Hus i Västervik startade den 1 augusti, arrangerad av Västerviks kommun.

Stegeholms ruin på Slottsholmen i centrala Västervik är sedan många år visans inofficiella nationalscen. Här på VisFestivalen samlas landets visålskare och visartister varje sommar sedan 40 år tillbaka. På VisFestivalen har alla landets stora visartister passerat revy och festivalen speglar den svenska visans utveckling på ett unikt sätt.

En vackert belägen fastighet på Slottsholmen har nu reserverats för Visans Hus. Här, vid kanten av havet och i nära anslutning till Stegeholms ruin, finns en unik förutsättning att skapa en intressant kulturmiljö där historia, hav och vårt kulturarv visan kan förenas.

Visans Hus ska bli ett kvalitativt besöksmål och en nationell mötesplats för den svenska visans framförande, bevarande och utveckling. Huset ska inrymma ett flertal olika verksamheter: visutställningar, vissamlingarna, Visans sal, utbildningsverksamhet, företagscentrum,

Vy över tävlingsområdet, Västervik

café/restaurang, VisFestivalens kansli, viss service till gästhamnen, inspelningsstudio samt erforderliga biutrymmen. Samtliga utrymmen utom de för utbildningsverksamhet ska ha god tillgänglighet för allmänheten. Den totala bruttoarean beräknas bli 2.800 kvm.

Tävlingsuppgiften är att gestalta Visans Hus och det område som förbinder huset med Stegeholms ruin samt området kring ruinen. Det står den tävlande fritt att välja om Visans Hus ska utformas som en ny byggnad som ersätter en befintlig sommarrestaurangbyggnad från

1950-talet (resultat av en arkitekttävling), eller som en om- och tillbyggnad av denna. Genom sitt fria läge, väl synligt från stora delar av staden omkring vattnet, kommer Visans Hus att för framtiden bli symbolen för den svenska visan och för Västervik. Eftersom det ligger fritt från den täta gamla stadsmiljön i centrum kan det ges ett unikt uttryck.

I juryn ingår arkitekterna Mats Widbom (juryns ordförande, till vardags utställningschef på Riksställningar), Erik Wikerstål (egen verksamhet i Helsingborg, slottsarkitekt för Borgholms slott och Kalmar slott), Per Knutsson (stadsarkitekt) och Tua Franklin (Nyréns, utsedd av Sveriges Arkitekter), artisten Björn Ulvæus, visfestivalgeneralen Hansi Schwarz, kommunstyrelsens ordförande Harald Hjalmarsson och 2:e vice ordförande Anita Bohman. Prissumman är SEK 400.000, varav 1:a pris minst SEK 200.000.

Sista dag för inlämning är den 1 november.

Tävlingsprogrammet kan hämtas från Sveriges Arkitekters hemsida, www.arkitekt.se/tavlingar.

Tävlingsområdet,
Västervik

FLER PÅGÅENDE TÄVLINGAR

Sametinget i Kiruna

Statens fastighetsverk (SFV) har på uppdrag av regeringen inbjudit till en allmän arkitekttävling om en ny byggnad för Sametinget i Kiruna. Inbjudan sker i samråd med Sametinget och Sveriges Arkitekter. Tävlingen är öppen för arkitekter inom hela EU/EES-området.

Tävlingen sker i två steg, där första steget avser byggnadens gestaltning, huvudsakliga disposition och dess inplacering på tomten i Kiruna. Fem förslag kommer att väljas ut och författarna till dessa kommer att inbjudas till steg 2, under bibehållen anonymitet.

Tävlingsprogram med bilagor kan hämtas från Sveriges Arkitekters eller SFV:s hemsidor. Sista dag för inlämning i steg 1 är den 20 september.

Finsk allmän landskapsarkitekturtävling

Helsingfors stad har inbjudit till en allmän landskapsarkitekturtävling om Länsisatamanpuisto park. Tävlingen arrangeras i samarbete med Finlands landskapsarkitektförbund MARK. Tävlingen är öppen för hela EU-området. Sista dag för inlämning är den 30 september 2005. Mer information om tävlingen finns på www.arkitekt.se/tavlingar.

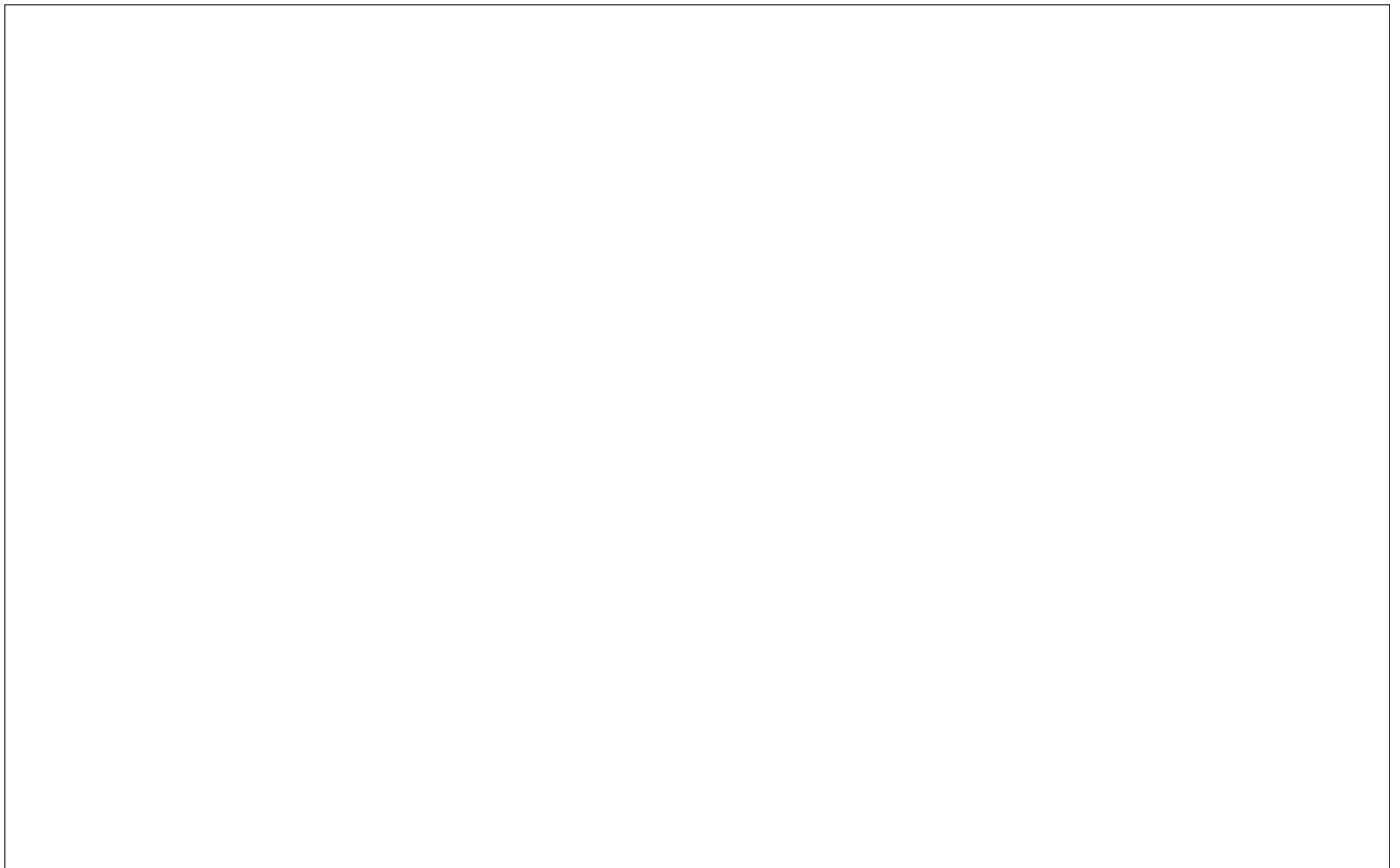
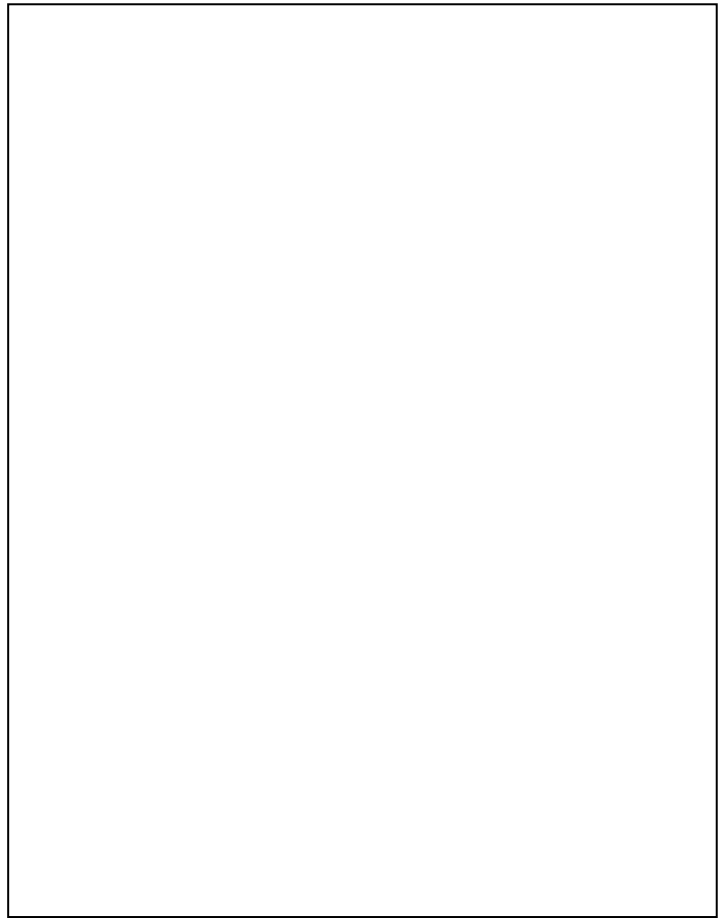
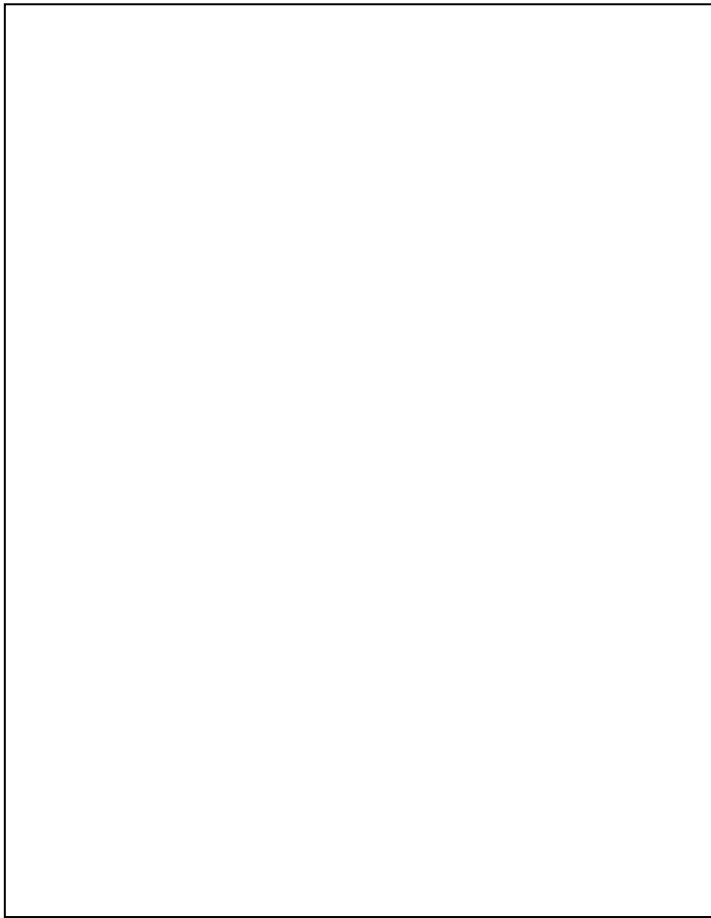
Nationalmuseum i Estland

Estniska kulturministeriet och Estlands nationalmuseum inbjuder till en internationell allmän tävling om en ny museibyggnad om nästan 30.000 kvm i Tartu i södra Estland. Prissumma drygt 1 miljon kr. Sista dag för inlämning är den 10 november 2005. För information och tävlingsprogram, se Sveriges Arkitekters hemsida eller www.museumcompetition.org.

Campus re-defined

Akademiska Hus har med anledning av Designåret 2005 inbjudit landets högskoleutbildningar för design och arkitektur till en idéävling på temat "Kreativa miljöer för utbildning och forskning". Tävlingsstiden pågår fram till den 5 september 2005.

Följ med på studieresa till Tyskland!

Den hållbara staden

Tübingen. Ark. Heinrich Johann Niemeyer

Tübingen. Ark. Heinrich Johann Niemeyer

Avresa 13 oktober.
Hemresa 16 oktober.
Prel. pris 7.500 kronor.

Arkadien Aspberg. Ark Joachim Eble

Sveriges Arkitekters miljögrupp ordnar en resa till södra Tyskland för att studera hur man arbetar med miljöanpassad stadsplanering. Tyskland har kommit långt på området, särskilt i städer där "de Gröna" har haft den politiska makten det senaste årtiondet.

Vi åker iväg torsdagen den 13 oktober och kommer tillbaka på söndagen den 16 oktober. Vi flyger till Stuttgart och åker med buss till olika projekt i Stuttgart, Tübingen och Freiburg. Resan med flyg, buss, tre övernattningar inklusive frukost, luncher och visningar kommer att kosta ca 7.500 kronor. Middagarna på kvällarna bekostas man själv.

Exempel på harmoniska och bilfria halvprivata zoner. I Stuttgart besöker vi Arkadien Aspberg och i Tübingen bostadsområdet Schafbrühl ritade av Joachim Eble. Dessa är bra exempel på stadsdelar där man dels arbetat med sunda material och harmoniska färger, dels med att skapa bilfria offentliga miljöer som domineras av vatten, växtlighet och barnens lek. Bäcker, fontäner, vattensculpturer och vattenlekar designade av Herbert Dreiseitl.

Exempel på stadsdelar med blandad användning (mixed use), närhet (short distances) och begränsad bilism (bilar i parkeringshus). I Tübingen tittar vi på Südstadt och

Fransösiches Viertel, två nya stadsdelar där man utgått från att skapa förutsättningar för småföretag, affärer och matställen. Staden tillhandahåller mark för en billig kostnad till "rättsföreningar" det vill säga grupper av människor som vill bygga bostäder, arbetsplatser och affärer i samma byggnad. Grundtanken är att skapa och underlätta möjligheter för småföretag att kunna etablera sig.

Exempel på områden där man ställer som krav att husen inte får dra mer än en bestämd mängd energi och där man förser området med effektiv kollektivtrafik (Light rail, cykel och gångvägar) och begränsar biltillgängligheten (P-hus och bilpoler med miljöbilar). Vi besöker Vaubanområdet och Plusenergiehusen i Freiburg. Här har man kombinerat många av de aspekter som en hållbar stad kräver. Både tekniska lösningar såsom solcellstak, biogas och kraftvärme samt ett aktivt förhållande mellan stadens centrum och den omgivande landsbygden. Här kan du få en föreställning om hur en hållbar stad kan se ut.

Anmälan gör du senast den 5 september på www.arkitekt.se/miljo där du även hittar uppdaterad information. Har du frågor kan du kontakta Rickard Wallgren på rickard.wallgren@arkitekt.se.

Välkomna att följa med på resan!
Varis Bokalders

Tübingen. Ark. Baisch & Fritz

Anmäl dig
senast 5 september på
www.arkitekt.se/miljo

Arkadien Aspberg. Ark Joachim Eble

Vauban. Ark. Rolf + Hotz

Vauban. Ark. Rolf + Hotz

Tegel tema på studenters workshop

ArkitektStudenterna

planerar att genomföra en workshop per termin, inriktad på ett material. I våras genomfördes den första. Totalt träffades 25 studenter från Alnarp, BTH, Chalmers och LTH i de småländska skogarna kring Veramåla, 5 km utanför Tingsryd i södra Småland. Helgens tema var: Tegel.

Initiativet till workshopen togs av David Nihl och Johan Rehngrén, båda studenter vid Institutionen för landskapsplanering i Alnarp, efter att man vid årsmötet i januari diskuterat möjligheterna att genomföra materialworkshops i egen regi. Planeringen drog igång på allvar i mars. Kontakt togs med markägare, workshopledare, före-

läsare, hantverkare och sponsorer. Även Lina Regnstedt från LTH deltog i planeringen.

Under en intensiv helg jobbade studenterna från Alnarp, BTH, Chalmers och LTH med såväl olika förband som dilationsfogar. Utöver att öka kunskapen om material var ett mål att föra de olika disciplinerna inom ArkitektStudenterna närmre

varandra. Något som förhoppningsvis kan leda till fler gemensamma projekt och examensarbeten.

Arkitekt Pål Dunér stod för såväl gestaltning som ledning av workshopen. Byggnationen, som kom att gå under benämningen tegelsoffan i den lokala dagspressen, är där den står en sittplats i form av en hörnsoffa med måtten 4 x 4 x 0.75 meter samt en belagd markyta framför tegelsoffan. Det hela byggdes i slaget tegel, med svenska mått, efter konstens alla regler.

Efter ett tidigt byggstartsmöte lördag morgon rådde full aktivitet där alla turades om att hugga trekvartssten, blanda bruk, långa sten och framförallt mura. Murarna Mats Sandström och Erik Edman från Lund handledde studenterna i murandet.

Sent på lördag eftermiddag anlände tekn. dr. Thomas Gustavsson, som doktorerade i Moderna Murverk på LTH 2003.

Han höll en föreläsning om modernt tegelbyggande.

Under söndagen fortsatte byggandet. På eftermiddagen var det dags för vernissage.

ArkitektStudenterna vill fortsätta med olika workshops som fokuserar på ett utvalt material. På det här sättet hoppas man kunna skapa en tradition av kontakt- och kunskapsutbyte inom ArkitektStudenterna.

David Nihl
Johan Rehngrén
studenter vid Institutionen för landskapsplanering SLU Anarp

STÄRK DITT INFLYTANDE I PROCESSERNA

Anmäl dig till steg 2

Detta är professio- nalisering- programmet

Sveriges Arkitekter initierade 2003 ett program för professionalisering. Syftet med programmet är att stärka medlemmarna i deras yrkesroller och uppmuntra till ett utökat ansvarstagande.

Målet är att etablera ett professionaliseringsprogram som omfattar tre steg:

Steg 1: yrkesrollen

Steg 2: processerna

Steg 3: ledarskap

Åren 2003-2005 har fyra kurser genomförts i steg 1: Yrkesrollen. Sammanlagt har hittills drygt 100 medlemmar deltagit i detta första steg som vänder sig till arkitekter med några års erfarenhet.

Nu drar vi igång steg 2: Processerna. Detta programsteg vänder sig till handläggande arkitekter med något längre yrkeserfarenhet.

Temat för steg 2 – Inflytande i processerna – handlar om hela samhällsbyggandet och anknyter till den pågående omvandlingen av samhällsbyggnadssektorn. Roller och ansvarsfördelning omprövas, vilket ger nya förutsättningar för arkitektarbetet. Med steg 2 ger vi medlemmarna redskapen att ta en aktivare roll i detta förändringsarbete och skaffa sig större inflytande.

Efter framgångarna med Sveriges Arkitekters Professionaliseringsprogram steg 1 är det nu dags för steg 2, processerna. I kursutvärderingarna efter varje steg 1-kurs har i stort sett samtliga deltagare deklarerat att de även vill gå steg 2.

Sveriges Arkitekters Professionaliseringsprogram steg 2 är mer än en fördjupning och fortsättning av steg 1. Steg 2 vänder sig till handläggande arkitekter på väg in i en roll som kräver allt mer ansvarstagande.

Upplägget av steg 2 liknar i stort steg 1, men där steg 1 handlar om de olika aktörerna och deras roller går vi i steg 2 djupare in på de pro-

cesser som arkitekten verkar i. Utbildningen ger en bred kunskapsbas förmedlad av kunniga och initierade personer inom respektive område. Vi blandar teori och praktik så att den lätt kan tillämpas i den egna verksamheten och ger en ökad förståelse för, och kunskap om samhällsbyggandets processer. Vi kommer även att lägga stor vikt vid diskussion, analys och reflektion utifrån deltagarnas egna erfarenheter.

Seminarieerien utgår från några av nyckelfrågorna för arkitekternas inflytande över samhällsbyggnadsprocesserna. Ämnena avhandlas tematiskt under fem tvådagarspass.

Tidplan

Datum för Sveriges Arkitekters professionaliseringsprogram
steg 2: Processerna

Ett utförligare schema läggs ut på www.arkitekt.se/steg2 allt eftersom det blir klart.

12–13 januari: 1. Omvärldsanalys – Att läsa av den politiska dagordningen

26–27 januari: 2. Fastighetsutveckling – Att förstå den marknadsekonomiska kalkylen

9–10 februari: 3. Affärsmässighet – Att skriva avtal och ta del i affären

9–10 mars: 4. Marknadsföring – Att kommunicera budskap

23–24 mars: 5. Processutveckling – Strategisk användning av nya redskap

7 april: Rapportarbete, gruppvis handledning

24 april: Inlämning av rapport för tryckning.

5 maj: Öppen konferens: Processer för bättre byggande

PROGRAM

Detta program är preliminärt. Rubriker och innehåll kan komma att utvecklas ytterligare innan det slutliga programmet fastställs. För ett uppdaterat program och anmälmöjligheter besök www.arkitekt.se/steg2.

Omvärldsanalys

Att läsa av den politiska dagordningen

Både samhällsutvecklingen i stort och den specifika politiska dagordningen har avgörande betydelse för samhällsbyggandet. Oavsett om du arbetar som konsult eller i den offentliga förvaltningen är det viktigt att kunna bedöma de politiska och samhälleliga förutsättningarna för projektet. Det är viktigt att kunna föra projektet genom den politiska beslutsprocessen.

Hur tänker politiker? Vi lär oss att läsa av och förstå den politiska agendan och studerar några exempel på hur beslutsprocessen kan fungera.

Fastighetsutveckling

Att förstå den marknadsekonomiska kalkylen

I fastighetsutveckling har den fastighetsekonomiska kalkylen stor betydelse. Till fastighetsutveckling hör att kunna identifiera potentiella marknader för ett visst läge och kunna bedöma projektet på både kort och lång sikt. Att kunna medverka i fastighetsutveckling med strategiska bedömningar där arkitektur, verksamhet och ekonomi ses i ett sammanhang är en förutsättning för arkitektens inflytande i processen.

Vi lär oss grunderna i fastighetsekonomiska bedömningar och får möta aktörer i fastighetsbranschen som är duktiga på att hitta utvecklingsmöjligheter och som skapar mervärden för sina kunder.

Affärsmässighet

Att skriva avtal och ta del i affären

Att skriva ett bra avtal handlar inte bara om att vara juridiskt korrekt, det handlar också om ansvarsfrågor samt att fördela risken och vinsten i projektet. Även arkitekterna börjar erbjudas att medverka i sådana upplägg.

Men den som delar risken ska också dela vinsten och ansvaret. Olika typer av avtal där parterna deltar på ett mer öppet sätt än tidigare blir allt vanligare i branschen. Ofta kallas det partnering, förtroendeupphandling eller incitamentsavtal.

Vi studerar avtalsupplägg där arkitekten tagit del i affären och vilket inflytande detta ger arkitekten i processen.

Marknadsföring

Att kommunicera budskap

Marknadsföring handlar om mycket mer än att bara sälja in sig. I samarbetet mellan alla inblandade aktörer kan din förmåga att kommunicera på ett tydligt och förtroendeskapande sätt vara avgörande för ditt inflytande. Att marknadsföra projektet är också en tjänst som arkitekter kan erbjuda sina kunder.

Vi tittar på marknadsföring och kommunikation ur ett brett perspektiv både i teorin och med praktiska övningar.

Processutveckling

Strategisk användning av nya redskap

Visioner om effektivitetsvinster med de digitaliserade arbetsredskapen har funnits länge. Få av dem har infriats. När nu de olika aktörernas system börjar kopplas ihop går vi från linjebaserat till objektbaserat, från 3D till 4D och från CAD till BIM (Building Information Modeling). Den som förstår hur den nya tekniken påverkar relationerna och arbetsfördelning mellan aktörerna får strategiska fördelar.

Vi går igenom några av de senaste redskapen och lär oss att förstå hur de påverkar processen. Vi tar också upp vad som kommer att krävas för att leda framtidens process.

Kursavgiften är 15.400 kr exkl. moms. och inkluderar kurslitteratur och slutrapport.

Kursen omfattar 68 timmar schemalagda seminarier, totalt minst 140 timmar inklusive eget arbete och inläsning av litteratur.

Deltagarantalet är begränsat till 25 personer.

Kursledare är Pehr Mikael Sällström och Rickard Wallgren. Du når båda på 08-50 55 77 00.

Kursen genomförs i Stockholm.

Anmälan görs på www.arkitekt.se/steg2.

Frågor och svar

– Jag driver ett arkitektföretag med sju anställda, är jag överkvalificerad för professionaliseringsprogrammet?

Sveriges Arkitekters Professionaliseringsprogram steg 2 tar upp flera frågor som är nyttiga för företagsledare. Om frågorna i programmet känns relevanta kommer du inte bli besviken på seminarierna.

– Är professionaliseringsprogrammet bara för projektörer?

Nej, professionaliseringsprogrammet vänder sig till Sveriges Arkitekters medlemmar inom alla yrkessektorer. En viktig del av programmet är att bygga förståelse och nätverk mellan arkitektens olika roller. Därför strävar vi efter att ha ett innehåll som är relevant för alla medlemsgrupper, så att vi får kursdeltagare med olika erfarenheter och infallsvinklar.

– Har jag någon behållning av kursen som landskapsarkitekt?

Ja, kursen håller sig huvudsakligen på en generell nivå och är inte beroende av ditt verksamhetsområde eller utbildningsbakgrund. Exempelen är hämtade såväl från byggnads-, som från landskaps-, inrednings-, och planeringsarkitektens vardag.

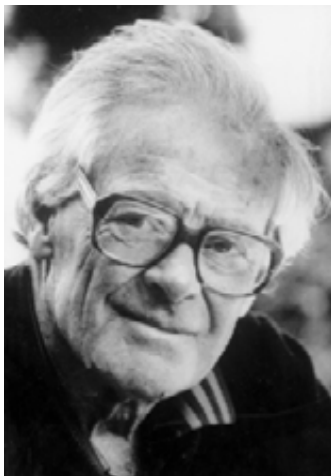
– Måste jag ha gått steg 1 för att få gå steg 2?

Nej, det viktiga är att du har tillräcklig yrkeserfarenhet för att kunna tillgodogöra dig kursen. Du ska ha hunnit bli varm i kläderna i din roll som handläggare med ett ökande ansvar.

Analysdag kan ändra verksamheten

Arkitektföretaget Sandellsandbergs ledning och anställda har deltagit i en analysdag av den egna arbetsplatsen. Projektet drivs av Sveriges Arkitekter och finansieras av pengar från EUs växtkraft mål 3.

Dags söka Erskine-stipendiet

Nu är det åter dags att söka stipendium ur Stiftelsen Ralph Erskines nordiska stipendiefond. Stipendiet, som uppgår till 10.000 USD, kommer att delas ut vid ett seminarium i Sverige under hösten 2006. Ansökningstiden går ut 31 januari 2006.

Stipendiet delas ut vart tredje år och kan gå till en arkitekt eller annan person, (helst en yngre i början av karriären), grupp eller organisation som arbetar i enlighet med Ralph Erskines arkitektursyn. Det betyder att man har arbetat nyskapande inom hus- eller samhällsbyggande och lagt stor vikt vid sociala, ekologiska och estetiska aspekter.

Det byggda resultatet ska främst ha kommit underprivilegerade människor till del.

Fonden förvaltas av en fondstyrelse tillsatt av Sveriges Arkitekters stämma. Ordförande är Bengt Ahlqvist och sekreterare Pehr Mikael Sällström på Sveriges Arkitekters kansli.

Mer information finns på www.arkitekt.se/erskinefonden.

43 arkitektkontor med totalt omkring 290 anställda, alla i Stockholm, har var för sig varit med om att under en heldag sitta ner och fundera över hur man arbetar och om något behöver ändras på kontoret, vilka kompetenser som behövs.

– Det är sällan man tar sig den tiden annars, man pratar på lunchen, men under analysdagen hann vi fullfölja resonemangen, säger arkitekt Ola Göransson, vd på Sandellsandberg.

Deltagarna i analysdagen fick bland annat svara på ett 20-tal frågor om den egna arbetsplatsen.

– Det visade sig att våra medarbetare är mycket motiverade. De kanske kunde ha mer betalt men tycker att de har ett bra jobb.

Att alla anställda och ledningen gjorde analysen tillsammans och kom fram till en samsyn om vad som behöver ändras har stort värde, anser Ola Göransson.

– Under dagen hann vi prata om våra behov, vår affärsidé och

komma fram till hur vi ska organisera oss och förbättra våra rutiner. Dagen gav mest på det organisatoriska planet men vi kom också fram till vilket nyrekryteringsbehov vi har. Analysdagen var ett bra redskap.

Sveriges Arkitekter anlitate Håkan Stenhardt och Maria Kjeldsen från Rak Kommunikation AB för att genomföra analysen. De arbetar med att leda arbetsprocesser och fungerar även som rådgivare och bollplank till företagen kring frågor som kompetens- och affärsutveckling.

Ola Göransson ser det som en fördel att analysdagen leddes av utomstående, neutrala, personer och inte av någon från det egna företaget.

Sandellsandberg har förändrats under senare år, har färre medarbetare, men har samtidigt breddat sin verksamhet. Just nu driver företaget ett projekt i egen regi på Jakobsgatan i Stockholm och har upptäckt att man behöver mer kompetens vad

Ola Göransson

gäller projektledning och fastighetsekonomi.

– Det är nyttigt för oss arkitekter att hålla i hela processen och visa att vi även kan ekonomi, säger Ola Göransson.

Sandellsandberg som byggföretag alltså?

– Till viss del. Vi ser det som ett komplement, ett ben till att stå på i vår verksamhet.

Växtkraft mål 3

Av den halvtidsutvärdering som svenska ESF-rådet gjort av Sveriges Arkitekters projekt framgår att företagen överlag uppfattar företagsanalysen som mycket värdefull för att

utveckla verksamheten. Den ger en möjlighet att förankra företagets övergripande målsättningar och arbetsorganisation hos hela personalen och placerar kompetensfrågorna i det större sammanhanget.

De företagsanalyser som hittills genomförts pekar på att arkitekterna behöver kompetensutvecklas inom ett flertal områden. Sveriges Arkitekters professionaliseringsprogram motsvarar flera av dessa behov. Professionaliseringsprogrammets steg 2, som utgår från processerna, kommer till exempel att omfatta en grundlig introduktion i fastighetsekonomi för arkitekter. Men även andra vidareutbildningar kan bli aktuella. Andra behov som diskuterats i analyserna är omvärldsanalys, affärsmannaskap, CAD, strategisk IT-användning, ackvisition och mark-

nadsföring. Även flera av dessa återfinns i professionaliseringsprogrammets steg 2 (se sid 64–65).

Utbildningsansvariga från de företag som deltagit i analyserna samlas i slutet av september för att komma överens om vilka utbildningssatsningar som är mest angelägna.

Sveriges Arkitekter ansöker därefter om bidrag för kompetensutveckling. Om svenska ESF-rådet godkänner Sveriges Arkitekters ansökan kan företagen påbörja sina kompetensutvecklingssatsningar i januari 2006.

Vid halvtidsutvärderingen framgick också att svenska ESF-rådet hoppas att Sveriges Arkitekter går vidare med en rikstäckande kompetensutvecklingssatsning. Sista ansökningsdatum för denna är 30 september. Sveriges Arkitekters styrelse tar ställning till detta förslag vid sitt möte den 26 augusti. Fullständig uppdaterad information om eventuella möjligheter för företag även utanför Stockholm att söka bidrag för kompetensutveckling kommer att finnas tillgänglig efter detta datum på www.arkitekt.se/vaxtkraft.

Deltagare från Tyskland, Slovenien och Estland under tillgänglighetsövningarna i Västra hamnen Malmö.

Elasamöte på Alnarp

”Access granted” var temat för årets minimöte inom Elasa, de europeiska landskapsarkitektstuderandes organisation. Mötet hölls på SLU Alnarp i maj. Ett av inslagen under de tre mötesdagarna var en eftermiddag med tillgänglighetsövningar i Västra Hamnen i Malmö.

Dessa genomfördes under ledning av arkitekt Lennart Nord och tillgänglighetskonsult Maria Wemme.

– Detta var en mycket uppskattad dag och något helt nytt för de allra flesta, säger en av arrangörerna, Åsa Johansson, landskapsarkitekt-studerande på Alnarp.

Mästare på besök

Lördagen den 28 maj 2005 arrangerade lokalföreningen för Sveriges Arkitekter i Blekinge Kalmar en heldag med Sveriges stora landskapsarkitekter Per Friberg och Sven-Ingvar Andersson. På träffen deltog ett 25-tal arkitekter från hela regionen.

Per Friberg inledde dagen på Augerums griftegård där han presenterade tankarna och arbetet kring platsen med den öppna dalen, skogsbrynen och vattnet som de starka formelementen.

1964 blev Per Friberg landets första professor i ”trädgårdskonst och naturvård” vid Alnarp och många av landets landskapsarkitekter har gått i hans skola och fotspår. I samband med Per Fribergs 85-årsdag nu i vår gav Arkitekturmuseet och Arkitektur förlag ut en ny bok om honom, ”The Architecture of Per Friberg”.

På eftermiddagen fortsatte Sven-Ingvar Andersson i Ronneby Brunnspark med presentation av sin utställning i ”Villa Gymnastiken”

– utställningen är en gåva från hans medarbetare i samband med 75-årsdagen. Därefter fortsatte programmet med föredraget ”Trädgårdskonstens idé”. Under föredraget guidade han runt i parken och visade hur han har tagit hand om vattnet och bergskanten och förstärkt parkens form och karaktär.

För Sveriges Arkitekter Blekinge Kalmar
Maria Agestam

Per Friberg ritar och berättar om Augerum.

Första

Sveriges Arkitekters verksamhet summeras halvårsvis i Arkitekten.

Marknaden

Under 2004 både stabiliserades och förbättrades arkitekternas marknad. Uppgången fortsatte under första halvåret 2005. Olika marknadsundersökningar visade på ett gott orderläge för arkitektföretagen och ett högt kapacitetsutnyttjande. Framförallt har det ökande bostadsbyggandet medverkat till uppgången i arkitektbranschen. Investeringarna i bostadsbyggande ökade under 2004 med 16 procent och förväntas öka med ytterligare 7 procent under 2005. Investeringar i övrigt husbyggande minskade under 2004, men förväntas öka något under 2005. Investeringarna i infrastruktur beräknas öka kraftigt både under 2005 och 2006. Totalt medför detta en beräknad ökning av de samlade bygginvesteringarna med 3–4 procent under 2005 och med 4–5 procent under 2006.

Den historiskt låga inflations-takten och de mycket låga räntorna medverkar till att skapa hyggligt förutsägbara villkor för investeringar i byggnader och anläggningar. Det finns mot denna bakgrund starka förhoppningar om en fortsatt god och stabil marknad.

Lönsamheten i arkitektföretagandet är dock fortsatt ett problem. Prisbilden är fortfarande pressad och prisfokuserade upphandlingar, inte minst offentliga sådana, är fortfarande legio.

Som en direkt effekt av den bättre marknaden har arbetslösheten bland arkitekterna sjunkit kraftigt. Vid halvårsskiftet 2005 var arbetslösheten bland Sveriges Arkitekters medlemmar 4,2 % (230 personer) vilket ska jämföras med förhållandena ett år tidigare då arbetslösheten uppgick till hela 6,3 % (347 personer). Nyanställningarna vid arkitekt- och konsultföretagen har tagit fart under första halvåret 2005. Samtidigt ska sägas att framförallt inredningsarkitekterna har en fortsatt kärv marknad.

I sammanhanget kan nämnas att arbetslösheten under det senaste året ökat bland de flesta

akademikergrupper och inom flera olika akademikeryrken finns idag en högre arbetslöshet än bland arkitekterna. Ingen annan akademikergrupp har relativt sett haft en så snabbt sjunkande arbetslöshet som just arkitekterna.

Löneökningarna 2005 bland privatanställda arkitekter förväntas hamna i intervallet 3–3,5 procent. Vid många arkitekt- och konsultföretag var dock löneförhandlingarna vid halvårsskiftet ännu inte slutförda.

Styrelsen och förtroendemannorganisationen

En ny förbundsstyrelse, vald av stämman 2004, tillträdde vid årsskiftet. Klas Brunnberg är ny ordförande och Laila Strunke ny vice ordförande. Styrelsen i övrigt består av Fredrik Andersson, Leif Brodersen, Olle Forsgren, Ylva Gunterberg-Ådelqvist, Erik Kampmann, Ola Kjellander, Lotta Lehmann, Göran Lindberg, Jacob Sahlqvist, Kersti Sandin och Anna Sohlberg. Styrelsen har haft tre sammanträden, varav ett i internatform, under det första halvåret.

Övriga arbetsorgan, det vill säga utskott, akademistyrelser och arbetsgrupper, har också fått delvis ny bemanning. Styrelsen har beslutat inrätta ett teknikutskott, vars huvudsakliga bevakningsområde blir teknik- och miljöfrågor i vid bemärkelse.

Kommunikations- och branschfrågor

Styrelsen antog vid sitt internatmöte i Göteborg den 18–19 mars en kommunikationsplan för Sveriges Arkitekter 2005–2006. Kommunikationsplanen är ett strategiskt instrument för förbundets marknadskommunikation och opinionsbildning.

Den så kallade Bygghjälpskommittén, under ledning av den nationella byggsamordnaren Sonny Modig, arrangerade den 17 februari ett möte med bygg- och fastighetssektorns olika intressenter. Sveriges

Arkitekter deltog och har på olika sätt medverkat i diskussionen om byggsektorns förändrings- och förnyelsearbete. I flera debattartiklar, initierade av Sveriges Arkitekter, har frågor rörande samarbetsformer i byggprocessen samt upphandlingsfrågor diskuterats.

Sveriges Arkitekters satsning på professionaliseringsutbildning fortsätter. En ytterligare kurs i professionaliseringsprogrammets första steg genomfördes under våren med 28 deltagare. Samtidigt har planeringsarbetet för nästa kurssteg, ett fördjupningssteg omfattande 140 timmar, nu konkret kommit i gång. Målsättningen är att programmet ska ligga klart under hösten 2005 och att en första kurs i steg 2 ska kunna starta vid årsskiftet 2005/06.

Sveriges Arkitekter har under våren anslutit sig till BQR, Rådet för Byggekvalitet. Styrelsen har bedömt att BQR framgent kommer att vara en betydelsefull mötesplats för de aktörer som engagerar sig i arbetet för bättre framtida byggprocesser.

I april inbjöd Sveriges Arkitekter Skanskas koncernledning till en diskussion om byggprocesser, samarbets- och umgängesformer, upphandlings- och kvalitetsfrågor. Träffen var ett led i Sveriges Arkitekters ambition att stärka kontakterna med viktiga omvärldsaktörer i form av byggherrar, fastighetsägare, entreprenörer med flera. Liknande träffar med betydelsefulla omvärldsaktörer kommer att äga rum under hösten 2005 och även under 2006.

Under våren tog Sveriges Arkitekter initiativ till ett stort kompetensutvecklingsprojekt inom ramen för Växtkraft mål 3, finansierat av den europeiska socialfonden. Det hela är ett regionalt och Stockholmsbaserat kompetensutvecklingsprojekt som omfattar ca 40 arkitektföretag med cirka 300 anställda. Även Sveriges Arkitekter och ArkitektService AB ingår i projektet, som förutom handlingsplaner för deltagarnas kompetens-

utveckling även ska resultera i en branschanalys. Projektet startade den 18 april med ett seminarium för de deltagande företagens utbildningsansvariga om analysmetoden och arkitektbranschens omvärldsbild. Analysarbetet ska vara avslutat i oktober 2005.

Sveriges Arkitekter har under det första halvåret haft fortgående kontakt med det under 2004 nyinrättade rådet för arkitektur, form och design. Rådet har fått underlag för sitt arbete med upphandlingsfrågor och i övrigt pågår en dialog kring rådets fortsatta uppdrag och verksamhet.

Förhandlingsfrågor

Den 5 april träffade AkademikerAlliansen, som Sveriges Arkitekter tillhör, ett nytt löneavtal för kommunalt anställda akademiker. Avtalet, som i likhet med tidigare avtal är sifferlöst, ger utrymme för lokala förhandlingar med utgångspunkt från lönesamtal mellan chef och medarbetare eller en mer traditionell förhandling där medlemmarna företräds av ett lokalt utsett ombud. Erfarenheterna av dessa modeller är i huvudsak positiva och det är uppenbart att modellen gynnat de kommunalt anställda arkitekterna, även om förhandlingsformerna fortfarande i många kommuner är både traditionella och begränsande.

Antalet uppsägningsförhandlingar inom den privata sektorn har minskat kraftigt under det första halvåret. Samtidigt kan noteras ett ökat antal ärenden inom det kommunala området där stadsarkitekter hamnat i kläm på olika sätt. Kansliet har handlagt ett antal komplicerade ärenden gällande stadsarkitekter under första halvåret av året och det tål att utpreparas att just stadsarkitekten många gånger har en utsatt position, påverkad av både starka och motstridiga intressen och dessutom i skärningspunkten mellan den politiska beslutsfären och förvaltningsledningen. Att vara stadsarkitekt är på många olika sätt ett av de mest

halvåret 2005

Olika verksamheter och aktiviteter presenteras kortfattat. För ytterligare bakgrund hänvisas till Arkitekten, Årsboken och www.arkitekt.se.

komplexa uppdrag man kan få som arkitekt. Det är en oerhört viktig uppgift för Sveriges Arkitekter att bevaka stadsarkitekternas roll och funktioner

Även inom det statliga området har uppsägningar av arkitekter förekommit, inte minst vid arkitektskolorna till följd av successivt minskad resurstilldelning och sämre ekonomi. Den uppmärksammade utlokaliseringen av Riksantikvarieämbetet blev dock till slut inte genomförd fullt ut. Protesterna mot utlokaliseringen var många och även Sveriges Arkitekter tillhörde de parter som kraftfullt opponerade mot utlokaliseringsförslaget.

Utbildningsfrågor

Besparingar inom arkitektutbildningarna och den mångåriga resursurholningen diskuterades intensivt under första halvåret. Sveriges Arkitekter begärde in ekonomiskt underlagsmaterial från de olika arkitektskolorna och tillskrev också rektorerna för KTH, Chalmers och LTH. Dessa frågor samt förbundets under 2004 antagna utbildningspolicy diskuterades vid det Utbildningsforum som genomfördes i Lund den 3 maj. Även frågor om kontaktytor mellan yrkeslivet och utbildningarna i form av praktik, mentorskap med mera diskuterades. Utbildningsforum samlade ett 50-tal deltagare representerande skolorna, studerande samt yrkeslivet.

Konferenser, kurser, seminarier och mässor

Sveriges Arkitekter arrangerade den 25 april ett mycket välbesökt heldagsseminarium om industrialiserat byggande. Seminariet gav en exposé över vad som sker inom området industrialiserat byggande och företrädare för byggherrar och entreprenörer presenterade sina drivkrafter och motiv för att satsa på ökad industrialisering av byggandet. Seminariet samlade 150 arkitekter på IVAs konferenscenter i Stockholm.

Den 24 februari arrangerade

BFAB i samarbete med Sveriges Arkitekter en kurs i fastighetsekonomi för arkitekter. Den fulltecknade kursen kommer att upprepas under hösten.

På sedvanligt sätt deltog Sveriges Arkitekter på möbelmässan i Älvsjö den 9–13 februari.

En starta eget-kurs med drygt 25 deltagare genomfördes den 31 januari och 1 februari. Eftermiddagsseminarier om egna uppdrag har, i samarbete med ArkitektStudenterna, genomförts på Chalmers och i Ultuna. Seminariet på Chalmers samlade 130 studenter och motsvarande seminarium på Ultuna samlade 60 landskapsarkitektstuderande.

Facklig grundkurs har hållits i Stockholm den 23 maj.

Under våren har ett seminarium vid höstens fastighetsmessa Business Arena planerats. Sveriges Arkitekters seminarium Arkitektur som vision och attraktion äger rum den 15 september.

Akademien för landskapsarkitektur och Oyster planerade för konferensen Urban Action, som kommer att äga rum 9–11 september.

ArkitektService

Anslutningen till ArkitektService har fortsatt att öka. Vid halvårsskiftet var 1.115 medlemmar anslutna till ArkitektService, en ökning med 40 personer under första halvåret. Fyra nyhetsbrev utgavs under första halvåret. Över 900 arkitektföretag har tecknat Sveriges Arkitekters ArkitektFörsäkring i SalusAnsvar. En avstämning av försäkringsresultatet under året har visat på ett ökat antal skador, vilket kommer att analyseras ytterligare under andra halvåret.

Tävlings- och upphandlings-service

Under första halvåret avgjordes tävlingar om Fristadstorget i Eskilstuna, Taxinge- och Tisslingeplan i Tensta, hamn- och strandområdet i Mariestad, konstmuseum i Kalmar,

Kunskapens Hus i Östersund, park- och kajmiljö på Alderholmen i Gävle, Bolanders bäck i Nybro samt Kristinebergs nya strandpark i Stockholm.

En ny omgång inom European, European 8, startade under våren. Nya tävlingar som initierades var byggnad för sametinget i Kiruna, upplevelsecentrum/naturrum vid Skuleberget vid Höga Kusten samt inledande kvalificering för den stora tävlingen om nytt universitetssjukhus vid Karolinska i Stockholm. En tävling som sannolikt kommer att aktualiseras inom kort är dessutom den sedan länge diskuterade om- och tillbyggnaden av Stadsbiblioteket i Stockholm.

ArkitektStudenterna

ArkitektStudenterna har i sin verksamhetsplan för 2005 prioriterat kursverksamhet, mentorskap och utställningsverksamhet. Ny ordförande för ArkitektStudenterna är Edvin Bylander, LTH.

PBL och LOU

Översynen av plan- och bygglagen pågick under hela första halvåret. Förbundet har följt utredningsarbetet genom deltagande i referensgrupp och genom direktkontakter med utredningen, som fått förlängd utredningstid och nu ska lämna sitt slutbetänkande den 30 september.

Upphandlingsutredningen lämnade under första halvåret ett delbetänkande gällande nya lagar om offentlig upphandling. Förbundets yttrande över förslaget återfinns i sin helhet på www.arkitekt.se. Utredningen fortsätter sin översyn under hösten och då i första hand med översyn av reglerna för offentliga upphandlingar under de så kallade tröskelvärdena. Förbundet är representerat i en referensgrupp till upphandlingsutredningen.

Arkitekten

Arkitekten utkom planenligt med sex nummer under första halvåret. Tidningen hade en gynnsam utveckling av annonsintäkterna under

det första halvåret. Arkitekten har fortsatt att etablera sig som debattorgan och debattsidorna har varit välfyllda.

Publikationer och webben

Guiden till Sveriges Arkitektföretag utkom i januari och distribuerades till byggherrar och olika beställarkategorier under årets första månader. Under våren färdigställdes också Arkitektens Årsbok, som skickas ut till medlemmarna i augusti.

Sveriges Arkitekters hemsida, www.arkitekt.se, utvecklades ytterligare under våren. Antalet besök uppgår till ca 30.000 per månad. En ny funktion för litteratursökning har tillkommit på hemsidan och möjligheten att prenumerera på olika sorters nyheter på hemsidan nyttjas av alltfler medlemmar.

Internationellt

Förbundet deltog vid möte med ACEs (Architects Council of Europe) generalförsamling under våren. Vidare deltog förbundet i UIAs (Union International des Architects) världskongress och generalförsamling i Istanbul.

Personal

Maria Wiklund anställdes under våren som ny förbundsjurist efter Anna Lindvall som slutat. Maria kommer att ha huvudansvar för rådgivnings- och förhandlingsverksamhet för offentliganställda medlemmar.

Medlemmar och ekonomi

Antalet medlemmar uppgick vid halvårsskiftet till 9.525. Förbundets totala organisationsgrad bedöms vara 92 procent.

En fortsatt ekonomisk förbättring beräknas ske under året. För 2004 redovisade Sveriges Arkitekter och servicebolaget ArkitektService ett positivt resultat uppgående till 1,1 MSEK. Årets resultat förväntas bli bättre.

Staffan Carenholm

Våga vara avvikare!

Sveriges Arkitekter kommer under hösten ägna uppmärksamhet åt arkitektbranschens affärsvillkor. Marknaden är god och det är hög tid att föra ett öppet samtal om affärsinställning och affärskultur i arkitektbranschen.

Det råder nog rätt stor enighet om att arkitektföretagens affärsmodeller behöver utvecklas. Affärer görs och

priser sätts på ett ganska konformt sätt. De senaste decennierna har inte bjudit på någon märkbar affärsutveck-

ling i branschen. Värde säljs i huvudsak per tidsenhet och prisbilderna är pressad. Taxametersystemet är förhärskande, men framkörningsavgiften saknas oftast och inte heller är taxa 2 eller taxa 3 något vanligt förekommande. Av svår-förklarade rättviseskäl kostar nästan alltid en arkitekttimme lika mycket, det vill säga taxa 1, oberoende av förutsättningarna under vilka den presteras.

När många agerar i samma affärs-mässiga banor, har ungefär samma marknadserbjudande och väljer att prismässigt söka sig till en upplevt trygg mittfåra, blir branschen ur affärsmässig synvinkel väldigt transparent, vilket marknaden aldrig är sen att utnyttja. Att få en ökad mångfald i affärsupplägg och prissättning är branschens kanske största utmaning. Man måste kräva av varje näringsdrivande företag, och arkitektföretagen är trots allt sådana, att det finns en affärspolicy. Det räcker inte att hålla sig till en allmänt diffus målsättning att gå runt. Det måste finnas affärsmål, marknadsmål, omsättningsmål, något

att sikta mot och stämma av mot för att överhuvudtaget få en bild av hur företaget utvecklas och står sig på marknaden.

Att åtminstone i någon utsträckning börja avvika från den affärsmässiga normaliteten i branschen är nog därför det klokaste man kan göra som arkitektföretagare om man vill förbättra sina affärer och sin lönsamhet. Men man kanske måste börja på en ännu djupare liggande nivå. Det handlar i grunden om förhållningssätt och om synen på sin roll och sin uppgift på marknaden. Ett förändringsarbete måste börja med en diskussion om normaliteten i det egna språkbruket.

Det brukar i arkitektvärlden heta att man får ett uppdrag. Därigenom skiljer man sig från dem som inte varit lika lyckosamma. Att få ett uppdrag är en vedertagen benämning för att ha jobb helt enkelt. När man uttrycker sig på det sättet utgår man från beställaren/uppdragsgivaren/kunden som varit generös nog att dela ut ett uppdrag. Att börja tänka i termer av tacksamhet ligger därmed nära till hands.

Det normala borde kanske i stället vara att utgå från sig själv, sin egen kompetens och förmåga och det erbjudande man har till sin marknad. Utgår man från sitt eget erbjudande blir det egna tänkandet mindre defensivt. Se där, en kund har förstått att mitt erbjudande är det bästa. Låt oss nu göra affär utifrån förutsättningen att det är mitt erbjudande kunden vill ha. Jag befinner mig inte i ett diskussionsmässigt underläge och kunden definierar inte mig primärt som en kostnadspost som ska minimeras. Ett sådant sätt att tänka ger en helt annan ingång till att göra affär än att "få

Taxametersystemet är förhärskande, men framkörningsavgiften saknas oftast och inte heller är taxa 2 eller taxa 3 något vanligt förekommande.

Sveriges Arkitekter är intresseorganisation för Sveriges arkitekter, inredningsarkitekter, landskapsarkitekter och fysiska planerare med 9.500 medlemmar.

Sveriges Arkitekter
Wirwachs Malmgård
Ansgariegatan 5
Box 9225, SE-102 73
Stockholm, Sweden
Tel +46(0)8 5055 7700
Fax +46(0)8 5055 7705
kansli@arkitekt.se
www.arkitekt.se

Ordförande:
Klas Brunnberg,
klas.brunnberg@fojab.se
vice ordförande
Laila Strunke,
laila.strunke@temagruppen.se

Förbundsdirektör:
Staffan Carenholm,
staffan.carenholm@arkitekt.se

Svenska arkitekter – behövs dom?

ett uppdrag” som det ofta gäller att först släpa över den egna tröskeln innan man börjar våga diskutera business.

Åtagandet och affären är oupplösligen förenade med varandra och kan inte hanteras separat. Med inställningen att ”man får ett uppdrag” ligger det dock nära till hands att det blir så.

En annan normalitet tycks vara att när man får ett kontraktsförslag från sin kund uppfattar många det inte just som ett förslag, utan något som är färdigt och direkt ska skrivas på. I all annan kontraktsreglering byter parterna avtalsförslag med varandra till dess man är överens. Säljaren förstår att det första avtal som köparen presenterar är just ett förslag, en inbjudan till att komma med synpunkter, tillägg och konkreta ändringar.

Om man inte avviker från dessa normaliteter utan anpassar sig, har man då någon rätt att beklaga sig över dåliga villkor i arkitektövningen? När många agerar alltför lika och inte förmår avvika från nedärvda och kulturellt betingade normaliteter, ja då kommer det att bli ytterst svårt att förbättra företagets och de anställdas villkor. Allas villkor kan inte förbättras samtidigt och lika mycket. Det måste finnas föregångare, sådana som prövar nya grepp. Just därför ska du bli en avvikare!

Staffan Carenholm
Förbundsdirektör Sveriges Arkitekter

Arbetsmarknaden för arkitekter rör sig mot bättre tider. Som arkitektstudent ser jag ljus på framtidens jobbomöjligheter. Mer oroande är den situation som min utbildning befinner sig i.

För sju år sedan, 1998, genomförde högskoleverket en utvärdering av Sveriges tre arkitektskolor. Där fann man att utbildningarna höll en alltför låg kvalitet. På LTH drog man igång en ordentlig omorganisation, vilket föll väl ut. En utomstående utvärderingsgrupp kom i vintras fram till att LTH har en konkurrenskraftig utbildning med flera unika ämnesområden. Den allmänna uppfattning jag får från lärare på skolan är att utbildningen håller en hög kvalitet idag än i slutet av 90-talet.

Kostnaden för denna omorganisation skulle utbildningen få full finansiering för, något som inte uppfylldes när man väl dragit i gång. På det viset har arkitektutbildningen i Lund de senaste åren överskridit budget, vilket innebär att man inför höstens terminsstart planerar att säga upp ca 10 lärares förordnanden på skolan, och minska antalet assistenttimmar med ca 30 procent. Skolan har alltså de senaste åren haft en alltför hög lärartäthet och alltför många assistenter i relation till vad man haft råd med. Även arkitektskolorna i Göteborg och Stockholm har föregående år överskridit budget. En rimlig slutsats att dra av situationen i Lund borde vara att det är 1998 års kvalitativa nivå som är normen för svensk arkitektutbildning, en nivå som Högskoleverket underkänner.

Arkitekters breda kompetens och förmåga att se helheten är oerhört viktig för att byggandet inte ska reduceras till endast tekniska eller för den delen estetiska aspekter. Har inte skolorna resurser att utbilda arkitekter med denna kompetens bör vi inte heller bedriva undervisning utan istället öppna vår inhemska marknad på riktigt för kompetenta arkitekter och stadsplanerare från våra närmaste grannländer. Detta kan av vissa ses som en kulturell katastrof, men alternativet, att utbilda arkitekter som inte förstår, än mindre kan hantera och utveckla, arkitekturens och stadsplaneringens komplexitet, är mycket värre.

Det är dags att lyfta debatten om utbildningen utanför arkitektkåren. Arkitektur är inte en angelägenhet endast för arkitekter, utan något som berör hela samhället.

Edvin Bylander
Ordförande ArkitektStudenterna
edvin@raum.se

Foto av affischen: Katarina Nilsson. Foto på affichen: Ake Eson Lindman. Affischens form: Martin Zetterqvist. Citat ur Vasamuseets publika undersökningar.

Vi är också chockade. Vad hos denna byggnad väcker så starka känslor? Femton år efter att byggnaden, signerad Göran Månsson och Marianne Dahlbäck, invigdes och belönades med Kasper Salinpriset.

Och vem är Bengt, 48 år, arkitekt?

Omdömet har reklambyrån hämtat från Vasamuseets egen besöksundersökning. Yrke och ålder ska stämma med verkligheten medan namnet är fingerat.

Men "fult"? Detta brutalt uppriktiga ord.

Kan inte Bengt nyansera sin kritik?

Vill du tala ut?

Nina Gunne